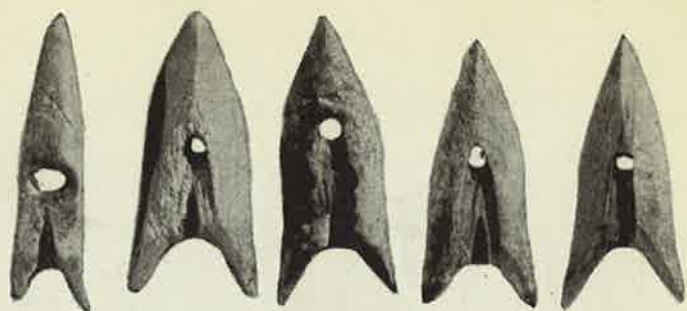

P
O
L
A
R
B
O
K
E
N

1965 — 66

POLARBOKEN

1965 - 1966

POLARBOKEN

1965 - 66

UTGITT AV
NORSK POLARKLUBB

EGET FORLAG

OSLO 1966

Redigert av:
HELGE INGSTAD
SØREN RICHTER
ASBJØRN OMBERG

Omslagsbildene er noen av illustrasjonene til dr. W. E. Taylor jr.s artikkel «Fire stadier i eskimoisk forhistorie» på side 12. Øverste rekke: harpunspisser fra tidlig Dorsetperiode, funnet i Ballantine på Victoriaøya i det nordkanadiske arkipelet. Nederste rekke: harpunspisser fra Thule-perioden, funnet på Kapp Smith i den østlige delen av Lake Huron, Ontario. I midten: tidlig Dorsetmaske fra Tyra på Suglukøya i Hudson-stredet. Størrelsen er ca. 2 x 3,5 cm.

Trykk: Br. Tengs Boktrykkeri - Oslo

I N N H O L D

Forord	7
Østgrønlands-avtalen — hva nå?	9
Fire stadier i eskimoisk forhistorie. <i>W. E. Taylor jr.</i>	12
Mine to første år der over. <i>Hermann Andresen</i>	29
Øst-Grønland 30 år senere. <i>Øivind Holm Johnsen</i>	32
Laksefiske på Nordøst-Grønland. <i>Ivar Ytreland</i>	37
Moskus-dager. <i>Asbjørn Omberg</i>	59
Mammutens liv — og især død. <i>Anatol Heintz</i>	69
Julebesøk hos eskimoene i Tigara. <i>Gerd Lønø.</i>	77
Lave temperaturer i Antarktis. <i>Olav Orheim</i>	92
Romforskning på Svalbard. <i>Jørgen Jensen</i>	95
Fjellet Nonnen. <i>Sigfred Kristoffersen</i>	106
Vandring blant ruiner i Tjuvfjorden. <i>Odd Lønø</i>	110
Vi merker Svalbard-bjørn. <i>Thor Larsen</i>	118
En ukjent sykdom på sledehundene. <i>Odd Lønø</i>	124
Brunsttidens biologiske ytringer hos rein. <i>Josef Kratochvil</i>	129
Etter 7 Vinlands-ekspedisjoner	136
L'Istituto Geografico Polare Italiana. <i>Sigrid Rasmussen</i>	139
Olav Bjålands Museum i Morgedal. <i>Olav S. Bjåland</i>	143
Fra polarfronten	145

Forord

Avtalen om Øst-Grønland blir satt ut av kraft 10. juli neste år. Den har bestått i 40 år som den siste rest av de interesser og rettigheter og den virksomhet som fra norsk side har vært knyttet til hele Grønland gjennom nærmere tusen år. I mesteparten av denne tiden hørte Grønland under først den norske, senere den dansk-norske konge, et forhold som opphørte for 150 år siden. Etter oppsigelsen av traktaten av 1924 vil Øst-Grønland bli liggende dødt og tomt, og om de siste planene om begrenset grubedrift på et enkelt sted kan bli gjennomført, vet ingen. Sterke norske følelser har vært knyttet til Øst-Grønland gjennom hele dette århundre. Danmark har i forbindelse med rettssaken i Haag og ved oppsigelsen av traktaten om Øst-Grønland benyttet sin rett fullt ut — og som det synes: uten nødvendighet. Skuffelsen og bitterheten er levende i store norske kretser. Det skulle det være lett å forstå i Danmark, hvor man ennå ikke har glemt Dybbøl skanse, Tønder, Sønderborg og smerten, skuffelsen og bitterheten over tapet av Sønderjylland, enda det er gjenopprettet senere.

Arets Polarbok er i noen grad preget av de siste begivenhetene. Et kapitel av norsk fangst- og friluftsliv er slutt. I Polarboken for 1963-

64 hadde vi en utførlig oversikt av Odd Lønø over fangstvirksomheten på Øst-Grønland i årene 1938-59. Denne oversikten slutter seg direkte til John Gævers utredning som ble offentliggjort 1939 og gjelder perioden 1897-1937. Dermed skulle fangsthistorien for Øst-Grønland være komplett fra de første beseilingene før århundreskiftet til radiostasjonen i Myggbukta ble nedlagt.

Det ville være fristende å ta med noen av fangstmennenes personlige beretninger og skildringer av inntrykk og opplevelser. Det kunne jo skrives bøker! Men fangstmennene skriver nødvendig om seg selv — og kanskje har de også sin største styrke i muntlig fortelling. Vi har her nøyet oss med noen få bidrag, og et av dem vil vi gjerne gjøre oppmerksom på: Øvind Holm Johnsens stillferdige men inntrykksfulle refleksjoner over hva Øst-Grønland har betydd for ham og formodentlig for alle fangstmenn. En annen artikkel som bør nevnes er dr. William E. Taylors inngående oversikt over eskimokulturene — som samtidig setter bildet av eskimoenes innvandrings-veier til Grønland inn i en større sammenheng. I en artikkel om laksefisket gir Ivar Ytreland et levende inntrykk av muligheter som Øst-Grønland har og som kunne utnyttes rasjonelt.

Ellers inneholder Polarboken som vanlig også annet stoff fra polartraktene.

Redaksjonskomiteen.

Øst-grønlands-avtalen — hva nå?

Ambassadør Knut Aars, den norske regjerings rådgiver i arktiske og antarktiske spørsmål.

Under de møtene som ble holdt i København i sommer kom forhandlerne frem til enighet om prinsippene for en ordning som inntil videre skulle avløse traktaten om Øst-Grønland.

Idet Polarboken går i trykken har vi spurt ambassadør Knut Aars — som sammen med ekspedisjonssjef Jens Evensen representerte utenriksdepartementet under forhandlingene, om det har vært ytterligere drøftelser om saken mellom partene i den tiden som er gått, og om det kan sies noe om hvordan de nye, innskrenkede rettighetene kan tenkes utnyttet i praksis fra norsk side.

Ambassadøren svarer:

— Den ordningen vi ble enige om i København går ut på at nordmenn skal ha samme rett som dansker til å drive fiske utenfor kysten, og ha adgang til å opprette forsyningsbaser for fartøyene på ett eller flere steder på land. Dette utkastet til avtale ble parafert 3. juni av begge parters forhandlere og skulle gjelde for farvannene langs hele den kyststrekningen som Østgrønlands-avtalen av 1924 omfatter, dvs. fra Lindenowfjorden i sør til Nordostrundingen. Bare enkelte mindre områder er forbeholdt grønlenderne. Under forhandlingene la vi stor vekt på at ordningen skulle gjelde

for 20 eller iallfall for 15 år, men fra dansk side ble det fremhevet at det ville være utelukket å få godtatt selv 15 år, og vi måtte omsider gå med på et forslag om 10 år. I tillegg til dette ble det åpnet en dør for et fremtidig norsk-dansk-grønlandsk samarbeid om praktisk virksomhet på Øst-Grønland etterat avtaleperioden er utløpet. Det skulle være opp til norske interesser å finne frem til mulighetene og komme med forslag om formene for et slikt samarbeid. Det var også meningen at man etter nærmere drøftelser skulle komme frem til enighet om et erstatningsbeløp for de norske fangsthyttene på Øst-Grønland.

Forat avtalen skal bli gyldig må den godkjennes av de to lands regjeringer. Her tok danskene det forbehold at forslaget først skulle forelegges det grønlandske landsrådet til uttalelse. Den 3. oktober ble saken behandlet av landsrådet, som godtok avtalen i og for seg, men samtidig vedtok enstemmig å henstille til den danske regjeringen å forkaste 10 års fristen og sette den ned til bare 5 år.

Der står saken nå. Personlig tror jeg at det er temmelig usannsynlig at noen kan eller vil sette igang mer og mindre kostbare foretagender på et så spinkelt grunnlag som 5 år, og da mister avtalen mye av sin mening. Selv 10 år er lite nok. Hvordan saken nå vil utvikle seg er det ikke mulig å si noe om. Konstitusjonelt er den danske regjeringen ikke bundet av landsrådet, men om den vil følge landsrådets henstilling eller holde fast ved det forslaget som forhandlerne kom frem til, vet vi ingenting om.

Her hjemme blir behandlingsmåten slik: etterat avtaleutkastet har vært forelagt de interesserte organisasjonene til uttalelse kommer saken opp i regjeringen og går så til Stortinget som proposisjon, altså til realitetsbehandling.

— Har man festet seg ved ett eller flere bestemte prosjekter som kan komme på tale etter utløpet av avtaleperioden?

— Noe av det vi hadde i tankene for tiden etter 1977 var et anlegg svarende til Nordafars i Færingehavn på Vest-Grønland, eventuelt i mindre målestokk. Det er et konsen-

trert og effektivt anlegg, hvor norske, danske og færøyske interesser har arbeidet sammen i mange år og skapt en virksomhet som har betydd mye og som etter alt å dømme har vært til fordel for alle parter. Et anlegg av denne typen på Øst-Grønland måtte kunne føre til en mer rasjonell utnyttelse av fiskeforekomstene enn hittil. Norske fiskere og redere, med sin lange erfaring fra disse farvannene, ville kunne gi et godt bidrag her. Men dette er altså fremtidsprosjekter, som måtte overveies av de private interesser i løpet av overgangsperioden.

— — —

I tilslutning til ambassadør Aars' uttalelser kan det tilføyes at det grønlandske landsrådet har 17 medlemmer, som representerer befolkningen i de spredte distriktene fra nord til sør, — også grønlenderne på østkysten. Rådets forhandlinger ble tidligere ledet av den danske landshøvdingen, som er øverste administrative myndighet, men fra i sommer velger landsrådet selv sin formann. Hvilke motiver som til syvende og sist ligger bak vedtaket om 5 års avtaleperiode istedetfor 10, er nokså uklart. Erfaringen viser at i gamle stater og samfunn som i våre dager står i den situasjon å skulle gjennomløpe en raskest mulig utvikling på kortest mulig tid, kommer lokale spørsmål og nasjonal ærgjerrighet snart til å spille en stor rolle og kan gi seg sterke utslag — i og for seg en naturlig følge av økende selvstendighetstrang og voksende selvbevissthet. På Grønland er det stiftet et politisk parti med nasjonalt program, og i de senere årene har det danske styret vært stillet overfor flere spørsmål med sterk nasjonal eller lokal betoning både når det gjelder språk, lønns- og prisnivå m. v. Det er mulig at vedtaket om en 5 års avtaleperiode skyldes en forståelig trang til å være bestemmende med på de avgjørelsene som blir tatt. Det er ellers vanskelig å se at 5 eller 10 års avtale skulle ha noen som helst reell betydning for de ikke særlig store men til gjengjeld sterkt konsentrerte grønlandske befolkningene i Scoresby-sund- og Angmagssalik-distriktene.

Forfatteren, som er sjef for den arkeologiske avdelingen ved National Museum of Canada, Ottawa, var med Helge Ingstad under utgravningene på Newfoundland ifjor. Sommeren 1963 ledet han National Museums ekspedisjon til nordkysten av Canada og Victoriaøya, hvor det ble gjort betydningsfulle oppdagelser. Artikkelen gir en samlet oversikt over det man for tiden vet om eskimoisk forhistorie. Den er tidligere offentliggjort i det kjente tidsskriftet «The Beaver», og er velvilligst stillet til rådighet for Polarboken av dr. Taylor, sammen med et større antall originalfotografier. Noen av illustrasjonene er gjengitt på bokens omslagsside. Oversatt av Asbjørn Omberg.

Fire stadier

Av dr. William E. Taylor jr.

Den som fordyper seg i arktisk historie og etnologi vil lett komme til at «the friendly Arctic» også kan være nokså uvennlig. Men vender han seg til arkeologien vil han se at i omtrent 5000 år har det levet mennesker i arktisk Amerika og at eskimoenes forfedre var spredt ut over veldige områder fra det østlige Sibir til Belle Isle-stredet ved Newfoundland og til Danmarkstredet mellom Øst-Grønland og Island.

Mange brikker mangler fremdeles i puslespillet, men stiller en sammen de kjensgjerningene som er kommet for dagen etterhvert, kan arkeologene nå trekke opp hovedlinjene i eskimoenes forhistorie. Det viser seg at de 50 århundrene som eskimoer har fristet tilværelsen i arktisk Canada kan deles i fire store perioder eller kulturer. Den første er Pre-Dorset perioden, da nomadiserende jegere langsomt bredte seg østover fra Alaska gjennom det nordlige, isfrie Canada. Arkeologene, som undertiden kan ha en viss trang til ordrike betegnelser, kaller gjerne tiden for Pre-Dorset perioden for The Cape Denbigh Flint Complex of the Arctic Small Tool Tradition.

Vi kjenner Denbigh Flint-komplekset best fra Alaska-siden av Beringstredet og fra Brooks Range-fjellene i Nord-Alaska. Det omfatter en lang liste over gjenstander av tilhugget flint og obsidian ¹⁾: Kniver og ganske små knivblader, forskjellige former for skinnskrapere, delikat forarbeidede odder og spisser til lanser, spyd, harpuner og piler. Funnene

¹⁾ Et glassaktig, vulkansk størkningsprodukt.

på boplasser fra Denbigh-perioden omfatter også en høy prosent buriner eller gravstikker, et spesielt redskap til å splitte opp og lage hull i ben, horn og hvalrosstann med. Denbigh-folkene var sesong-nomader. Mange drev seljakt på kysten om sommeren, antagelig fra båter, mens andre holdt til i innlandet og jaget villrein. Kuldateringer og bl. a. geologiske og paleoklimatologiske undersøkelser tyder på at Denbigh-kulturen, eller en kultur nær beslektet med den, eksisterte i det nordlige og vestlige Alaska omkring år 3000 f. Kr. og at den antagelig holdt seg der fra omkring år 3500 til 2500 f. Kr. Selv om noen trekk minner om enda tidligere indianerkulturer langt i sør, i det indre av Nord-Amerika, er det

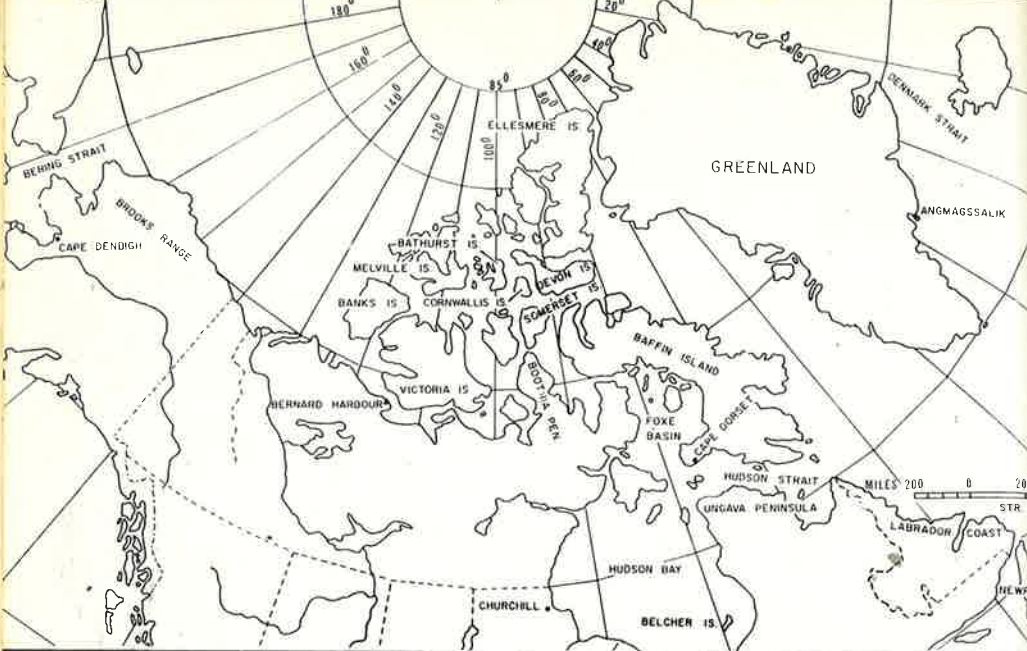

i eskimoisk forhistorie

mange flere trekk som viser slektskap — kanskje gammelt og indirekte — med nylig oppdagede paleolitiske og mesolitiske kulturer i det fjerne Østen, og med tidlig neolitisk kultur i Sibir. Da det ikke er funnet noen skjeletter, og en naturlig nok ikke har noen rester av Denbigh-jegernes språk å holde seg til, kan en ikke uten videre gå ut fra at de var eskimoer. Men de levde eskimoenes liv — det vil si: levevis og økonomi var klart og tydelig tilpasset det tre-løse landet. Samtidig er mange av deres bruksgjenstander funnet igjen i lite forandret form i langt senere boplasser, som er tydelig eskimoiske. Som J. L. Giddings, oppdageren av Denbigh-periodens kulturformer, nylig skrev: Likegyldig hvilken betegnelse vi gir dem, så følger Denbigh-folkenes kultur nøyaktig samme linje som den eskimoiske ellers. — Forskjellige undersøkelser tyder på at eskimoisk og aleutisk tilhører samme språkfamilie og er minst 5000 år gamle.

Ansikt til ansikt med de mange og ofte forbløffende opp-

Vignettene. På venstre side amulett fra Pre-Dorset kulturen, funnet på østkysten av Hudson Bay. Størrelse ca. 6 x 3,5 cm. På denne siden: svanepar skåret ut av hvalrosstann. Et arbeid fra Dorset-perioden og funnet på Mansel-øya i Hudson Bay. Lengde ca. 6 cm.

Kart med noen av de viktigste stedsnavnene i artikkelen.

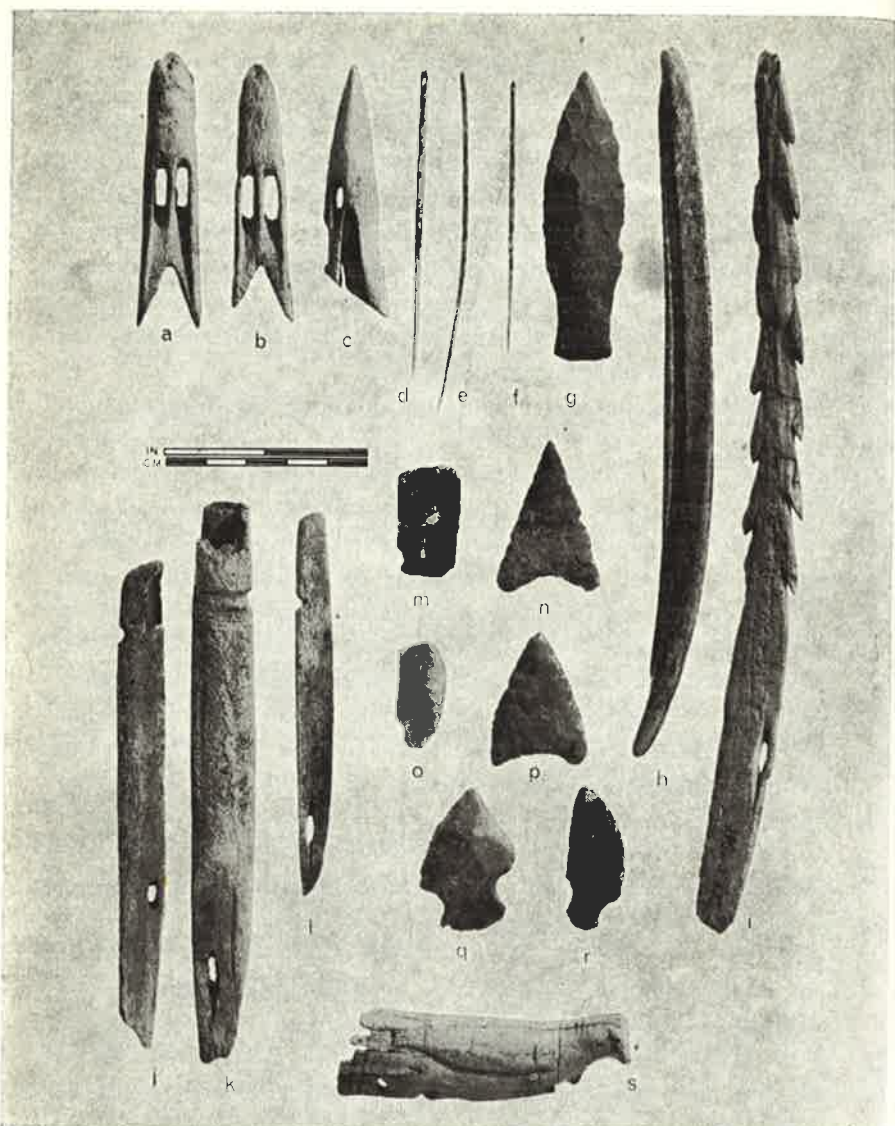
dagelsene gjennom de siste 10 årene føler de som arbeider med arktisk forhistorie og eskimoisk arkeologi seg ofte både rådløse og forvirret og uttrykker seg gjerne lite og forsiktig, eller mer og mindre uforståelig for alminnelige mennesker. Likevel må en nå tross alt kunne si at den første eskimoiske prototypen i Nord-Amerika antagelig fikk sitt kultur-mønster fra Sibir og antagelig selv er kommet derfra. Kanskje Denhigh-folkenes forfedre vandret fra den sørøstlige Sibirskysten og videre østover på sørkanten av fortidens landbro over Beringstredet. Hvis det stemmer ligger vandrernes over 8000 år gamle leirplasser nå forlengst i Beringhavets kjølige vannmasser.

Hvordan det enn kan ha seg med Denhigh-folkets opprinnelse var de og deres etterkommere godt utstyrt til å overleve i en tundra-verden. Hvor fortreffelig de visste å tilpasse seg forholdene i Arktis, forteller de tallrike arkeologiske funnene om. Under jakten på de dyrene som de i så høy grad var avhengige av for å kunne leve kom de stadig lengere østover, tvers igjennom det nordlige Alaska og Canada og

over de østlige øyene til Grønland. De nådde antagelig minst så langt som til Nordøst- og Sørvest-Grønland, til Ungava-halvøya i det nordlige Quebec, og videre ned gjennom de arktiske ødemarkene og opp langs vestsiden av Hudsonbukten til Churchill i Manitoba. Kuldateringer viser at de nådde Nordøst-Grønland omkring år 2000 f. Kr. Denne østlige utløperen av Denbigh-kulturen blir gjerne kalt Pre-Dorset, og den holdt seg over et stort område til omkring år 800 f. Kr. På Sørvest-Grønland har danske arkeologer funnet en sen variant av Pre-Dorset. Den kalles Sarqaq og holdt seg der til omkring år 500 f. Kr.

Når arkeologene stiller sammen Denbigh, Pre-Dorset, Sarqaq og noen få andre regionale varianter, kaller de det hele under ett for The Arctic Small Tool Tradition. For denne kulturkretsen, som kanskje bestod i 3.000 år, spente over hele tundratoppen på kontinentet og er tvers igjennom karakterisert ved sine små, omhyggelig og delikat forarbeidede steinredskaper. Med stor utholdenhet produserer boplass etter boplass gravstikker, mikro-blader, skrapere, kniver og våpenspisser, hvor granskeren hele tiden kjenner igjen den ubrutte tradisjonen. De kanadiske boplassene viser den lille, nærmest rektangulære fordypningen i bakken etter Pre-Dorset-folkenes halvveis nedgravde vinterhus, eller steringene som holdt det nederste av skinnteltene på plass i sommertiden. Av og til forteller røyksvertet, splintret rullestein om de gamle ildstedene, hvor det ble brent kvist og kvas og margbein. Beliggenheten og utstyret i disse boligene vitner om folk som levde svært spredt i små flokker, som stadig streifet omkring for å utnytte jaktmulighetene. De hadde lanser, og de hadde harpunspisser med mothaker, og til jakten på villrein og sel brukte de pil og bue. Barna satt nok med store, undrende øyne og hørte beretninger om sammenstøt med bjørn, ulv, moskus og hvalross.

Neste periode i Canada-eskimoenes forhistorie er Dorset-kulturen. Den har navn etter Kapp Dorset på Baffinsland, fordi den første samlingen av funnmateriale fra Dorset-

Typiske våpen og redskaper fra Dorset-kulturen. Funnet på Mansel-øya i Hudson Bay. a—c: harpunspisser av horn. d—f: pilespisser. g: spydspiss. i—k: lansespisser. m og o: antagelig buriner av ben, til å spalte ben og tre med.

perioden kom fra Hudson Bay-kompaniets stasjon der. Det var samlet sammen av eskimoer, og den som kom til å ta imot sendingen for 40 år siden var Diamond Jenness ved National Museum of Canada. Skjønt det arkeologiske studiet av eskimokulturene bare var i sin begynnelse, og enda kolleksjonen bestod av et virvar av alt mulig, klarte Jenness etter et glimrende detektivarbeid å skille de forskjellige stiltypene fra hverandre og stable på bena den første definisjonen av Dorset-kulturen. (Jenness 1925.) Det overveldende arbeidet som er utført senere, har bare bekreftet og utfylt Jenness' teorier, som var helt revolusjonerende den gangen.

Som så mange andre av alle dem som har ligget umølede og urørlige i sine graver gjennom århundrene, har kanskje ikke Dorset-mannen heller betydd noe avgjørende for verdens gang og menneskehetens utviklingshistorie. Men han og hans slekt har ialfall befolket en stor del av jordens overflate gjennom imponerende mange århundrer. Dorset-kulturen varte fra omkring år 800 f. Kr. til omkring år 1300 og var utbredt fra Bernard Harbour og Melvilleøya i vest til Øst-Grønland og til vestkysten av Newfoundland. Boplassene på Newfoundland ligger ca. 3.800 km. fra dem på Nordøst-Grønland, og nesten like langt fra dem ved Bernard Harbour i det vestlige av arktisk Canada. Det vil si omtrent samme avstand som fra Montreal til Los Angeles, eller fra Winnipeg til Tegucigalpa i Honduras. Foruten i Dorset-området synes boplassene å ha vært flest ved Hudsonstredet og i Fox Basin-regionen. Mens Dorset-funn er gjort nedover langs østsiden av Hudson Bay til Belcherøyene, er det ikke gjort noen funn på vestsiden. Heller ikke er det kjent noen fra det indre av det ødslige landet. Den eneste Dorset-boplassen som er oppdaget i innlandet, lå ved Payne Lake omtrent midt på Ungava-halvøya.

Mens Dorset-mannen selv ikke har noe større å fortelle, har diskusjonene om opprinnelsen til Dorset-kulturen vært desto livligere. Før Pre-Dorset-perioden ble oppdaget for 10-12 år siden mente enkelte arkeologer at Dorset var kommet

fra Alaska gjennom utvandring. Andre mente at den skrev seg fra indianerne og var bragt nordover fra områdene ved De store Sjøer og St. Lawrence-dalføret. En strøm av nye resultater fra undersøkelsene av Pre-Dorset- og meget tidlige Dorset-boplasser har sammen med kuldateringer ført til at det nå er alminnelig enighet om at Dorset-kulturen er oppstått i det østlige av arktisk Canada og utviklet seg fra Pre-Dorset. De to har mange trekk felles, og mange Dorset-redskaper er utviklet videre fra Pre-Dorset-prototyper. Dessuten var Pre-Dorset- og Dorset-folkene svært like i hele sin måte å leve på, de hadde samme økonomiske grunnsystem, samme boligmonster og samme tilpasningsform til naturforholdene. Noen få Dorset-trekk, som en ikke finner igjen i Pre-Dorset, kan likevel komme av påvirkningen fra det vestlige Sub-Arktis og fra tidlige indianergrupper i sørøstlig Canada. National Muesum of Canada foranstaltet i 1963 en ekspedisjon langs ishavskysten og øyene nordenfor, og resultatene av den utelukker ikke en viss påvirkning også fra Alaska — fordi ekspedisjonen utvidet det inntil da kjente Dorset-området med ca. 700 km. vestover til Bernard Harbour. Der ble det funnet en temmelig tidlig Dorset-boplass.

Som sine forfedre fristet Dorset-folkene livet i mindre grupper og førte en sesong-betonet nomadetilværelse — i skinntelt om sommeren, og om vinteren i små klynger av hus, som var delvis gravd ned i bakken. Noen av vinterhusene synes å ha hatt skinntak. Dorset-mannen har antakelig brukt sne-hus, ja, han kan ha oppfunnet dem. Han jaget sel, storkobbe, hvalross og villrein. Han drev et utstrakt fiske og brukte da både sten-feller og spyd med mothaker. Liknende spyd ble brukt til fuglefangst. Til jakten på større dyr ble brukt tunge spyd, lanser og harpuner. Siden det ikke er noe som tyder på at de hadde hunder, kan Dorset-mennene selv ha trukket de små sledene, hvor meiene var skodd med lange skiver av kløvet hvalross- eller narhvaltann. Selv om det ser ut til at de har hatt skinnbåter, vet man ikke noe be-

Vinterbebyggelse i Creswell Bay, Somersetøya rett nord for Boothia. Thule-kultur. Stein og hvalben ligger spredt utover omkring jordvollene til husene.

stemt om denne båttypen. Eirik Raudes saga nevner skrælingenes skinnbåter eller kanoer, drevet frem med stokker eller padleårer. I det nordlige Newfoundland, hvor denne observasjonen antagelig er gjort, kan disse fartøyene godt ha vært Dorset-kulturens skinnbåter. Nåleskrinene og mengdene av fine nåler av fugleben tyder på at Dorset-folkene gikk med sydde skinnklær. De hadde også den bruksgjenstanden som er blitt det aller viktigste kjennetegnet på eskimoene — selve varemerket, kan en si — selv om det her bare fantes i mindre format: tranlampen av klebersten, som ga huset lys og varme, tørket klærne og tilfredsstillt de mest beskjedne krav til koking av maten. Odder og egger til verktøy av horn, ben, hvalrosstann og drivtømmer ble laget med bruddsten av flint, kvarts eller kvartsitt, som også ofte var slipt skarpe. Alt sammen forteller om arven fra Pre-Dorset. Andre funngjenstander av rå eller polert skifer later ikke til å ha noen forbindelse med Pre-Dorset, og kan derfor skyldes påvirkning fra Alaska eller fra indianere i sør, hvor denne teknikken til dels var i bruk.

Rester av Thule-hus, bygget over et rammeverk av hvalben. Fra Bathurst-øya, en av de nordligste i den kanadiske øygruppen.

Det mest spennende øyeblikket under gravingen på Dorset-boplasser er når noen støter på en av de små, delikate, omhyggelig utskårne figurene av ben, horn eller hvalrosstann, som er så karakteristiske for Dorset. De er laget med fremrakende dyktighet med steinredskap og kan i størrelse variere fra 4 tommer helt ned til $3/8$ tomme og med en vekt på bare noen få gram. Disse sjeldne småfigurene, som ofte er ytterst realistiske, men også er abstrakte og karikerende, fremstiller dyr og fugler, fisk, mennesker eller mytiske skikkelser. Ofte er det bare hvalrosshodet som er skåret ut, eller hoven på en rein, et måkehode eller et menneskeansikt. Og så er det ornamenteringen. Den består oftest av korte streker, som med stor sikkerhet er risset inn i overflaten og antyder skjelettet innenfor.

Den sterkt særpregede eskimokunsten vi nå kan studere i Angmagssalik på Øst-Grønland viser en rekke liknende trekk, og det kan være all grunn til å spørre om den må oppfattes som en fortsettelse av Dorset-stilen. Hvis det er tilfelle må en spekulere på om Angmagssalik-kulturen er en arv fra

Dorset, eller om den er en blanding av den og senere kulturer.

Like til for noen få år siden visste man ikke noe om Dorset-folkenes gravskikker. Heller ikke var det funnet skjeletter. Senere har arkeologene kommet over hvelv-formede stein-graver, jordgraver med steinkanter og alminnelige små graver i grusen, fyllt med gravgods og forvitret jern. Skjelettrestene er dårlig bevart, men det lille som er viser at fysisk sett var Dorset-folkene typiske eskimoer. Språkproblemene har vært drøftet på det livligste. Det ligger nær å tro at Dorset-menneskene har snakket en eller annen variant av det eskimoiske, for hele Dorset-perioden viser det vanlige eskimoiske kulturbildet. Selv om det mangler noen trekk, er bildet tydelig nok.

Omkring år 900 begynte Dorset-kulturen å vike plassen for den tredje store kulturen, som da rykket inn på den arktiske arenaen fra Alaska. Fra ca. 900 til 1300 foregikk en langsom vandring vestfra gjennom arktisk Canada til kystene av Grønland, og den begrov nesten fullstendig hele Dorset-kulturen. Selv om det er tegn til en viss kontakt og gjensidig påvirkning, ble det ikke mye igjen av det gamle. Denne tredje perioden, Thule-kulturen, varte til omkring 1750. Den spant seg direkte ut av Birnirk-kulturen på nordkysten av Alaska — og denne Birnirk-kulturen var igjen en egen forgrening, som hadde utviklet seg lenge gjennom flere stadier i Beringstredet-regionen. Selv om noe av den går helt tilbake til det gamle Denbigh Flint komplekset fra år 3.000 f. Kr., må påvirkningen fra Sibir og det nordvestlige Amerika sammen med lokale tillempninger ha spilt en avgjørende rolle i hele forløpet. Hvordan det ellers har gått for seg vet man lite om fremdeles.

Tiden kan nå være inne til å si noen ord om Tryggvi Olesons forbausende gjenopplivelse og utbygging av Duasons merkelige ideer om eskimoenes forhistorie i Canada og på Grønland. Oleson hevder at Thule-kulturen, men også dens mennesker, er oppstått ved at Dorset-eskimoer har blandet seg med de norrøne grønlandingene, og at denne kulturen

og dens bærere trengte vestover gjennom arktisk Canada og til Alaska. Denne spekulative konstruksjonen bygger på så mange feil at det ikke lar seg gjøre å komme inn på dem alle sammen. Det får være nok å si at det ikke er konstatert noe som tyder på en slik raseblanding som Oleson påstår mellom den kanadiske Thule-kulturens mennesker og de hvite nordboene på Grønland. Heller ikke er det noen grunn til å tro at Thule-kulturen begynte tidligere på Grønland enn i Alaska. De arkeologiske funnene viser bare svake spor etter forbindelsen mellom eskimoene og de norrøne, og enda mindre etter en kultur-blanding. Thule-folkene var rene eskimoer. De eldste av Thule-kulturens boplasser er funnet i vest, ikke på Grønland. Det som eventuelt skulle bekrefte Oleson-Duasons påstander måtte være arkeologiske utgravninger. Men jeg er sikker på at ingen arkeolog som beskjeftiger seg med arktiske problemer vil støtte deres teorier, og heller ikke har noen fremsatt andre eller liknende påstander om eskimoisk forhistorie.

Thule-emigrantenes utbredelse østover fra Nord-Alaska må senest ha begynt omkring år 900. Etterhvert kom de langs den arktiske kysten og oppover på øyene nordenfor og har kanskje nådd Nordvest-Grønland omkring år 1100. Der kom de i kontakt med og under påvirkning av de norrøne vikingene, som hadde slått seg ned i det sørvestlige på øya. Mens den ene grenen av Thule-kulturen altså fulgte Grønlandskystene mot sør, hadde en annen gren forlengst bøyet av mot sørøst og gikk over Hudson-stredet og videre langs østkysten av Hudson Bay til Belcherøyene, og langs Labrador-kysten til Strait of Bell Isle.

Skjønt også Thule-jegerne fangstet på villrein, sel, fugl og fisk og i hovedtrekkene førte det samme tundra-livet som sine Dorset-forgjengere, var det et tydelig skille mellom de to kulturene. Thule-folkene var enda bedre tilpasset tilværelsen i Arktis, for de hadde hunder, mens det ikke er noe sikkert vidnesbyrd om at Dorset-folkene hadde. Og hunder betød mye under jakten. Opplært til å trekke sleder betød de

Ruinene av et Thule-hus i Creswell Bay på Somerset-øya, nord for Boothia.

på alle måter øket aksjonsradius og kortere reisetid. En annen fordel av største betydning var at Thule-folkene hadde et fullstendig sett av utstyr for fangst på barde-hvalen, som betød et verdifullt tilskudd til matforsyningen. Det hadde ikke Dorset-folkene. I det hele tatt er det hvalfangsten som mere enn noe annet skiller Thule-kulturen fra alle tidligere og senere kultur-epoker i det kanadiske arktis.

Thule-folkene var typiske, ja en kan kalle dem klassiske, eksponenter for eskimoisk kultur, språk og i sin fysikk. Skjeletter fra mangfoldige gravfunn plasserer dem rasemessig sett klart og tydelig i samme gruppe som de nåværende eskimoene. Alle forskere av eskimoisk språk er enige om at

Husrester fra Sadlermiut-perioden. Southampton-øya på sørvestsiden av Foze Channel. Fotografiet er tatt fra innersiden av huset mot tunnelinngangen. Man ser den hellelagte sovebenken ved plakaten til høyre. — Dette og neste bilde er fra den siste av Sadlermiut-landsbyene, hvor befolkningen døde ut på grunn av sykdommer så sent som i 1902—03.

de snakket eskimoisk. Deres måte å leve på ligger helt innenfor rammen av det som var karakteristisk for eskimoene. Rester av sydde skinnklær, av parkaer og skinnstøvler, bevart i den frosne arktiske jorden, peker direkte hen på klesdrakten hos de nåværende eskimoene. Thule-kulturens folk hadde kajaker, konebåter, sleder, sledehunder og hundepisker, harpuner, spyd, lanser, fiskeutstyr, piler og buer av typisk eskimoisk snitt. Det samme gjelder redskapene de

brukte. Kvinnenes kjøkkenutstyr, nåler, nåleskrin, ulu'er¹⁾, tranlamper og veke-trimmere til å stryke soten av torv-vekene med, var de samme som hos våre dages kanadiske eskimoer. Det samme gjelder tverrøkser, rester av trommer som er funnet, snekniver, øsekar, spekkniver, snebriller, krakker de brukte på isen under selfangsten, snarer, tørkestativer, snebankere til å slå sneen av klærne med, buedriller og stenger til å undersøke sne-fastheten med. Også amuletter, tredukker, modeller av båter og våpen, leketøy og spill som f. eks. ajaq'en²⁾ — alt sammen vitner om fellesskapet mellom Thule-kulturen og de livsformer som europeiske oppdagelsesreisende og hvalfangere møtte, da de for første gang stod overfor de eskimoiske folkene i Canada. Ja sannelig, — pilen som traff Martin Frobisher i bakenden, da han flyktet ned til stranden ved Frobisher Bay ble skutt ut fra en Thule-bue av en Thule-kulturens eskimo, hvis intetanende forfedre hadde vandret hele den lange veien fra Alaska, bare for at denne episoden skulle hende. Man kan trygt si at rasemessig og kulturelt kommer Canadas moderne eskimo fra den gamle Thule-kulturens bærere.

Også vinterhusene er vitnesbyrd om en bedre tilpasning til Arktis enn tilfelle var hos Dorset. Thule-husene lå gjerne i klynger på 6 til 30 ganske store, solide hus av stein og torv over et rammeverk av hvalben. De hadde tunnel-inngang med kuldesjakt, sovebenker av heller, hellelagte gulv, små forråds-kammere, binger og spiskammers. Vanligvis lå husene litt nedgravd i bakken, ofte i slakke grushellinger vendt mot sjøen. Dorset-husene er vanligvis ikke så forseggjort, de var mindre og lå gjerne i grupper fra 3 opptil 15 hus. Som Dorset-

¹⁾ Spesielle slakte- og spekkniver, som bare ble brukt av kvinnene. (O. a.)

²⁾ Kulebegeret, også kalt cup and ball, eller bilboquet. Spillet består av et beger på et skaft, og en kule i en snor. Kulen blir slengt opp i luften og skal fanges opp i begeret eller på enden av skaftet. (O. a.)

eskimoene brukte også Thule-folkene skintelt om sommeren, og om vinteren bygget de dessuten hus av sne, antagelig bare for kortvarige opphold.

At Thule-kulturen fortrengte den tidligere Dorset over et så veldig område må ha tatt tid, og det er bare rimelig at de har hentet gjensidige impulser hos hverandre. De eskimoiske eventyrene har tallrike historier om tunittene, det gamle folket. Det var i virkeligheten Dorset-folkene. Sannsynligvis har Thule-eskimoene fått snehuset fra Dorset, for det er ikke oppstått i Alaska. Det samme kan være tilfelle med lampene og bollene av klebersten, for det er ikke gjort noen slike funn fra Birnirk-perioden, den kulturformen som gikk forut for Thule. Også noen Thule-funn av harpun-spisser tyder på at det er Dorset-stilen som er kopiert. Men lånene gikk ikke bare den ene veien. Det ser f. eks. ut til at Dorset-huset i sine siste stadier har hatt tunnel-inngang med kuldesjakt og at den er overtatt fra Thule. Det må ha vært en viktig oppfinnelse, for både Thule- og Dorset-folkene opplevde en forverring av klimaet i de østlige delene av Arktis fra omkring år 1100.

På veien nedover langs vestkysten av Grønland må Thule-jegerne snart ha kommet i kontakt med de norrøne folkene som hadde begynt å slå seg ned i de sørvestlige områdene. Denne nære forbindelsen, som bestod gjennom generasjoner, må ha ført med seg en betydelig norrøn påvirkning på de grønlandske Thule-eskimoene, samtidig som den nevnte klimaforverring og at forbindelsen med utenverdenen opphørte, gjorde ugjenkallelig slutt på livet i de to norrøne bygdene. Resultatet ble at ut gjennom det 15. og 16. århundre blandet restene av de norrøne grønlendingene seg med de norrønt påvirkede grønlandske eskimoene.

Det fjerde og siste stadiet i Canada-eskimoenes arkeologiske historie er den nåværende sentral-eskimoiske, som daterer seg fra det 18. århundre. Disse eskimoene stammer direkte fra Thule-kulturens folk, men det opptrer forskjelligheter, og de skyldes stort sett at jakten på hval — som hadde

Sadlermiut-hus. Skjelettrester på sovebenken sammen med deler av det sammenrasede taket. Fra Southampton-øya ved Foxe Channel.

vært en hovedhjørnestein i Canada-eskimoenes økonomi — langsomt brøt sammen og gikk mot slutten. Da det var forbi med hvalfangsten ble de store, permanente vinter-landsbyene med sine solide hus liggende forlatt. Det ble nødvendig å streife omkring som nomader, etterhvert som eskimoene i økende grad ble avhengige av de spredte forekomstene av sel og hvalross. Følgen var en gradvis overgang til snehuset som vinterbolig. Samtidig synes en periode med hardere klima fra 1650 til 1850 å ha gjort at befolkningen på de nordligste kanadiske øyene — Ellesmere, Devon, Somersset, Corn-

wallis og Bathurst — alle bebodd av Thule-eskimoer — trakk seg østover til Grønland og sørover til de sørlige kystene av Victoriaøya, Boothia og Baffins Land. Denne «lille istiden» betød større isdekke og kortere perioder med åpent vann og kan kanskje være en del av forklaringen på at det gikk tilbake med hvalfangsten. Hvalens veier i sjøen kan også ha undergått forandringer ved at streder og sund ble grunnere etterhvert som landet hevet seg i den post-glasiale tiden. En tredje ting er at den europeiske hvalfangsten i disse nordlige farvannene kan ha gjort skjebnesvangre innhugg i den hvalbestanden som Thule-fangstmannen skulle leve av. Det er ikke mye mere en egentlig vet om disse tingene enn at den eskimoiske hvalfangsten ebbet ut og at harpunspissen og forskjellige redskaper undergikk mindre forandringer. Ellers er bildet i det store og hele uklart.

Den andre store overgangen fra Thule-kultur til den nåværende sentral-eskimoiske henger sammen med at europeiske varer og idéer begynte å bane seg vei: ladninger med synåler av stål — akk, så gode gaver — handelsstasjoner, misjonsstasjoner, offentlige kontorer, DEW-linjen — ja, til og med arkeologer, som med krumbøyde rygger vandrer omkring i fortiden og prøver å plukke opp noen av de småbitene som er like gjemt og glemt som de menneskene som brukte dem.

Mine to første år der over

Av Hermann Andresen.

Min første Grønlandstur var med Hird-ekspedisjonen i 1927. Vi var 6 mann: August Hansen, Peder Sulebakk, Jonnas Karlsbakk, Peder Røbekk, Jørgen Furnes og meg selv. Vi skrapte sammen så mange penger at vi kom avgårde på et vis.

«Hird» var en liten fiskerbåt på 48 fot. Den leide vi av Båtnes og Røbekk og skulle betale 25 % av fangsten i leie. Vi var jo alle temmelig uvitende om lover for en slik tur og begynte å ta ombord proviant og utstyr som vanlig er. Så hendte det at myndighetene fikk greie på det. Vi lå da helt ferdig lastet med dekk under vann, da inspeksjonen kom ombord og beordret skuten tømt, for den skulle på land for besiktigelse. Det skulle foregå neste dag. Her var en ting å gjøre, holde gode miner til slett spill.

Vi diskuterte situasjonen og ble enige om å stikke av om natten. Det var da bare en ting igjen å få ombord og det var medisinkisten. Da vi kom på apoteket for å hente den, viste det seg at den var beslaglagt og ikke skulle utleveres før på nærmere ordre. Det ble så å sende alle folk ut på forskjellige apotek og kjøpe det nødvendige. Om natten kl. 2 fredag 13. juli gikk vi ut. Det ble stort røre i Ålesund neste morgen da det viste seg at vi var borte.

Vi fikk sterk kuling til liten storm da vi kom ut, og det så mange ganger kritisk ut med dekkslasten vi hadde. Alle materialene og oljen var på det lille dekket og ruvet i høyde med rorhuset. På tredje døgnet i sjøen måtte vi til å forhale anker og all kjetting bak på hekken, for materialene hadde trukket i seg så meget vann at skuta sto på ende i sjøen.

Vi kom til Jan Mayen etter 6 døgn. Været var da fint, og vi dro iland for å sende telegrammer hjem. På stasjonen lå det arrestordre på oss. Vi skulle vende hjem, men når vi hadde sagt A, måtte vi jo også si B. Vi gikk videre for Grønland.

Isforholdene var meget gode, så vi kom lett igjennem. Den 28. juli kom vi til Kapp Mary på Claveringøya og fant stasjonen til Veibjørn Landmark, men den var i en meget dårlig forfatning. Vi reparerte så den kunne brukes til bistasjon. Vi gikk så nordover til Sabineøya, hvor det var et bra hus fra det gamle Østgrønlands-kompaniet. Der var vi tenkt å stasjonere to mann. Mens vi så holdt på å føre iland, kom en skute tilsyne, og det viste seg å være «Fangstmann» av Brandal, med Landmark som skipper. Han rådet oss fra å bruke huset, og vi gikk da sørover til Herschel og bygde en hovedstasjon. Da den var så noenlunde ferdig ble Hansen igjen, og vi andre gikk til Elvsborg på Clavering og bygde stasjonen der.

Vi gjorde så et forsøk på å gå til Myggbukta, hvor Foldvik-ekspedisjonen lå, for å sende telegram hjem, men ble stanset av ubrudt vinteris sør for Jacksonøya, og måtte oppgi turen.

Det led nå så langt på året at vi måtte finne en plass å legge «Hird» for vinteren. Den fant vi på Finschøya. Der var det en meget god bukt som skulle være sikker for drivis. Da vi så hadde lagt «Hird» fra oss, godt fortøyd med to anker forut, syv lås kjetting ute og svinefortøyet med vajer bak i land, gikk turen for Røbekk og meg i robåt til Herschel.

Vi hadde en avtale med dem på Elvsborg. Hvis det skulle skje noe uforutsett med dem, skulle de gå til Kapp Mary og tenne et bål, som vi på Herschel da kunne se. Den 28. august om kvelden så vi et flammende bål på avtalt sted, og vi visste

da at det hadde hendt noe, men hva skulle vi gjøre? Vi hadde i mellomtiden mistet den eneste robåten vi hadde i orkanaktig storm og kunne ikke komme over fjorden. Vi gikk straks igang med å lage en båt av noen panelingsbord som var igjen, og det var så tanken at jeg skulle ro over på den. Imens kom så de fra Elvsborg til oss og kunne fortelle at «Hird» var forlist i stormen. Den hadde brukket begge ankerkjettingene, hadde drevet i land og var knust.

Det ble så startet med revegard og fangst av levende rev. Vi hadde i alt ca. 90 levende rev i garden da vinteren tok til for alvor. Levendefangsten ble ingen suksess, for det viste seg at pelsen ble ødelagt da vinterstormene tok til for alvor. Av hvitreven pelset vi det som var brukbart og slapp de andre på frifot. Den blå skulle jo være med hjem som livdyr til farmerne her hjemme.

Utbyttet av fangsten ble ikke på langt nær det vi hadde trodd, og vi ble snart klar over at vi måtte fortsette i to år for å få noe resultat. Det ble mange skuffelser den første vinteren. Vi hadde for litet terreng og ingen hunder.

Andre året fikk vi overta noen hunder fra Foldvik-ekspedisjonen som da skulle hjem. Dessuten en motorbåt. Vi bygde så ut terrenget med 17 bistasjoner. Hansen reiste hjem med Foldvik. Vi var 5 mann tilbake og fordelte oss på 3 hovedstasjoner: Sulebakk på Jacksonøya, Røbekk og jeg på Herschel, og Furnes og Karlsbakk på Sabineøya. Vi hadde da fått et noenlunde brukbart terreng, og fangsten denne vinteren ble ganske bra, så utbyttet av turen ble tilslutt brukbart.

Øst-Grønland 30 år senere

*Av direktør
Øivind Holm Johnsen.*

Når man prøver å rekonstruere innholdet av ett år av sitt liv ca. 30 år tilbake i tiden, vil man vanligvis oppdage at svært meget er visket ut av erindringsbildet. Det er ikke tilfelle for mitt vedkommende med året 1935—36, da jeg overvintret på Øst-Grønland som hundekjører og fangstmann. Inntrykkene fra dette året har festnet seg på en helt annen måte i min bevissthet enn opplevelsene i de andre årene i sivilisasjonens maurtue. De mektige naturopplevelsene der oppe, den nære kontakten med det egenartede dyrelivet, skjønnhetsinntrykkene og ensomheten — det var som å bli flyttet til en annen klode.

Det hele begynte som et sommerferieprosjekt. Gjennom Svalbardkontoret og Arktisk Næringsdrift fikk jeg tillatelse til å bli med avløsningsbåten til Øst-Grønland som det året var «Buskøy» fra Ålesund. Jeg skulle betale 3 kroner dagen for kosten og gå fangstlederen til hånd. Saken utviklet seg anderledes, hvilket jeg hadde håpet på. Det ble overvintring.

Sommeren 1935 var som veteranene vil huske et usedvanlig vanskelig isår i polhavet. Danskenes båt «Gustav Holm» kom ikke nærmere østkysten enn til iskanten, som tilsynelatende lå sammenhengende langs hele Eirik Raudes land. «Buskøy» fant imidlertid en åpning inn til Claveringfjorden så sent i sesongen at det var om å gjøre å berge seg ut igjen

snarest mulig. Både nordover og sørover fra Jackson-øya lå isen landfast.

De stasjonene som fikk normal avløsning var Hermann Andresens på Kapp Herschel, Antonsen på Revet og stasjonen Krogness ved munningen av Loch Fine. Den hadde stått ledig siste året, og vi landsatte en overvintrer. Stasjonene sønnenfor, i første rekke Myggbukta og Hoelsbu, kunne ikke nåes med båt. Det nærmeste vi kunne komme var sørover gjennom Loch Fine til bistasjonen Bunnhuset, hvor alt gods til de sørligere stasjonene ble losset i et provisorisk skur. I mellomtiden ble mannskapene fra disse stasjonene hentet over land.

Problemet var nå hvordan normal fangst skulle komme istand for de stasjonene som ikke hadde fått forsyninger. Det var her jeg kom inn i bildet. Jeg ble bedt om å bli vinteren over og kjøre proviant og utstyr med hunder, slik at fangstfolkene kunne fange mest mulig uhindret. Tilbudet var akseptabelt, og etter å ha innhentet tillatelse telegrafisk fra Høyskolen om et års permisjon, slo jeg til.

Som turist hadde jeg ikke med meg stort annet enn det jeg stod og gikk i, og jeg handlet derfor til meg det som kunne skaffes av utstyr fra «Buskøy» og mannskapene ombord: en Krag karabin, tykt undertøy, strømper, votter og lignende. Jeg fikk også 6 reinskinn til å sy pesk og sovepose av. Etslags hundespenn ble det også råd med. En fant fra hver bygd var en brukbar karakteristikk, og mange herlige slagsmål måtte til før en akseptabel rangordning var etablert. 3 av hundene var tidligere lederhunder, og 2 av dem måtte nødvendigvis degraderes. Det var en lang og voldsom prosess. Men det ble da spenn av det tilslutt, og noen ordentlige slitere var de. Vi kjørte tilsammen 350 norske mil med lass opptil 500 kg og kom godt ut av det med hverandre. Noe slit ble det da på meg også, kan jeg huske. Særlig når spor skulle tråkkes i løssnøen i streng kulde og på tråe ski.

Noe man oppdager under slike primitive forhold er at mennesket fysisk sett har betydelige reserver, som man un-

der siviliserte forhold sjelden eller aldri tar i bruk. Går man gjennom isen i 20—30 kuldegrader og kommer seg opp igjen, så må en gå til en kommer i hus for ikke å fryse stiv. Det er utrolig hvor lenge man da kan gå — når det står om livet.

Eller når man blir vekket av bjørn og tar en spurt på en kilometer eller to barbent på skaren for å komme på skuddhold. Jeg har ofte smilt for meg selv når jeg tenker på hvordan jeg må ha sett ut i denne situasjonen: — I makkocombination, med langt hår og skjegg, karabin i en hånd og kniv i den andre. Det er forståelig at bamsen fikk seg en skrekk i livet og tok bena fatt. Jeg forstår også at den måtte stanse for å ta dette fugleskremset nærmere i øyesyn. Det burde den ikke ha gjort.

Det kan skrives bøker om livet under overvintring på Grønland — enkelte har til og med skaffet seg et levebrød av det. Det er ikke meget man får med i en kort beretning som denne.

De episoder jeg husker med spesiell glede er samværet med de andre overvintrerne. Antonsen på Revet (City) for eksempel, som kjørte fra Revet til Bunnhuset med et par solbriller som han mente jeg trengte når lyset kom. Selv på godt føre må nok turen ha tatt ham 3—4 døgn.

Og julefeiringen i Myggbukta! Julebrennevinet var som vanlig fortært under overfarten til Grønland, og det ble da min jobb som kjemistudent sammen med Johan Holm, telegrafisten, å skaffe noe annet. Satsen ble varmet opp om dagen ved sprengfyring i ovnen i Myggbukta og emballert i reinskinn om natten. Det ble 32 små Norgesglass, husker jeg, med ca. 70 % av topp kvalitet, rektifisert i trekull og fri for lukt og fusel. Jo, det ble jul! En halvtønne med moskuskarbonader, kokte tunger og dypfryste steker var gjort ferdig for høytiden, så det ble da mat også.

Propos mat, så var det vanlig praksis at fangstmenn på besøk var gjester en uke, men måtte derefter ta «koketørn». Så ble det en dag Johan Johansens tur. Det varte og det rakk, men ingenting skjedde. Han burde jo som skikken var, ha

Det er lett å skjønne hvorfor det heter Myggbukta.

hentet inn noe kjøtt til tining. En times tid før middag, da stemningen begynte å bli noe amper, tok Johan geværet og forsvant i tåken. En halvtime etter kom han tilbake med en rykende moskuslever i hånden. Han hadde hele tiden hatt en enslig gammel moskus under observasjon noen hundre meter bakom husene i Myggbukta. Og maten kom på bordet til vanlig tid. Slaktet kom vel med til de 40—50 hundene som var samlet i Myggbukta disse juledagene.

Noe av det som har festet seg sterkest i minnet er episoder fra samværet med hundene. Naturlig nok blir man sterkt knyttet til disse trofaste sliterne som tar det som kommer med godt humør og er takknemlig for den minste oppmerksomhet.

En gammel bastard, mest lik en grov gordonsetter, var havnet i mitt spann. Den kom opprinnelig til Grønland med Ola Kjellbotn, og alle de som overvintret i begynnelsen av 30 årene vil huske Stratus. Han var i min tid noe redusert med dårlige tenner og temmelig glissen i bukpelsen.

Vi kom en sprengkald vinternatt frem til Bunnhuset i barfrost og sno. Jeg knuste et moskuslår med øksehammeren, og Stratus med de dårlige tennene fikk et par kilo kjøtt i form av skarpe isnåler av 30—40 minusgrader. Det gikk ned i løpet

av noen få minutter, og han krøllet seg sammen på isen med ryggen mot været. Plutselig slo det meg at han neppe kunne overleve et slikt måltid i den kulden, og da jeg følte ham på buken, var den iskald. Neste morgen var jeg spent på hvordan han hadde greid seg. Alle hundene lå begravet i små hauger av fokksnø da jeg kom ut. De sto opp og ristet seg, tilslutt også Stratus. Han strakte seg riktig godt og gjespet, og dampen sto som en sky fra det nesten tannløse gapet hans!

Jeg prøvde så godt jeg kunne å overbevise dem som kom opp neste året om at Stratus og de andre var i fin form for neste overvintring. De fikk neppe oppleve den.

Fred være med deres avblekte knokler — om de ennu finnes.

Utbyttet av min overvintring, økonomisk sett, var tilstrekkelig til å dekke mitt neste studieår ved Høyskolen. Jeg fikk imidlertid også med meg noe annet, hvis verdi ikke kan angis i kroner og øre, men som har betydd meget for meg — en slags livsfilosofi som jeg vil prøve å forklare nærmere.

Velferdsamfunnet byr oss en rekke lettkjøpte fundamentale goder. Jeg tenker på slike ting som alltid å kunne ha tak over hodet, ikke behøver man å fryse ordentlig, alltid å ha mat og drikke for hånden når det trenges. Sjelden eller aldri behøver man å ta ut kroppens siste reserver. Disse tingene tas som selvfølgeligheter og fører med seg lite av glede og takknemlighet. Skal noe måles eller vurderes, trenges nemlig et sammenligningsgrunnlag, et nullpunkt.

Mitt opphold på Grønland i unge år skaffet meg en kjærkommen mulighet og evne til å glede meg over hva livet senere har gitt meg. All ungdom burde fått en slik sjanse.

*Nordøst-Grønlands første og eneste hermetikkfabrikk på Strindberglandet i 1938. Fangstmennene Herdal og Bang i hvite frakker.
(Foto: O. Bang.)*

Laksefisket på Nordøst-Grønland

Av direktør Ivar Ytreland.

Det er jo noen år siden undertegnede sist var på Nordøst-Grønland. Til sommeren er det faktisk 15 år siden. Mange ting var gått i glemmeboken, men etter som jeg har arbeidet med stoffet, dukker de frem. Først og fremst landet — dette sterke, ville og umåtelig vakre landet hvor stillheten er som en hel symfoni og ensomheten er en følbart styrke.

Evigheten hvelver seg dypblå over deg og du vandrer i en verden av sol, stjerner, nordlys, ren og klar luft, som gir tankene flukt og gjør drømmene virkelige. Etterhvert som man blar i minnenes usynlige bok, dukker alt frem klart og tydelig. Turene man hadde, skipene man seilte med, og alle

de interessante mennesketypene man traff blant både nordmenn og utlendinger. Spesielt minnes jeg de norske fangstfolk, det er en ubeskrivelig rase. De må oppleves, det var en mangfoldighet av typer på godt og vondt, men de hadde alle en ting felles, et ubrytelig kameratskap og en kjærlighet til dette polarlandet som til tider var rørende.

Jeg har i alle fall den trøst at om ingen av dere som leser denne artikkel får noen glede av den, har i all fall jeg personlig hatt stor glede av å friske opp igjen gamle minner.

HISTORIKK

Norske fangstskuter som besøkte Nordøst-Grønlands kyster allerede før århundreskiftet, fant ut at her var laks eller sjørøye.

Den norske fangst- og fiskerihistorie på Nordøst-Grønland er i historisk målestokk nærmest bare å regne for et stjerne-skudd. Bortsett fra Liavåg-ekspedisjonen i 1908—1909 og Landmark-ekspedisjonen fra 1909—1910, var det ingen ekspedisjoner på Nordøst-Grønland før i midten av 20-årene. All norsk virksomhet måtte nedlegges i 1959, og trekker man fra krigens år, har man tilbake kun ca. 30 år hvor norsk virksomhet ble drevet på Øst-Grønland, men disse 30 år er et stykke Norgeshistorie av de sjeldne. Når man studerer denne historie og får den litt på avstand — vurderer den saklig og nøkternt, vil man oppdage forbausende ting. Jeg tror det må være tillatt å si at er det noe som preger denne historie, så er det fangstmannens suverene mangel på metodikk, systematikk og planlegging. Han må nærmest karakteriseres som en harehund på los, der han med umåtelig energi og innsats halser etter viltet og fisken uten å tenke seg om.

Samtidig preges historien av fangstmannens ofte eventyrlige arbeidsinnsats, av energi og vilje til å gjennomføre sine ofte håpløse prosjekter. Man kan være fristet til å spørre seg: Hva kunne ikke her vært utrettet med en dyktig ledelse og en dyktig planlegging, det hele oppbygd i en mer kommersiell, industriell målestokk? Det faktum kan man ikke

fornekte at landet var meget rikt og hadde store muligheter, og ledere og fangstfolk hadde vanligvis entusiasme, energi og arbeidsvilje av de helt sjeldne. Mulighetene til økonomisk drift var altså til stede.

Det laksefisket som har vært drevet på Nordøst-Grønland har vært preget av planløshet, til tross for dette har fiskefangstene vært ganske betydelige.

I slutten av 20-årene ble det ikke foretatt noe fiske av betydning, bortsett fra kokfisk til eget bruk og en og annen tønne av de tilfeldige fartøyer som besøkte kysten. Først i midten av 30-årene kom det i gang fiske av større format og da særlig på Strindberg. Spesielt er det her interessant å nevne Arktisk Næringsdrifts forsøk med å nedlegge hermetisk laks på Strindberg i midten av 30-årene, en utvilsomt riktig og glimrende idé som burde vært fulgt opp i senere år og overvåket nøye både i fremstilling og salg. I 1935 måtte 76 tønner laks etterlates på Strindberg p. g. a. vanskelige isforhold. I 1936 ble det tatt 17 tønner laks på Strindberg, i 1937 ble det tatt 53 tønner og i 1938 ble det tatt 42 tønner laks. Samtlige av disse tønner er tatt på Strindberg, fangstene er kanskje ikke imponerende, men når man vet hvilke begrensede områder de ble tatt på, og på den relativt korte tid det ble gjort, har man en liten formening om hvilke fiskemengder det kan forefinnes der borte.

Virksomheten på Nordøst-Grønland startet opp etter krigen i 1946, og allerede i 1947, om sommeren, begynte undertegnede i samarbeide med min far og min overvintrende kamerat, å prøve-fiske etter sjørøye med to lurvete, fillete førkrigsgarn som vi fant. Det var naturlig for oss som bodde på Kapp Herschel å legge veien til Zackenberg hvor det er et betydelig vassdrag.

Vi hadde svært lite peiling på dette fisket. Ingen hadde fortalt oss noe særlig om det, og det var bare å stupe ut i det. På disse 2 fillete garnene fisket vi i løpet av noen få dager 8 tønner laks, og vi begynte å forstå at dette var noe av en sak. Min far, som var fisker av profesjon, var nærmest

overveldet over dette resultatet og han bestemte seg fluksens til å komme igjen neste sommer med flere og bedre garn.

Vi tilhørte jo alle Hermann Andresens Grønlandsekspedisjon og Andresen, som er en av Nordøst-Grønlands store pionérer, aksepterte våre planer omgående. Han var i aller høyeste grad med på dette foretagende og stod bak og finansierte det hele.

Min kamerat og jeg drømte hver for oss hele vinteren gjennom om de eventyrlige fiskefangster vi skulle oppnå til sommeren. Sommeren kom, med skuta, Hermann Andresen, min far, tønner og nye garn, og en solblank time ble vi land-satt ved foten av Zackenbergfjellet ved Zackenbergelvas munning. I full fart fikk vi garnene ut i sjøen, og på en 4—5 dager fisket vi 25 tønner laks, jeg tror det var på 8 garn.

Relativt sett var gevinsten utmerket, men jeg må si at vi hadde drømt om ganske andre resultater vinteren gjennom. Vi fant ut at årsaken til at resultatet ikke ble mer, det skyldtes simpelthen at vi kom mens fisket var på retur. Jeg tror vi var noen dager for sent ute, men tatt i betraktning de priser vi oppnådde hjemme i Norge, på hele 8,50 kr. pr. kilo, og når vi vet at vi hadde alle tønnene liggende mellom 103 og 105 kilo, så må man si at det var, om ikke akkurat lett-tjente penger, så holdt man en god timebetaling og et verdifullt tilskudd til pelsfangsten. I somrene som nå fulgte bygget vi ut vårt fiske etter sjørøya på Nordøst- Grønland ganske betydelig. Allerede sommeren 1949 fikk vi en anelse om hvilke fiskemengder som kan være tilstede på et så begrenset område. Vi var nu 4 mann som kom oppover og vi hadde med over 40 garn, og vi hadde rikelig med tønner og salt. På 11 døgn tok vi bortimot 80 tønner med sjørøye, men også denne sommeren var vi for sent ute. Dette gjentok seg også de somrene som kom senere. Hadde vi kommet i gang 1 uke før, ville vi hatt muligheter til kanskje å fordoble fangstmengden. Fisket var tydeligvis på retur da vi begynte vårt fiske.

Selv drev jeg med dette fisket frem til i 1951, og både i 1950 og 1951 hadde vi gode resultater. Min far fortsatte ennu

Forfatterens far, Kristian Ytreland, og Kasper Andresen, røker garn.

noen år med gode resultater. Fisket ble fortsatt helt frem til virksomheten på Grønland ble nedlagt i 1959, men de senere år var fisket overlatt til nye og mere uerfarne folk i disse fiskerier, og resultatet ble deretter. Dernest var det tydelig å merke at etter 1950/51 dabbet fiskemengdene noe av. Årsaken til dette var, etter min mening, den rusen som ble bygget i Zackenberg-elven av danskene allerede i 1948 og som senere ble holdt ved like. Det ble også i 50-årene bygget en ruse av nordmennene i elven. Det er jo helt innlysende at en avstengning av en elv hvor fisken skal vandre opp og gyte, nødvendigvis må desimere bestanden.

SJØRØYAS BIOLOGI

Hva vet vi om denne fiskearts biologi? Hvordan oppfører den seg, hvor gyter den, hvor vandrer den osv.?

Her må man si at dette er lite kjent, men i de senere år er

det gitt ut noen få gode publikasjoner. Ett er i allefall sikkert, at både vi og andre som har drevet og fisket på Nordøst-Grønland overhodet ikke ante noe om denne fiskearts biologi, dens vandringer, gyteplasser, før vi begynte. Det var ikke det at det skortet på teorier og gode råd fra gamle veteraner, men den ene teori slo den andre ihjel og fiskens gang forble ukjent. Det hadde jo utvilsomt vært en fordel om man hadde kjent noe mer til denne fiskearten når man først skulle fiske den.

Denne lakseart, eller som vi er blitt enige om å kalle den, sjørøye, har det latinske navn *Salvelinus Alpinus*. Det er en typisk cirkumpolar-fisk og den har vært fisket helt nord på nordkysten av Ellesmereland, man fisker den på Novaja Semlja, på Svalbard, Grønland, Canada og Amerika. Pussig nok finnes denne fisken i noen få fjellvann i Alpene. Langs Grønlands kyster finnes den overalt, hvor langt nord den går er det vanskelig å si, da det ikke har vært prøvet å fiske på det helt nordligste Grønland, men når man får den på nordkysten av Ellesmereland, må man også kunne vente å få den langt nordpå både på øst- og vestsiden av Grønland.

Liksom vår ørret er delt inn i to hovedtyper, kan man dele sjørøya også i to typer. Den ene er en vandretype som holder seg i sjøen hele sommeren og vandrer opp i elver og vann om høsten for å gyte, og der holder den seg hele vinteren. Denne typen, og det var den vi fisket, kan nå opp i hele 6—8 kilo. Vanligvis ligger den omkring 2 kilo. Den største fisk jeg har fått har vært på 4,8 kilo, som vi fikk sommeren 1948 ved Grønndalen ved Claveringsøya. Det påståes at det har vært fisket sjørøye på opptil 11 kilo ved Nordøst-Grønland, hvorvidt denne størrelse er korrekt eller et resultat av fiskernes lyserøde optimisme, er ikke godt å si, men jeg skulle hatt lyst til å se den fisken. Imidlertid vet man at på Novaja Semlja har det vært fisket sjørøye på hele 16 kilo, det måtte ha vært et prakteksemplar.

Den andre typen sjørøyer er stasjonær og holder seg hele sitt liv i ferskvann, den blir sjelden over et halvt kilo.

Vandrende sjørøyer tar sannsynligvis lite næring til seg om vinteren, derimot fråtser den om sommeren i det rike dyreliv som man har i de arktiske hav, og legger opp opplagsnæring for den lange, mørke vinteren. Forsøk som er gjort på Sydvest-Grønland viser at fisken ikke vandrer langt bort fra sine respektive vassdrag, sjelden mer enn noen ganske få kilometer, 5—30 km. Utpå sensommeren, omkring midten av august, vandrer den opp i elver og vann for å gyte. Den legger sin rogn på samme måte som røra gjør her hjemme, i elven i dype holer med sandbunn eller i vannet ved bekkoser og elveoser. I gytetiden får sjørøya en helt fantastisk farvestrålende lekedrakt. Over ryggen og nedover sidene blir den sterkt rød med grønnlig skjær, buken kan bli meget kraftig rød. På sidene finner man helt røde og orangefarvede flekker. Finnene blir mørke, unntagen den forreste kanten av buk- og gattfinnen som blir skinnende hvit, og hos hannen danner underkjeven tydelig krok som vi ser hos enkelte lakser. Rognen blir klekket i april/mai det påfølgende år. Yngelen vokser sent, men fra det øyeblikk den kommer ut i sjøen vokser den meget raskt. Yngelen til sjørøya regner man oppholder seg i innsjøene eller elvene til de er 3—5 år, og første gangen den vandrer ut til havet er den en liten sølvblank yngling på ca. 15 cm's lengde.

Deretter vil den oppholde seg i havet hvert eneste år fra mai til august for så å gå opp i ferskvann for å overvintre. Først ved en alder av 8—9 år (den er da blitt 35—40 cm lang) regnes sjørøya for å være gytemoden. Man antar at sjørøya gyter flere ganger, imidlertid er det ennå uklart om den gyter hvert år, men mye tyder på at den normalt gyter annet hvert år, likevel går den hvert år opp i ferskvann for å overvintre. Den størrelsen av fisk som vi vanligvis har fisket på Grønland tilsvarer en alder av 12 til 14 år, men det har vært fisket eksemplarer av sjørøye som har vært opptil 20—30 år gamle.

I ferskvann lever yngelen av larver og pupper av forskjellige typer mygg, vårfluellarver, insekter og små snegler. Den større fisken av den stasjonære typen livnærer seg stort sett

av det samme, men går heller ikke av veien for å ete sine mindre rasefrender.

Den voksne fisken av vandretypen, derimot, tar kun sjelden til seg næring i ferskvann. I havet lever den fortrinnsvis av tanglopper, ulkelarver og lodde. Særlig lodden spiller en stor rolle for sjørøyas ernæring.

FISKEPLASSER

Det kan her være interessant å nevne de stedene som gjennom årene har vært anerkjent som gode fiskeplasser for sjørøya på Øst-Grønland.

På Sørøst-Grønland ble det fisket i 30-årene i Torgilbudistriktet. Det ligger like ved Lindenowfjorden omtrent 60° 30' nordlig bredde. Dernest har det vært fisket av nordmenn i Skjoldungendistriktet, fortrinnsvis i elva i Dronning Maries Dal. Det har også vært fisket godt like syd for Skjoldungendistriktet, i et distrikt som også kalles for Umanak. Her vet jeg at i 1933 ble det fisket 25 tønner (sløyet og hodekappet) sjørøye med not i et lite vann. Fangsten ble tatt fra lørdag morgen til lørdag kveld.

Et interessant eksperiment foretok Hallvard Devold i 1938 med «Rundehorn»-ekspedisjonen som reiste til Skjoldungendistriktet for å drive sommerfangst bl. a. etter sjørøye, kveite og levende rev. De var totalt ukjent på kysten og 250 eskimoer hadde samme sommer flyttet inn i området fra Angmagssalik og det vanskeliggjorde arbeidet for ekspedisjonen. Dessuten var de fiskeredskaper de hadde med langt fra ideelle. Resultatet ble bare 20 tønner laks.

På Nordøst-Grønland er det flere steder som peker seg ut som gode fiskeplasser for sjørøya, best kjent er Strindberg og Zackenberg.

Etter krigen har det også vært drevet fiske i Dusénfjorden og i Loch Fine. Fisket i Loch Fine-fjorden begynte vi i 1950. Fisket foregikk fortrinnsvis fra Strømmen og innover mot bunnen av Loch Fine.

Fisket i Dusénfjorden ble påbegynt omkring 1949 av

fangstmennene Sæterdahl og Slettemoen. Her ble etterhånden en meget god lakseplass og så sent som 1955 tok Sæterdahl alene ca. 30 tønner laks inne i bunden av fjorden.

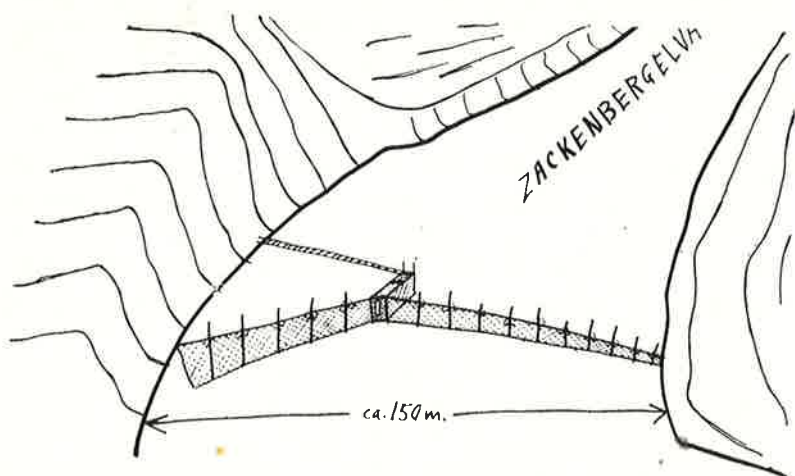
Nord for Zackenberg er det også en rekke gode fiskeplasser hvor det har vært drevet fiske gjennom årene. Spesielt vil jeg nevne den store elven syd for Ottostrand, den som kommer ut fra Agnetesjøen på Hochstetter Forland. Her prøvet min far og jeg i 1948 å fiske. Det er en imponerende elv som kommer ut fra denne sjøen, med en helt naturlig havn og lagune nederst.

Vi gikk flere kilometer oppover elven med båt og satte garn der, og på de store sandbankene utenfor elven. Vi fikk pent med fisk til tross for det var sent i sesongen. Jeg vet at denne elven kan være ganske fantastisk lakserik omkring slutten av juli, men da er det dessverre vanskelig å anløpe med fartøy p. g. a. isforholdene. Nord for Ottostrand og like syd for Haystack kommer en annen stor elv ut, Langelva, den skal også være en fin fiskeelv.

Når det gjelder de beste garnplassene på selve fiskestedet, så var disse ofte på de merkeligste plasser. Fiskefeltet som sokner naturlig til Zackenberg kan regnes fra Kapp Herschel, hele Youngsund, innover til Zackenberg, videre Tyrolerfjorden innover til Kapp Ehrenberg. Overalt er det prøvet å finne de beste fiskeplasser, det gjelder begge sidene av fjorden både på Claveringsøy-siden og Wollaston Forland-siden. Vi har fisket med få 100-meters mellomrum hele kysten innover.

Enkelte steder stikker seg ut som bedre enn andre og de beste garnplassene var ved selve Zackenberg, pussig nok ikke i selve hovedelven, men like innenfor elven, ca. 800 meter, ved en liten bekk. Dette fant vi ut allerede i 1947, og her satte vi garnene tett, med ca. 50 til 100 meters mellomrum, vinkelrett ut fra stranden. Hvor god denne fiskeplassen var, får man et lite inntrykk av når vi i 1948 på 2 timer og et eneste garn tok 82 sjørøyer, og det var store, fine eksemplarer.

For øvrig så fikk vi fisk på Kapp Giesecke, ved Dolemitt-

RUSE VED ZACKENBERG

dalen vis a vis Zackenberg, ved Djevlekløfta og Grønndalen. Vi fikk også en del fisk på Kapp Berghous og inne ved halvøen mellom Sandodden og Zackenberg. Da vi drev på det mest intense i 1950 og 51, så kan vi si vi hadde garn i sjøen fra Kapp Giesecke til Grønndalen. De fjerneste garn ble røktet 2 ganger i døgnet og de nære garnene ble røktet opptil 4 ganger i døgnet og det var jo flere timers gange fra vestligste til det østligste garnsettet, så man forstår at arbeidsløse var man ikke akkurat. Man nyttet også tiden undervegs i båtene til reparasjon av garn, rengjøring av garn og aller mest til å gjøre opp fisk.

INNLANDSFISKE

Zackenbergelven renner ut av 2 store innsjøer oppe i den såkalte Store Sjødalen, og jeg hadde i flere år tenkt meg det kunne være interessant å prøve å fiske høyere oppe i elven og oppe i sjøene. I 1949 tok vi garn på nakken og begynte marsjen langs elven. Vi fulgte elven og gransket den hele veien oppover og så faktisk ikke en eneste fisk. Det var flere

steder man med hell kunne sette garn, men vi fant ikke noen grunn til det så lenge vi ikke så en eneste fisk. Ved osen på det største vannet satte vi ut tre garn som sto i 10 timer og som ble dratt under stor spenning. Det var ikke fisk på et eneste garn, og vi så heller ikke antydning til fisk. Det var en ualminnelig vakker dag med fullstendig speilblankt vann og vi så hele tiden etter vak fra fisk, men det var intet å se. Vi hadde en meget interessant hjemtur. Med de våte garn og oppakning for øvrig gikk vi over toppen av Zackenbergfjellet som er 13—1400 meter høyt og ganske steilt både på nord- og sydsiden. Turen var vel verd strevet, den praktfulle utsikten som man har fra toppen av Zackenbergfjellet kan ikke beskrives. Den er helt ut helt fantastisk og for fremtidige sportsfiskere så må en slik fjelltur bli en behagelig og sportslig avveksling i et forhåpentlig godt fiske.

Når det gjelder andre beretninger om fiskeforsøk i vann, vet jeg at magister Søren Richter i midten av september fisket med garn i et lite vann ved Mestersvig i Kong Oscarsfjorden og fikk fisk. Dessuten har jeg en interessant beretning fra Hermann Andresen, som sammen med en kamerat ettervinteren 1928 hugget hull på isen på et lite vann ved Strømmen i Loch Fine og fikk noen magre små sjørøyer på vanlig krok som var egnet på moskuskjøtt.

REDSKAPER

Hvilke former for redskaper som gjennom årene har vært anvendt til fiske av sjørøya på Grønland er det umulig å gi noen oversikt over. Man kan heller spørre hvilke redskaper som ikke er anvendt. Det er herlig å høre Finn Devold fortelle fra sine overvintringer på Sørøst-Grønland i Skjoldungen-distriktet. Her tok i sin tid den kjente bjørnejeger Henry Rudi og nåværende byingeniør i Hammerfest, Framnes-Hansen, 800 store sjørøyer på et garn som var bundet av 3 sneller bjørnetråd, og i 1933 tok de 20 tønner laks som var fisket med en revegård i Dronning Maries dal.

Revegården ble selvsagt anvendt som ruse i elven. Men man må jo tillate seg å si at det var en noe uvanlig, men meget god, utnyttelse av de hjelpemidler man hadde for hånden.

RUSER

Av de fangstredskaper som har gitt det største utbytte er nok garn og ruser. Rusene gikk ut på å sperre av hele elveløpet med garn eller netting og midt i strømmen i selve djupålen, bygget man en stor kasse av netting med åpningen vendt nedover elven. Denne åpningen ble da gjort kileformet på forskjellige måter, enten i form av trespiler eller ståltråd slik at laksen ikke kunne komme seg ut. På toppen av selve rusen hadde man en luke. Med jevne mellomrum, ved hvert flomål, åpnet man luken og tok opp fisken. Rusefangsten har vært drevet hovedsakelig på Strindberg, men også på Zackenberg. Imidlertid er denne rusefangst på lengere sikt uheldig, idet den sperrer elveløpet og hindrer sjørøya i å vandre opp til sine vante gyteplasser. Skulle man en gang i fremtiden finne muligheter til å drive laksefiske på Grønland, vil jeg sterkt fraråde å bruke ruser.

GARN

Garn derimot har vist seg å være et meget fornuftig fiske-redskap for dette fisket. De årene vi drev dette fisket, forsøkte vi flere garntyper, og til sist kom vi frem til en type som var meget velegnet for forholdene. Vi kom frem til at følgende garntyper var best:

Maskestørrelse: 9—11 omfar. Den beste var 10—15 omfar. Garnlengden var 90 alen og innskutt halvparten. Dvs. at garnets total lengde ble 45 alen eller 15 favner. Garnets dybde var fra 1,5 til 2 favner, og her var garnet innskutt ca. 25 %.

De første årene brukte vi mest hampegarn med tråddimensjon 18/3. De senere år hadde vi også mange nylongarn — 3-trådet, av tynn, sterk nylon med doble knuter. Bruksmessig hadde nylongarnet mange fordeler. Det kunne stå i sjøen hele

tiden og holdt seg svært rent for sjøplanter, men garnet satte stygge merker i fisken og vårt inntrykk var at det fisket ikke så bra som hampegarn.

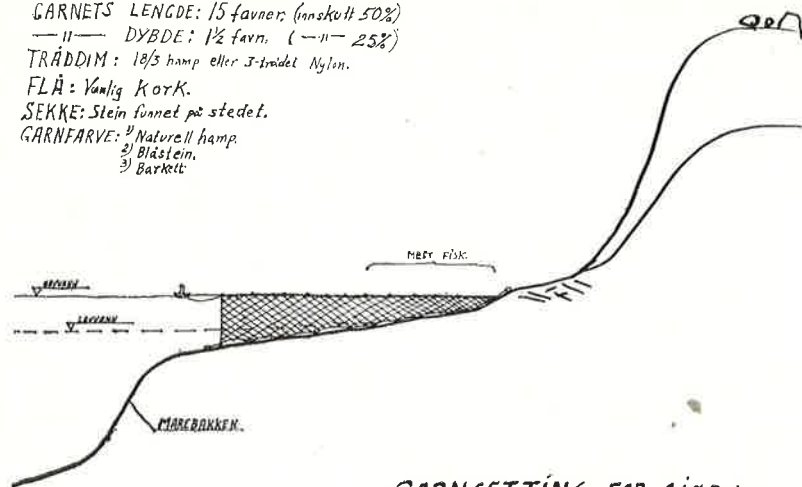
Farven på garnet viste seg å ha en god del å si. Vi prøvet barkede garn (brune i forskjellige valører) og blåsteinede garn (som har en turkisaktig farve) og vi brukte helt klare eller hampefarvede garn. Nylongarn hadde blåsteinsfarven med en liten sølvtone i seg. Vårt inntrykk var at de klare og hampefarvede garnene fisket best av samtlige.

NOT

I 1949 og -50 hadde vi også med en kastenot. Vi gjorde flere forsøk med noten både i sjøen og i elver, men uten resultater. Årsaken til dette ligger i at sjørøya, når den går i sjøen, aldri går i større stimer. Den går i små flokker på 10 til 20 fisker. Dette kunne vi iaktta mange ganger når vi stod høyt oppe på brinkene og så ned i det stille, klare vann. Mot flo sjø så vi den komme svømmende rett mot stranden til den var kloss opp i land, ca. 1 meter eller der omkring fra flo-målet, her dreide den av og gikk mot strømmen i retning Zackenbergelven. Notfisket etter sjørøye i sjøen har liten hensikt på Nordøst-Grønland. Det kan være en fordel å bruke lette hendige kastenøter i elvene under oppgangstiden. Man kan da ta store mengder fisk på kort tid.

Av andre fiskeredskaper som har vært benyttet er det bare tilbake å nevne lyster, stang og gamle Krag-Jørgensen. Jeg har vært med på å skyte laks i en liten elv ved Sandodden, og sammen med en grønlender lystret jeg flere sjørøyer med en meget primitiv lyster, den var laget av ei trefjøl og 4 stk. 5" spiker. Stangfisket vet jeg har vært forsøkt sporadisk. Fisk har man som oftest fått både på sluk og flue, men jeg tror ikke at resultatene har stått i forhold til den fiskemengden som er tilstede. Resultatet ville nok blitt bedre hvis man prøvet seg frem til spesielle sluk- og fluetyper som var egnet for forholdene.

GARNETS LENGDE: 15 favner, (innskott 50%)
 —"— DYBDE: 1½ favn. (—"— 25%)
 TRÅDDIM: 18/3 hamp eller 3-trådet Nylon.
 FLÅ: Vanlig Kork.
 SEKKE: Stein sunnet på stedet.
 GARNFARVE: 1) Naturell hamp.
 2) Blåstein.
 3) Barkitt.

GARNSETTING FOR SJØRØYE.

DRIVGARN

I 1950 gjorde vi et interessant eksperiment utenfor selve Zackenbergelven, idet vi prøvde med drivgarn. Vi brukte da et vanlig laksegarn som vi hengte opp med blåser slik at korken fløt i vannflaten, og så lot vi oss drive med strømmen fra elvemunningen og utover. Det viste seg at så lenge vi var på elvedeltaet gikk det lite fisk på garnet, men akkurat idet vi passerte marebakken var det som fisken slo til. Marebakken lå her ca. på 3 meters dyp, og utenfor marebakken på dypere vann var det ikke fisk å få. Det kunne være en mulighet for å sette garn langs kanten av marebakken, forutsetningen er jo selvsagt at drivis ikke eksisterer i fjorden. Det kunne jo ofte forekomme, og da ble man straks noen garn fattigere.

BUNNGARN

Fra ca. ½-time etter høyvann til ca. 3—4 timer før høyvann, dvs. i ca. 16 timer, var sjørøya bokstavelig talt som sunket i havet. Den holdt seg da på dypt vann ute i fjorden,

det skulle derfor ha vært interessant å prøve bunn garn. Jeg tror det kunne gitt utmerkede resultater.

UTRUSTNING

Utrustningen til dette fisket var meget spartansk. Av hus hadde vi en fangsthytte som vi bygget i 1949 på 2 x 3,5 m og ca. 2 meters takhøyde. Her var det køyeplass for 2 mann, ellers ble den brukt til å spise og oppholde seg i. Telt hadde vi ikke, men vi hadde en utmerket presenning som gjorde nytten. For øvrig lå vi rundt omkring på bakken når vi hadde tid til å legge oss ned på en stund. Hva skulle man med hus her, hvor solen skinte døgnet rundt. Det var ikke ualminnelig at vi hadde 25 grader i solveggen. På de 5 somrene jeg drev laksefisket på Zackenberg lå jeg ikke en eneste time under tak. Min køyeplass var en nydelig grop i bakken kantet med de skjønneste arktiske blomster.

Provianten var billig og meget enkel. Middagen var hovedmåltidet og besto fortrinnsvis av sjørøye og moskus-kjøtt. Noe av det første vi gjorde var å få skutt en velfødd moskusokse. Da hadde vi det deiligste kjøtt for hele sommeren, samtidig som vi sørget for å få saltet og hengt opp ribber og bog til tørking til spekekjøtt og fenalår, bedre fenalår tror jeg neppe kan lages. Velsmakende gjess og sjøfugl hadde vi flittig på menyen. Fangstfolkene hadde samlet sjøfuglegg som satte en ekstra spiss på kostholdet.

Det bør nevnes at vi bragte all vår proviant med i tomønnene som vi hadde med fra Norge, og mesteparten av vår utrustning besto jo av tønner, salt og garn. Den slags tønner, vanlige sildetønner, er vel den billigste og beste form for emballasje til arktiske ekspedisjoner som skal landsettes fra skip. Tønnene er vanntette, de flyter, de kan stå ute i vær og vind og de kan anvendes til oppbevaring av fangsten etter hvert som man spiser opp provianten. Vi hadde med brød, pakket i papirsekker som lå i tønnene. Brødene holdt seg myke og fine i flere uker.

BÅTER

Av båter anvendte vi en vanlig 20—22 fots fangstbåt med innenbordsmotor. De øvrige båter vi anvendte var vanlige færingar og doryer på ca. 15—17 fot med 4,5 hk Penta påhengsmotorer, billige og praktiske farkoster til dette fisket. Klesdrakten var vanlige arbeidsklær, men selvsagt brukte vi oljetøy og vadere under fisket og behandlingen av fisken.

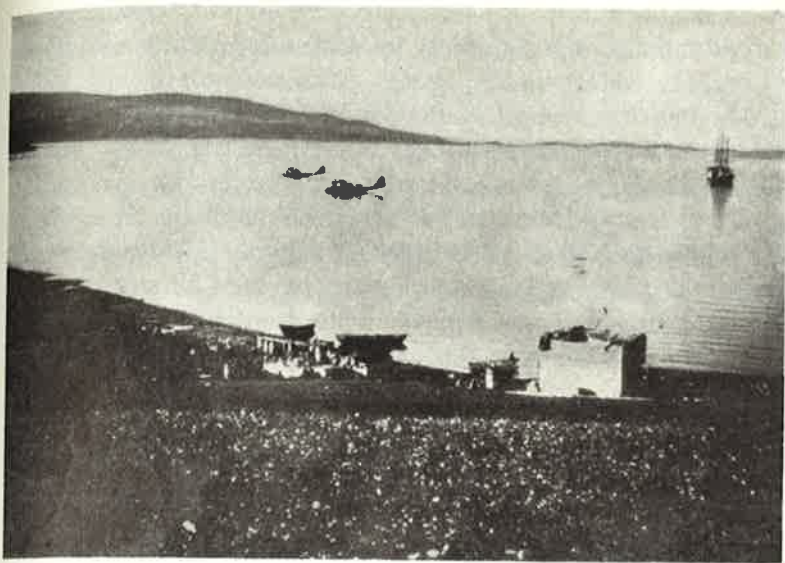
Sommeren på Zackenberg var på mange måter en travel tid, og i årene 1947 og -48, -49 og -50 ble Zackenberg litt av et sentrum på Nordøst-Grønland. Årsaken til dette var at den store danske Pearyland-ekspedisjonen anvendte Zackenberg som utgangsbasis for sine flytokter opp til Pearyland. Trafikken kunne til enkelte tider være ganske stor med flere fartøyer og en rekke fly liggende på redan utenfor Zackenberg. Det ble bygget en stor telbase og noen hus inne på stranden.

Der var bare 2 praktiske steder å legge denne basen. Det var Loch Fine og Zackenberg, idet man trengte isfrie forhold for å kunne starte og lande på sjøen med sjøfly. Loch Fine var utvilsomt det mest velegnede sted, men det var problemer med skipets passasje gjennom Strømmen som er både grunn og vanskelig. Det var interessant å følge en slik ekspedisjon som dette på nært hold, se hvordan den arbeidet. Ekspedisjonen fikk ofte sjørøye og kjøtt hos oss, og vi fikk interessante flyturer til gjengjeld.

SELVE FISKET

Fisket foregikk vanligvis på den måten at fangstfolkene på Kapp Herschel tok veien så tidlig som mulig i midten av juli, enten pr. hundeslede eller båt til Zackenberg og prøvde å få igang fisket. Dette ble ikke alltid vellykket, idet fangstfolkene skiftet fra år til år, og kun få av dem var bevandret udi dette spesielle fiskeris teknikk, men noen tønner hadde de som oftest når resten av fiskeekspedisjonen ankom omkring 1. august.

Det var stor fordel at mannskapet vi benyttet til fisket, bortsett fra fangstfolkene, gikk igjen fra år til år, derfor var

Trafikken kunne til enkelte tider være ganske stor.

man godt sammenarbeidet, man kjente alle forhold og man arbeidet i det hele tatt svært lett og smidig.

Skuta kom vanligvis inn til kysten mellom 30. juli og 3. august og fisket startet omgående. Allerede mens skuta var i isen begynte vi å gjøre klar garna og utstyret slik at når skuta anløp den første hovedstasjon Kapp Herschel så gikk våre båter på sjøen samtidig med ankeret. Vi hadde ikke tid til å vente på at skuta skulle losse, men begynte med en gang å ta oss inn til Zackenberg med småbåtene og garnene og det var ikke tid hverken til å slå leir eller spise, det var å få garna i sjøen så hurtig som overhodet mulig. Man kan trygt si at timene telte på dette tidspunktet, for de første dagene av august ga det utvilsomt beste fisket. Fisket fortsatte i et forrykende tempo helt frem til 10.—12. august, da stoppet det helt plutselig, fisken forsvant og vi begynte å pakke sammen garna og fiskeutstyret. Vi hadde nå en herlig tid frem over til omkring 25. august, da vi ble hentet av fartøyet.

Garna ble satt på en ganske bestemt måte. Vanligvis sto de fra flomålet og vinkelrett på strandlinja. Øvre enden var gjort fast ved flomålet, og det var svært alminnelig at vi hadde fisk helt oppe i landenden av garnet, som oftest var det den øverste halvdel av garnet som ga mest fisk. Fisken fulgte flo og fjære. Den gikk alltid på ved fløende sjø, og den meste fisken fikk man fra 3 timer før høyvann til 0,5 time etter høyvann. Med en gang sjøen begynte å falle, forsvant fisken. Vi hadde et kontinuerlig arbeide med å holde garnene i orden, med å holde dem rene for sjøplanter. Når garnet holdt seg rent og fint, tok vi det aldri ut av sjøen, vi bare halte over det og strakte det før vi gikk til neste garn.

En og annen sjøfugl vaste seg på garnet, og sel, hvalross og narhval herjet ofte med dem. Dernest måtte vi stadig passe på hvis det kom drivis inn fjorden. Det skulle ikke store knulten til for å trekke et garn med seg.

Den tiden fisket sto på, hadde man overhodet ikke følelsen av at man sov eller spiste. Den lille søvn man fikk tok man oftest i garndungen til og fra røkting av garna. Men det var et herlig liv, og hvert garn vi så over var en ny og interessant skattkiste. Fjorden var rik på snadd og kobbe, og det var ikke få selskinn vi hadde med oss hjem hver sommer. Denne jakten var en fin avveksling.

BEHANDLING AV FISKEN

Det har gjennom tidene vært svært mange eksempler på at man har oppnådd pene fiskeresultater målt i kvantum, men så har det vist seg at kvaliteten på fisken, når den har kommet hjem til Norge, ofte har vært dårlig. Takket være min far som hadde årelang erfaring i å behandle fisk, kom vi her hurtig frem til riktige metoder å behandle denne fisken på.

Den vanlige praksis i behandling av sjørøye har vært å flekke den etter ryggen. Dette gjorde vi første året, i 1947, med mesteparten av fangsten, men noe sprettet vi etter buken og behandlet på en annen måte. All den fisken vi sendte hjem

i 1947 gikk til røyking og her fant man fort ut, at den fisken som var sprettet etter buken og hadde beholdt «bukhinnen» over kjøttet var adskillig fetere og mere delikat. Årsaken var ganske naturlig. Saltet har en egen evne til å trekke fett ut av fisken, og når man flekker den etter ryggen skjærer man jo gjennom det feteste partiet av fisken og blottlegger dette totalt. Dermed trekker saltet fett ut og den virker tørr. Når jeg her sier tørr, så er det et relativt begrep, for faktum er at selv den sjørøyen som var flekket, virket fetere enn vår hjemlige laks og sjørret. Etter samråd med kjente fisketilvirkere på Møre ble vi enige om at vi for ettertiden ikke skulle flekke fisken.

Gangen i foredlingen ble da for ettertiden følgende: Så snart fisken var plukket fra garnene, så ble den sløyet, hode og spor kappet. Hode og spor tok vi bort for å få mer plass i tønnene. All innmat tok vi ut forsiktig, og vi skrapet ut blodryggen med en stålskje, deretter la vi fisken opp i store ståltrådskurver som vi bar ut i det rene sjøvannet. Her ble så fisken nøye og sirlig vasket, til dette brukte vi vanligvis hvite, rene ullvotter. Når all sli og blod var nøye bortvasket ble fisken lagt opp i tønner med kaldt, rent sjøvann. Her lå den fra 6 til 8 timer og ble da helt stiv og fast. Deretter ble fisken lagt opp i nettingkurver hvor den lå noen minutter så vannet rant av den før vi begynte å legge den i tønner. Den ble lagt anføttes i tønna med buken i været og på hver flå ble det strødd salt og sukker. Annen hver flå ble krysslågt, og fisken ble pakket så kompakt som overhodet mulig.

Saltblandingen ble målt med et aerometer eller saltmeter og lå vanligvis på 18—20 Baume-grader, hvilket tilsvarer ca. 12—15 kilo salt pr. tønne, av sukker brukte vi 3—4 kilo pr. tønne. Det var med andre ord en meget lettsaltet fisk og vi måtte behandle den varsomt, dekke til tønnene slik at solen ikke skinte på dem osv . . .

Med en gang de kom hjem til Norge, ble de kjørt inn på kjølelager. Hvis ikke kunne man risikere at fisken tok skade. Når man vannet ut denne fisken over natten, så hadde man

en ideell fisk for røyking, den ble akkurat passe salt. Det var unødvendig å ha lake på tønnene for fisken laket «seg selv», men vi passet på hver uke å forlake tønnene, idet tønnene selvsagt trakk en del lake, for de var jo ikke alltid 100 % tette de første dagene. For lake måtte vi også gjøre med en gang vi kom til Norge før tønnene gikk inn på kjølerom. Det er avgjørende at man er renslig og nøye med behandlingen og sorteringen av fisken. Fisk med skader ble vraket, og fisken ble sortert etter størrelsen. Dette var vanligvis enkelt, for fisken var svært jevnstor, man kan si at det var 2 hovedstørrelser, en på to til tre kilo rund vekt, og en på ca. ½ kilo. Fisken på vel ½ kilo var det maksimum 5—10 % av, og de første par årene ble den utelukkende brukt til kokfisk pluss at deltagerne saltet den ned til eget bruk hjemme i Norge. Men i 1949 fikk vi med en rakørretekspert fra Geilo og den sommeren la vi ned 20 ½-tønner med rakfisk. Det ble gjort etter alle kunstens regler, og det bør bemerkes at samtlige tønner før oppreisen ble utkokt med einelåg og en duftende frisk einekvast ble lagt i hver tomtønne. Resultatet av denne rakørretedleggingen ble meget vellykket.

HVILKE MULIGHETER HAR NORDØST-GRØNLAND I FREMTIDEN?

Nordøst-Grønland har muligheten til å bli et skattkammer for naturalia, men det er viktig at en eventuell virksomhet kommer inn under en nøye planlegging og marketing.

Salg og distribusjon av de produkter som landet kan levere må overvåkes nøye. Det er betydelige verdier som år om annet går tapt der nord, fordi naturen bare sår og ingen høster.

F. eks. de enorme mengder med moskuskveg som finnes på Nordøst-Grønland kan gå sin egen undergang imøte hvis den ikke kommer under rasjonell viltpleie. Bestanden har vokset stadig og grensen for dens ernæringsgrunnlag er snart nådd — moskuskveget kan her, i betydelig større målestokk, få samme vanskelige som villreinen på Dovre.

På Nordøst-Grønland spiser overtallige og utslåtte moskusokser opp beitene som skal trygge fremtiden for flokken. Hvert år tapes tonnevis av førsteklasses kjøtt, — med en rasjonell viltpleie og en betryggende kontroll kunne moskuskevet gitt en årlig avkastning på flere hundretusener kroner i kjøtt, ull og skinn.

For sjørøyas vedkommende er forholdet ikke stort annerledes. Her tapes det også verdier hvert eneste år. For interessens skyld satte jeg opp et nøkternt regnestykke over hva som er mulig å fiske av sjørøye på Nordøst-Grønland, f. eks. i løpet av en sommer av 10 kyndige fiskere med velegnet redskap og utstyr. 200 tønner eller 20 000 kilo ble et rimelig tall, det ville gi en bruttofangst på 170 000 kroner lavt regnet. Fisket ville pågå i ca. 2—3 uker.

AVSLUTNING

Nå er vi tilbake der jeg begynte. Alt det jeg har fortalt er jo bare gamle minner, og et lite streif i det stjerneskudd som kalles Norges fangsthistorie på Øst-Grønland. Det har vært en blanding av forundring og vemod å hente fram disse gamle minner, å bla i gamle skrifter og beretninger fra 20-årene og 30-årene og snakke med de gamle pionerer. På disse korte årene var det utrolig hva de rakk. De bygget ut Torgilbudistriktet ved Lindenowfjorden, de bygget ut Skjoldungendistriktet. Det var ikke 1 eller 2 hus eller hovedstasjoner. Det var en rad av hytter langsmed fjordene og ute på øyene. De bygget ut området fra Kong Oscarsfjord i sør til Germaniahavn i nord. En kyststrekning på en 7—8 breddegrader og gjennomskåret av noen av verdens lengste fjorder. Her har nordmenn trukket sine sledespor i mørke vinter-netter over fjord og fjell og satt sine fotspor i jomfruelig jord i lyse sommernetter. Sledesporene forsvant i vårløsningen, fotsporene sto i flere år, de små kummerlige, men kose-lige fangsthyttene står kanskje ennå en stakket tid. Dette året ble skjebneåret for dem. I 7 lange år har nå landet der

nord og vest vært tomt for nordmenn, man må ha lov til å spørre: Var dette nødvendig?

Det skal ikke mye fantasi eller evne til for å forstå at i vår overbefolkede verden vil slike områder ha stor betydning i fremtiden. Hva skulle være mer naturlig enn at norske vitenskapsmenn, norsk ungdom og norsk næringsliv var med å bygge ut disse store landområder. Det vil være historisk korrekt og et verdig minnesmerke over de pionerer som tok disse områder i bruk og som la ned de beste år av sitt liv der borte.

Moskusdager

Av Asbjørn Omberg.

En dag ville jeg gå opp gjennom Giæverdalen vest for Waltershausenbreen, og akkurat da var den danske politipatroljen kommet på inspeksjon i en motorbåt. Det er spinkle karer med store mengder skjegg, for danskene på Øst-Grønland er enda bedre enn nordmennene var til å produsere skjegg, enda så lett det har for å sette seg fast i påhengsmotorer, tolleganger og hermetikkbokser som skal åpnes.

Vi sto og snakket sammen, og det ble nevnt at jeg skulle dra alene innover, og John Giæver sa:

— Han må naturligvis ha borse med seg?

— Det må han s'gu, sa politimennene.

Det var ved ti-tiden om kvelden og solen sto som en glorød kule lavt over fjellene i nord. Jeg hadde den rett i øynene, så det var vanskelig å se fremover. Dalen var aldeles uten vennlighet. De skrå sidene var ras i ras av stein som hadde lagt seg i en slags likevekt, men straks en satte bena uti kunne svære deler av skråningen begynne å gli. Stadig vekk hadde flomvannet skåret dype daler i grus- og leiremassene, terrenget var fryktelig rotet opp på alle kanter. Dypt nede i den halvmørke dalbunnen gikk en smal elv, og der beitet en moskusflokk på 6—7 dyr.

Jeg hadde gått og krabbet og krøpet en halv mils vei, da jeg skimtet en svart stein som så underlig firkantet ut. Var det en moskusokse? Jeg gikk videre og holdt øye med den,

men solen stakk rett i øynene, og kikkert hadde jeg ikke. Nei, den rørte seg ikke. Jeg var vel kommet en 70 meter ifra, da steinen plutselig reiste seg opp og gikk frem på kanten av den lille dalen som skilte mellom oss. Der sto den og stirret på meg.

Nå kunne jeg naturligvis skutt den, men det skal en jo ikke gjøre uten en er nødt til det. Jeg ga meg til å vente og håpet at den skulle bli lei meg.

Men det ble den ikke. Tvert imot ble den stående og stirre. Av og til gjorde den noen trippende skritt, men stanset straks og stirret igjen. Der begynte den å lete etter en nedgang over dalen, gjorde noen søkende skritt og ville komme, skrapte med forbena og blåste mot bakken. Jeg gjorde geværet ferdig, men vet ikke hva det var som fikk den til å nøle. Kanskje det var børseløpet som blinket i solen? Nei, der kom den igjen. Men nå var den øyensynlig blitt usikker, snudde seg med breidsiden til som for å gå, men ble stående og stirre, tydelig aggressiv i holdningen.

Jeg vet ikke hvor lenge vi ble stående slik — kanskje fem minutter. Men da hadde jeg ikke tålmodighet lenger, jeg skulle videre. Jeg sendte et rifleskudd så steinen sprutet under bakenden på den. Den ble stående urørlig uten liksom å ha merket noe som helst.

Slik sto den fremdeles i mange minutter. Så foregikk det øyensynlig noe i hodet på den, for uten foranledning satte den i et rolig, fullstendig uanfektet harmløst trav nedover dalsiden og stanset ikke før den nådde moskusflokkene langt, langt nede ved elven — og der nede — på den solbelyste gressletten — skimtet jeg utydelig to dyr som begynte å slåss. På den lange avstanden hørte jeg ingen lyd av skallene som tørnet sammen, men gressletten lå som en lysende arena under de høye, mørke fjellene. En pantomime, et lydløst skyggespill.

— — —

Den gamle ishavsfareren Martin Pedersen, som engang var styrmann på «Polarbjørn», forteller at han har sett en

isbjørn ta en hvalrossunge. Det endte riktignok med at hvalrosshunnen jaget isbjørnen på sjøen, og i vannet er den for-
tapt. Flere hvalross kom til — roper de på hverandre nede
i vannet? spurte Pedersen. Og de rev isbjørnen i filler.

I boken om «Det Gamle Grønlands Nye Perustration Eller
Naturel Historie» fra 1741, skriver Hans Egede at hvalross
og isbjørn slåss. Selv om både det og mye annet tyder på at
isbjørnen kan gå løs på den svære hvalrossen, er det så vidt
en vet ingen som kan påstå at isbjørnen angriper moskus-
oksen. Hermann Andresen, som både fysisk og mentalt synes
forutbestemt til bare å omgås de største dyr og de mest
forrykte saker og ting, forteller at han har sett en moskus-
okse og en isbjørn gå forbi hverandre med 20 meters avstand,
men de så ikke på hverandre.

Moskusdyrene ble til i et anfall av makaber spøk, et lune-
fullt innfall på skapelsens mest sorgmuntre dag — den er
skapt i satirens og parodiens time. Det hører til god moral
å ikke skyte kuer, men hvem kan se forskjell på kuer og
okser når skjortekanten henger like langt nede på dem alle?
Den svartbrune, lakkskinnende raggen når nesten til bakken
som et skaberakk, og nedentil stikker klovene frem, små og
nette og blankpussede, nesten dameaktig trippende i forhold
til den massive tyngden de bærer. Kuene minner om store,
snille, fredsommelige sofaputer, eller gammeldagse, frynse-
behengte, vandrende fotskamler.

Men så er det oksene, de store, gamle . . . Det lutende hodet
er formodentlig større enn på noe annet dyr i forhold til
kroppen og henger midtveis ned mot bakken, alltid i stilling
til å stange — overgrodd med viltvoksende hår og skjegg,
øyensynlig for å kunne utbre redsel og overtro. Hornene, sett
fra siden og på avstand, er som den hvite ringen rundt kjem-
peøyet på et fabeldyr. Da minner den om hunden med øyne
som tinntallerkenner. En karavane av dystre moskusdyr på
langsomt duvende og rykkende vandring er som et begravel-
sesfølge på vei til sitt eget gravøl. Utstoppet hører moskus-

oksen ikke hjemme på zoologisk museum, men i raritetskabinettet, i den lystige avdelingen i fornøylesparken sammen med siamesiske tvillinger, fortegnende speil og damer med snabelbarter.

Når moskusoksen etterhvert har begynt å trekke seg unda mennesker er det fordi at med dem følger hunden, og i myldret av blodtørstige hunder som ikke er noe mål å stange mot går den fullstendig fra sans og samling. Men hva foregår det egentlig inne i den i slike øyeblikk? Foregår det noe i det hele tatt? Den har f. eks. ennå ikke klart å oppdage hva et rifleskudd er, det gjorde vi en prøve på en dag da vi gikk over slettene og opp en liten dal ved Wordiebreen ikke langt fra Jordan Hill — bare så De vet det — innerst i Claveringsundet.

— — —

Det var en stekende varm dag, og selv høyt oppe under breene var det ubarmhjertig. Etterhvert ble vi sultne og lette etter morkne reinshorn til å gjøre opp bål av. Men vi fant ingen horn og måtte nøye oss med å tenne på noe fersk lyng som vi røsket opp og helte parafin over. Mens vi lå der og pratet og drakk te av en blikkboks, oppdaget vi tre moskusdyr som hele tiden hadde ligget og døset på en hylle i dalsiden rett overfor oss og så ut som de ga en god dag i all verden. Vi sendte et skudd ved siden av flokken. Ikke en bevegelse, de bare sov videre, eller hva de gjorde. Et nytt skudd på den andre siden, bare enda litt nærmere. Ikke antydning til reaksjon. Det tredje skuddet sendte vi like over så småsteinen raslet ned mellom dem. Lyden av skuddene gikk fram og tilbake mellom dalsidene som kanontorden, men da ingen av dyrene rørte seg nå heller, ga vi opp. Men fem minutter etter reiste en av dem seg, den var kommet i tanker om at den hadde visst hørt noe.

Egentlig hadde det vært to engelskmenn med i følget, men den ene var gått alene opp i en sidedal for å tegne snefjell og sånt. Vi advarte ham inntrengende på forhånd, for det var moskusdyr over alt, og det siste vi så av ham var det skin-

nende hvite lerretet på insekthoven som han gikk og svingte med i luften, det eneste våpenet han hadde. Han var zoolog. Men om kvelden kom han ned til stranden igjen — uskadd og uten å ha opplevd noe som helst — og mens vi ventet på båten tok to i følget et bad i isvannet fra den røde sandstranden, som nå lå fri ved lavvanne og strakte seg utover i de mest grasiøse buktninger som i et maleri av Edvard Munch. Fredrik Bolin fra Moss var uti et helt minutt, vi tok tiden nøyaktig, han peset som en hval og kom opp igjen lyserød i skinnet som en unggris. Vi var mektig imponert. Men hva var engelskmennene? Litt senere hørte vi at de snakket sammen om at det var rart vi ikke hadde hatt badebukser på oss. Å, disse urokkelige øyboerne som aldri slutter med å forbause oss, de er like uforstyrrelige og uutgrunnelige som moskusoksen, men naturligvis på en helt annen måte.

Loch Fine heter en 40 km lang trang fjord, som skjærer seg ned gjennom Hudsonlandet med lave, mosekledde bredder før snefjellene begynner lenger inne. Den er ensformig som en evighet hvor ingenting hender. Da vi var kommet halvveis, så vi bunnen som en lav hildring, og herfra er det et par mil over til Myggbukta på sørsiden — gjennom en bred, majestetisk dal med vide gressletter og en liten elv som kommer fra fjellene og de enorme grushaugene i øst.

Jeg hadde sagt at jeg ville bli med motorbåten inn til bunnen av fjorden og gå videre derfra til Myggbukta, og da Knut Ødegaard hørte det, ville han bli med.

Utpå ettermiddagen var vi i bunnen av Loch Fine, men da vi hadde kikket inn i Bundhuset — overnattingshytta for revefangerne — lukket vi døren igjen og bestemte oss for å gå videre med en gang . . . enda jeg nok syntes at Ødegaard — som skulle overvintre i Myggbukta — kunne hatt godt av å venne seg til den grønlandske komforten like godt straks som med det samme.

I begynnelsen var det ikke så ille. Bakken var god og fast å gå på, og været var fint. Stadig gikk vi forbi flokker av

Bunnhuset innerst i Loch Fine.

moskusdyr og kunne ikke bli trett av å se på dem. Vi pratet harmløst om den alltid aktive vulkanen Hermann Andresen, han har personlig tatt en okse i raggen og dyttet den i stilling, så han kunne få skutt den. En dag fikk han tak i en moskusokse som var blind på det ene øyet, han holdt den i hornet på den blinde siden, så oksene ikke kunne se ham, og leiet den ned til stranden og skjøt den. Han har ridd overskrevet på en moskusokse, og da jeg spurte ham om han hadde idéen fra Peer Gynt, sa han nei. Oksene satte i forferdelse på sjøen så spruten sto, og det ville enhver gjøre som hadde Hermann Andresen på ryggen . . .

Da la vi merke til en enslig okse langt ute på sletten.

Den var såpass langt borte at i begynnelsen festet vi oss ikke noe større ved den.

Men en stund senere, da vi kom til å se i samme retningen, hadde den satt seg i bevegelse og var kommet nærmere. Vi tenkte at den bare skulle ned til elven og drikke vann, men da vi kikket etter den litt senere, var den gått over elven og kom rett mot oss.

— Den har sett oss, sa jeg. Kanskje vi skulle innta en mer strategisk fornuftig posisjon og gå opp den bakken der . . . det kan være bra å ha den under seg . . .

Bakken var bare løs grus som skled ut for hvert skritt, men da vi vel var oppe og hadde satt fra oss ryggsekkene og pustet ut litt, gikk vi frem på kanten og nå var det blitt fart i sakene — oksen hadde slått over fra trav til full galopp og var på vei opp gjennom den lille senkningen nedenfor.

Jeg gikk tilbake til ryggsekkene etter riflen og gikk frem på kanten igjen. Men nå var den forsvunnet. Om noen øyeblikker ville den være her.

Da hendte akkurat det som aldri skulle hende — det er aldeles sant: jeg fikk ikke opp sikringen. Det var en utenlandsk rifle jeg hadde hatt med hjem en gang, og jeg hadde nesten ikke skutt med den. Jeg hadde bare hatt et snes patroner til den i alt, og smellet var så kraftig at det vekket opp halve Bærum.

Jeg vet ikke hvor mange sekunder det gikk, og det kan ikke nektes at en blir litt het i pannen under slike omstendigheter. Men endelig gikk sikringen opp, og da sto oksen der ved siden av den lille haugen. Den var 30—40 meter unna.

Den virket besynderlig svær. Hodet sto høyt — med de tunge hårmankene og fettkulen på ryggen var det noe imponerende stolt over hele holdningen — det var angriperen personlig — stuten — seiersikker og klar over sin styrke.

Nå vet ikke jeg om den ville angripe eller bare var nysgjerrig. Det var min første dag på Øst-Grønlands jord — før alt dette andre var hendt — og mitt kjennskap til moskusokser var ene og alene teoretisk. Men en moskusokse er en okse, og jeg husket hva Søren Richter hadde sagt: når den kommer, kommer den som en kanonkule.

Så løftet jeg riflen og skjøt inn i skallen. Den hoppet absolutt en meter rett opp i luften, krenget voldsomt over idet den snudde, så jeg var sikker på at om noen meter lå den der. Men den fant balansen, jog over plataet så støvet føk, og før jeg visste ordet av det var den borte bak bakke-

kammen. Jeg nådde frem like etter, men da var den allerede langt over på den andre siden og ble borte i en dundrende galopp. Farvel, Metusalem!

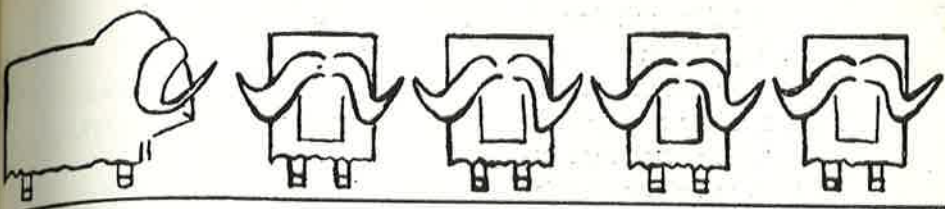
Vi gikk forbi små, ensomme vann med andeflokker i vikene

— vann uten tilløp og avløp, de lå og sov stille i sommer-natten i sin innfatning av naken, ufruktbar stein. Vi gikk gjennom et makabert landskap som har ligget uforandret og evig foranderlig gjennom årtusener, og først langt på natt kom vi frem til Myggbukta. Det røk vennlig av pipen, for båten hadde gitt beskjed om at vi var underveis. Hundene strakte seg i jernlenkene og gjødde besatt. Inne hadde Finn Jensen vasket gulvene til besøket, vi så det for de hadde ikke rukket å bli tørre ennå.

Neste dag gikk jeg ut igjen for å lete etter moskusoksen. Jeg var ute hele dagen og mesteparten av natten etter, og kom stadig forbi store flokker, men fant ingen som viste tegn til å være såret. Men moskusskaller var det over alt — de lå og grinte hvitt på bakken, antiseptisk rensset av solen og vinden.

— — —
Vi har mange minner fra Øst-Grønland, og det er alt vi har derfra.

Skulle jeg ikke huske Hilmar Gauteplass fra det innerste av innlandet i Norge, han som gjorde sin jomfrutur, om jeg så må si, på sjøen og trodde det var løgn, da båten kom inn i den gnistrende drivisen. Han skylder meg fem øre etter et dristig veddemål, men han hadde ikke penger på seg da heller. Siden er pengeverdien sunket, så det kan være det samme. Jeg husker Stein Sørensen, som hadde vært mange år på Øst-Grønland og senere havnet på Norway Station. Jeg har fremdeles de takknemlige og for alle uforståelige privattelegrammene han sendte meg den lange veien fra Syd-pollandet bare fordi jeg hadde betenkt ham med en pakke,

hvor juletreet og de tørre barnålene kom frem som to selvstendige og tydelig atskilte deler av innholdet i kolliet. Jeg husker Knut Ødegaard og kaffen han drakk ved Bunnhuset, men han vet ikke om den. Vi måtte jo ha oss litt mat før vi gikk videre fra Loch Fine til Myggbukta, og jeg gjorde opp et bål i en liten senkning for vindens skyld, og der kunne han ikke se meg. Da jeg tok ut av ryggsekken, fomlet jeg så alt i kaffeposen rant ned på en haug etter moskusdyr som hadde gått der, og vi hadde så lite kaffe at jeg møysommelig måtte skrape opp det meste, og da fulgte noe moskus med. Jeg kunne ikke si det til Knut Ødegaard, for det var som sagt før han hadde fått vennet seg ordentlig til Grønland, og jeg ville så gjerne han skulle ha kaffe. Men han likte den, den smakte godt, sa han. Senere kom han også til Norway Station og der fikk han aldri slik kaffe.

Men Finn Jensen, da? På fremmede virker han stille og innadventt, men det er fordi han tenker, og da finner han en utvei for alt. Det er det han gjør. Før vi kom til Myggbukta hadde han bare spist hermetiske fiskeboller til morgen, middag og aften i tre måneder, og det var derfor han var så blek. Samme våren hadde han skrappt sammen grus fra den livløse bakken og lagt i en boks og puttet en potet oppi og satt boksen i det sørvendte sol-vinduet i Myggbukta. I august, da vi kom, kokte han hele årets avling til den første middagen, det var tre av oss, og det ble en potet på hver. Finn Jensen hadde vært på Øst-Grønland og Jan Mayen i mange år, og da vi kom til Alesund måtte vi forklare ham alt han så: det er et tre, det er en politimann, det er en dame! Han sa at det luktet hest, og det er riktig det — det var en hest

etsteds i Ålesund dengangen. En får så skarpe sanser av å være lenge i den rene luften på Øst-Grønland.

Jeg har noen håndfaste minner. En velleiet moskusskalle. Folk stikker fingrene i øyehulene og sier at gid, så tykt panneben, det må da være mangfoldige tommer, og så liten plass som det er til hjernen! Jeg har et stort moskusskinn. Det skyldes en grov spøk i et brev, men det ble oppfattet som blodigste alvor, og det er jeg glad for. Jeg har en blikkboks med hull i. Den har en isbjørn bitt igjennom. Oppi ligger forparten av en isbjørn-overkjeve jeg fikk lov til å sage av fra en halvrått skalle på bakken i Myggbukta. Begge deler er verdifulle gaver fra Øst-Grønland.

Når det gjelder blikkboksen, som er nevnt her like ovenfor, er jeg ikke lenger helt sikker på om den er fra et innbrudd av isbjørn på Bonteko-øya. Den er visst heller lenger østfra, fra en ensom hytte ute på kysten et stykke fra Myggbukta. Der bodde bror av forfatteren og eventyreren Peter Tutein, og han mistet livet plutselig. En dag hadde han sittet nede på stranden og malt bilder, det var nå hans hobby, men så var en isbjørn kommet bakfra og hadde slått hodet av ham.

Men det fikk han jo aldri vite.

Beresovka-mammuten rekonstruert og utstoppet på museum i Leningrad.

Mammutens liv — og især død

Av professor dr. Anatol Heintz.

Mammut — den ullhårete elefant — som i umåtelige mengder befolket nordligere deler av Europa, Asia og Nord-Amerika under den siste delen av istiden (kvartærtiden) har fra gammelt av interessert menneskene. Mammutrester er noen av de alminneligste fossilene mange steder, og funnene av dens svære knokler, store kinntenner og krumme, lange støttenner har satt fantasien i bevegelse og har gitt næring til en mengde folkeeventyr og sagn i forbindelse med kjemper, riser, drager, troll m. m. I middelalderen ble til og med en

Beresovka-mammuten under utgravningen. I midten hodeskallen, hvor støttennene er fjernet på forhånd. Dessuten ser vi begge forbenene — og venstre bakfot ved spaden til mannen til høyre.

mammuttann kanonisert av den katolske kirke og båret i høytidelige prosesjoner i Spania som en ekte tann av den hellige Kristoffer!

Litt etter litt fikk man bedre greie på det merkelige dyret, og man oppdaget også at mammuten har levet sammen med steinaldermennesker, som både jaget den og avbildet den på veggene i de hulene de bodde i.

Selve navnet *mammut* stammer fra Sibir, hvor mammutrester er meget alminnelige. Innfødte kaller riktignok dyret for «mamont», så den benevnelsen vi bruker er noe forvansket. Navnet ble første gang brukt av en kjøpmann *James*, som reiste gjennom Sibir i begynnelsen av det 17. århundre. I sin bok om reisen, som utkom i 1618—20, forteller han om tennene hos det merkelige dyret «maimonti», som samojedene graver frem av jorden i Nord-Sibir.

Det første mere fullstendige skjelettet ble brakt til det daværende St. Petersburg i slutten av det 18. århundre. Som nevnt kjente innfødte i Sibir utmerket godt til mammutskjeletter og mammuttenner, og i umåtelige tider har de samlet støttenner som de solgte som elfenben først og fremst til China. Denne handelen kan spores 2—3000 år tilbake i tiden, og i China var mammuttenner høyt i kurs og ble brukt til de berømte kinesiske utskjæringsarbeidene av elfenben. I et gammelt kinesisk zoologisk verk, finner man beskrivelse av en kjempemullvarp med brun pels og svære tenner, som levet under jorden. Det kan ikke være tvil om at her foreligger i virkeligheten en av de første, men riktig nok noe fantastiske, beskrivelser av mammuten. Kineserne fikk sin viten om dyret fra de innfødte, som skaffet mammuttenner til dem.

Innfødte i Sibir mente nemlig at mammut var et dyr som levet under jorden og gravet lange ganger. Kom den tilfeldigvis opp til jordens overflate — opp i dagslyset — døde den øyeblikkelig, og det er derfor man finner kadavre og skjeletter av dyret bare i de øverste jordlagene. En sang forteller at mammutene er usynlige kjempedyr, som lever i tundra. Sålenge de er i live kan man nok høre dem, men aldri se dem. Først etter døden blir kadavrene og skjelettene synlige.

Innfødte kjente også til at av og til kunne man finne mammutskjeletter med delvis bevart hud og noe av kjøttet. Slike funn var imidlertid meget sjeldne. Og da de kunne ha en viss betydning for jegerne, var folk ikke særlig villige til å fortelle om dem til andre. Saken var nemlig den at hundene spiste gjerne det frosne mammut-kjøttet. Funnet av et mammut-kadaver var derfor et meget kjærkomment tilskudd til hundeprovianten.

Det hittil best kjente funn av mammut-kadaver ble gjort i 1900 ved elva Beresovka i Nordøst-Sibir. Dyret lå ved en elvebredd i telet jord. Man kunne se at det var tatt av et leirras, begravet av jordmasser og alvorlig skadd — bl. a. var bekkenet knust. Dyret var oppdaget av etpar innfødte,

som meldte funnet til øvrigheten. En spesiell ekspedisjon ble sendt ut for å grave det frem og kjøre det til St. Petersburg. Over finnestedet ble det først bygget et stort tømmerhus. Der ble det fyrt godt for å tine både jorden og kadavret. Litt etter litt, da opptiningen skred frem, fyltes huset med ulidelig stank av det halvrotne kjøttet. Så lenge kjøttet var frosset, så det rødt og fint ut, opptinet ble det grått, sleipt, ytterst uappetittelig og stinket sterkt av amonjakk. Selv dette hittil sannsynligvis best bevarte kadavret, var altså temmelig mangelfullt. Snabel og hud og kjøttet fra hodet var gnaget vekk av ulver, ryggen var skadd og etpar hvirvler manglet, alle innvoldene var råtnet bort (eller spist av ulver?), bare en bite av magesekken med rester av mageinnholdet og en stor klump størknet blod var bevart. Det fortelles gjerne — ja, det har til og med stått i noen bøker — at ved en bankett i Det Keiserlige Vitenskaps Akademi i St. Petersburg var det engang servert en «mammutstek». Jeg har undersøkt saken nærmere og søkt opplysninger både i bøker og hos mine russiske kolleger, som er spesialister på området. Alle fremhever at dette om «mammutstek» — er fri fantasi. Det foreligger overhodet ingen sikre beretninger om at mennesker noensinne har spist mammutkjøtt.

I årenes løp ble det funnet en rekke andre «dypfrosne» mammuter — alt i alt er det nå kjent noe slikt som 35 funn — men de fleste hadde bare mindre deler av hud, muskler, sener og hår bevart, og ingen kunne sammenlignes med Beresovka-funnet. Riktignok foreligger det nå en foreløpig redegjørelse om et nytt funn på Taimyr-halvøya, gjort i 1964. Etter avismeddelelser er det nye mammutkadaveret «bedre bevart enn Beresovka-mammuten». Det blir meget interessant å få mer utførlige rapporter om funnet. Foruten mammuter er det også kjent fra Sibir noen få rester av ullhåret nesehorn og vill-hest, med delvis bevarte bløte deler.

Alle disse funnene er gjort over et enormt område, som dekker hele det nordlige Sibir og strekker seg sørover helt til Angora. Også i Alaska og Nord-Canada er det funnet noen

mammutrester med partier av hud bevart. Særlig velkjent er en ganske velbevart mammut-unge, som er funnet i Alaska. Men ellers er funnene fra den nye verden på langt nær så fullstendige som de sibirske funnene.

Det er forståelig at slike funn setter fantasien i bevegelse, og det finnes mange mer eller mindre merkelige teorier og fortellinger om hvorfor mammuten døde ut, hvordan kadavrene kunne bli bevart til våre dager osv. For ikke å snakke om alle de beretninger om «levende» mammuter som er blitt observert et eller annet sted i de mest utilgjengelige områdene i Sibir. Mange mener at det var steinaldermenneskene som utryddet mammuten. Vi vet med sikkerhet at Cromagnonmennesker drepte mammuter i store mengder. Enorme hauger av mammut-knokler er funnet mange steder, og det er til og med kjent et slags hytte-anlegg bygget av mammutenes hodeskaller. Det er imidlertid ikke så sannsynlig at steinaldermennesker virkelig maktet å utrydde de svære dyrene. Men det er derimot mulig at de har forjaget dem fra Europa til Sibir.

En av de siste fantastiske teoriene, som i det senere er gjengitt i noen mere sensasjonslystne tidsskrifter og aviser, er lansert av Ivan T. Sanderson, en etter sigende amerikansk geolog.

Sanderson synes å sitte inne med ytterst feilaktige opplysninger om de virkelige funn av mammut. Han påstår bl. a. at «dypfrosne» mammuter med kjøtt, som på noen av dem er «fremdeles helt friskt» finnes i «massevis». Dessuten mener han at en rekke andre dyr — som ullhåret nesehorn, villhest, kjempeokse, bisonokse, kjempetiger, kjempeløve og mange andre — også ble «drept og dypfrosset».

Alle disse påstandene har lite med virkeligheten å gjøre. Som vi har hørt er det bare noen få mammuter som virkelig er funnet med større deler av kroppen mer eller mindre godt bevart. Men selv ingen av disse er så fullstendig bevart som Sanderson vil ha det til. Men Sandersons fantasi har ingen grenser: han påstår bl. a. at Beresovka-mammuten hadde et

av forbenene strakt frem «som til hilsen» og at mellom tennene på den ble det funnet en «munnfull lekkert gress, bløtt siv og friske smørblomster»!!! Det er riktig at man fant dårlig bevarte planterester mellom tennene hos Beresovka-mammuten — men det var sannelig ikke noe «lekkert gress eller friske smørblomster». Det koster mye arbeid å studere disse planterestene for å kunne bestemme noen av dem.

Sanderson påstår videre at «mange ting tyder på at mammut slett ikke var skapt til å leve i arktiske strøk — og heller ikke gjorde det». Denne påstanden har heller ikke noe med virkeligheten å gjøre. Etter de undersøkelser som er gjort av planteinnhold (bl. a. blomsterstøv — pollen) funnet i mavesekken hos Beresovka-mammuten, er det klart at mammuten har ernært seg av mer arktiske planter. På det samme tyder alle de andre funnene av mammut over hele verden — over alt er de funnet i avleiringer som var avsatt i kalde klima. Bl. a. stammer de 12 mammut-restene (mest tenner og noen knokler) som er funnet i Norge, sikkert fra siste mellomistid, da mammutene holdt seg på høyfjellssidene både i Norge og i Sverige.

Men som Ibsen sier: når forutsetningene er galest — blir resultatene originalest. Sanderson forutsetter altså at mammuten levde i sydlige strøk, men at mengder av kadavre av dem er funnet «dypfryst» med delvis «helt friskt kjøtt», ja, med «friske smørblomster i munnen». For å kunne «forklare» alle disse merkelige fenomenene, som i virkeligheten ikke har noe med sannheten å gjøre, måtte han ty til usedvanlige naturkatastrofer, som skulle ha skjedd for knapt 10 000 år siden*. Dyrene må ha vært drept «plutselig» alle sammen på en gang, og øyeblikkelig «dypfrosset». Dette kunne skje, ifølge Sanderson, takket være «voldsomme forflytninger» i jordskorpen så å si samtidig over hele kloden. Det resulterte

* Rester av skinn, hud, kjøtt, tørket blod m. m. av forskjellige mammut-lik fra Sibir, er i de siste årene aldersbestemt i Trondheim ved hjelp av C¹⁴. Det har vist seg at mammutene døde på svært forskjellige tidspunkter — fra for 40 000 til 12 000 år siden.

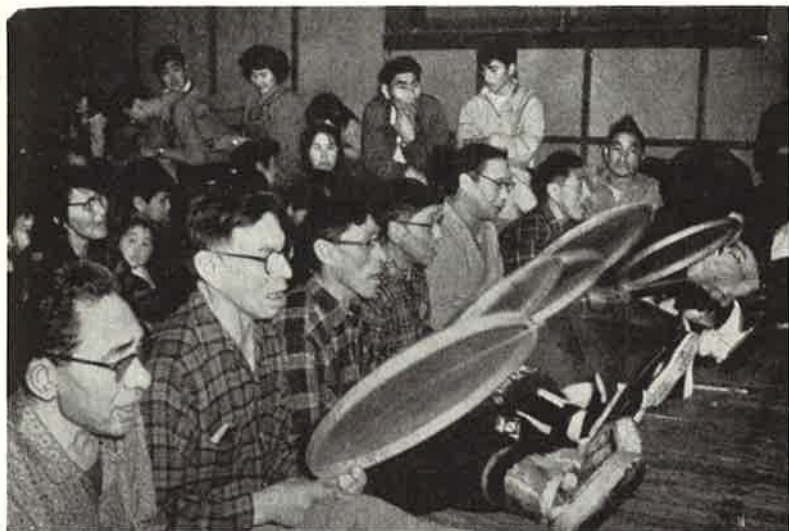
Mammut-bilde av professor K. K. Flerov, Paleontologisk Museum, Moskva.

igjen i enorm vulkansk virksomhet med mektige lavastrømmer og enorme gass- og støvskyer. «Mørket senket seg over jorden i dager, måneder, kanskje år.» Det inntreffer omfattende katastrofer, voldsom vind, 40 dagers snefall, orkaner, flodbølger m. m. Endel vulkanske gasser stiger opp i de høyeste luftlag og blir sterkt avkjølet, og som store «bobler» med temperaturer under $+ 100^{\circ}$ presses de så med fryktelig styrke ned og dreper og øyeblikkelig dypfryser alt levende, bl. a. også mammuter med «friske smørblomster» i munnen. Dette er virkelig en meget «enkel og grei» forklaring, særlig hvis man tar i betraktning at det finnes overhodet ingen kjemsgjerninger som bekrefter den.

Det er sikkert ikke nødvendig å referere mer av Sandersons fantasterier. Hans «dristige teori» er resultat av manglende kunnskaper, misforståelser og en god del ønsketenkning og sykelig fantasi. Man står helt uforstående overfor det mer-

kelige faktum at en mann, som tross alt må ha lest endel om mammut-funn i Sibir og andre steder, har kunnet komme til slike absurde og direkte usanne resultater. Hadde han gidde å diskutere sine «teorier» med mer nøkterne og sakkynndige kolleger, kunne han ikke fremsatt en teori som er til de grader bort i natten.

Dessverre er det ofte så at akkurat slikt dramatisk tøv gjør inntrykk på alminnelige lesere, som tar for god fisk slike fantastiske påstander. I årenes løp har jeg truffet mange mennesker, som siterte en eller annen av Sandersons mest ville påstander som «pureste sannhet» — de har jo selv lest det i et blad! Sannelig, vil ikke verden bedras?

Trommene spiller opp til dans.

Julebesøk hos eskimoene i Tigara

Av Gerd Lønø.

Året 1961—62 fikk min mann et oppdrag for Alaska universitet, og ganske uventet og ufortjent fikk jeg ett års opphold blant eskimoer i Alaska. Det hele ble nokså spennende og svært ulikt det å sitte bak et kateter hjemme i Oslo.

Det meste av tiden oppholdt vi oss i Kotzebue, en eskimolandsby i sterk utvikling under påvirkning av amerikanerne, the white people. Stor var vår forundring over å få vite at det oppholdt seg en norsk kunstnerinne i Point Hope (300 eskimoer, bare 8 hvite) som ligger 250 km fra Kotzebue. Til vår glede og overraskelse fikk vi plutselig en dag besøk av hennes mann, en drivende hyggelig kar som også drev vitenskapelige undersøkelser. Et par dager senere kom også Berit

på gjennomreise etter en sommertur til Norge. Hun kom som et friskt vær, full av liv og humør. Noen måneder senere fikk vi så en hyggelig invitasjon til å feire jul i Tigara, som er eskimoenes navn på Point Hope.

Det var nokså uvisst om det skulle bli noe av vårt besøk, for været er svært ustabil på denne årstiden. Et småfly forsøker å holde forbindelsen med Kotzebue et par ganger i uken, men det kan gå flere uker uten at flyet kan foreta landing i Point Hope.

Dagen før lillejulaften var det strålende vær. Min mann måtte foreta en observasjonstur med fly for å telle caribou (reinsdyr), og vår «private» bushpilot, Nelson, lovet å svippe oss til Tigara om ikke vinden ble for sterk. Nelson var en meget temperamentsfull herre, og det skulle ikke mye til før han ble helt vill av raseri. Vi hadde selvfølgelig for stor opppakning, men vi ble heldigvis ikke årsak til tordenværet denne gangen. Det som fikk begeret til å flyte over, var en stor eske med julegodter, presang til Berit fra noen venner. Jeg har aldri sett noen bli så rødglødende av raseri. — *That woman should know!* Pakken ble prompte lempet i land. Heldigvis fikk Mrs. L. den av sted med ruteflyet som kom like etter oss. Men den sinte Nelson var i sin gode rett, for den største fare for havari ligger nettopp i overbelastning av slike småfly.

Det ble den kaldeste flyturen jeg noensinne har opplevet. Vi følte oss uendelig små der vi svevet over snødekte tinder i det mektige Brooks Range. Jeg var fullstendig bunnfrosset da vi landet på isen et nokså langt stykke fra Tigara. Nelson fryktet vinden i Point Hope, så han tok ingen unødige sjanser og kom seg av sted igjen så fort han kunne. Snart så vi bare en prikk i det fjerne.

«Byen» lå et par km. unna. Odd ble igjen for å passe på utstyret, mens jeg labbet i vei så fort jeg kunne. Det var deilig å få liv i frosne lemmer. Omtrent midtveis møtte jeg Berit i rimfrosset parka, tassende på eskimomaklaks, det eneste som duger i kulda. Ikke lenge etter møtte vi Don og

hundespannet. Det gikk så det grein. Det tok ikke lange stunden før han var ute hos Odd på isen.

Huset til Berit og Don raket høyt over de andre husene. Hvorfor det var slik, vet alene den eskimoen som bygget det. Huset var temmelig primitivt, i alle fall etter våre begreper, men vi fikk fort følelsen av at vi var velkomne. Det var bare oljekomfyren som forsøkte å fryse oss ut. Tross full stim på fyren lyktes det ikke å få temperaturen høyere enn 14 grader nærmest ovnen. I de fjerneste krokene var det rimfrost og trekkfullt. Vi hadde likevel en hyggelig kveld.

Mens Berit og jeg gjorde litt julehandel lillejulaften, dro Don og Odd med hundespannet på seljakt. Vi jenter hadde selvsagt lyst til å bli med, men det var ikke vanlig blant eskimoer at kona fikk dra med på jakt, en tapte ansikt på slikt, mente Don. De fikk forresten ikke noe heller, bare til pass!

Det var i grunnen hyggelig med en tur på krambua hvor en del eskimoer slo tiden i hjel. Det var bare smilende og vennlige fjes å se. Alle hilste på alle. Det hørtes som om de hadde noe riktig morsomt å si til hver enkelt, for latteren runget hver gang en ny «kunde» kom inn. Butikken er et felles foretagende.

Det eneste vi var interessert i, var eskimoenes husflidsarbeider. Der var mange nydelige ting laget av elfenben (hvalrosstann). Jeg kjøpte en morsom maske, laget av hvalbein. Berit påsto at den lignet fantastisk på en bestemt eskimokone. Eskimoene er noen ordentlige spøkefugler slik, sa hun.

Julaften sto vi sent opp, altfor sent etter vår vane. Selv om sengen var varm og god, fristet det likevel med en tur ut. Vi tittet på eskimoenes underjordiske ishus, sikkelokk, hvor de oppbevarer alt det kjøttet de greier å få tak i. Et lag med spekk stables langs veggene og bunnen før kjøttet slippes ned. Om sommeren kan det av og til bli nokså mye vann som må øses ut. En vemmelig jobb, sa Don, særlig når bøtta er lekk.

Eldre folk fanger gjerne ugler om høsten. Uglesuppe smaker godt. Uglene fanges i små trampsakser. De settes opp på steiner, hvalbein o. l. som kvitugla søker etter, når den skal hvile på sitt trekk sørover om høsten.

Vi tilbrakte en riktig koselig julekveld med deilig mat. Merkelig nok glemte vi helt å tenke på familiene våre hjemme i Norge, så noen hjemlengsel var det visst ikke snakk om. Don viste oss noen praktfulle og interessante bilder fra hvalfangstsesongen, noe som satte Odd i ekstase. Der skulle jeg vært! sa han.

Eskimoen Antonio kom og ville ha oss til å synge på en av festene deres i juleuken. Betaling skulle vi få, sa han. Odd lo seg nesten fordervet, for han er dessverre langt fra noen operasanger.

1. juledag startet så moroen i Browning Hall, forsamlingshuset, hvor alt som kunne krype og gå, innfant seg til sammenskuddsfest. De fleste satt på gulvet, for stoler og benker var det skralt med. Gulvet på scenen sto fullt av alle slags matvarer, både eskimokost og hvitmannskost. Noen eskimokoner delte ut maten. Berit hadde rett hun, for jeg oppdaget fort den som hadde vært forbildet til min eskimomaske. Konene delte ut alt det som var kommet inn. Det en ikke greide å spise opp, forsvant ned i store plastposer. En måtte bare ta i mot alt en fikk. Det rareste var nå eskimomaten. Frossen, rå ørret smakte riktig godt, syntes i alle fall jeg. Frossent, rått hvalkjøtt fristet meg mindre, likeså rått selpekk som kalles maktak.

En julenisse som nærmest lignet Fantomet, kom kjørende inn i salen med hundeslede — uten hunder. Gaveutdelingen syntes aldri å ta slutt. Vi hadde inntrykk av at halve Amerika sendte presanger, i tillegg til alle de som kom fra stedet. Omsider tok gavene slutt, og nå begynte forskjellige leker og konkurranser. De som vant, fikk premier, gjerne sigaretter. En lek som alle gikk opp i med liv og lyst, var tautrekking. Først stilte to mannslag, etterpå to kvinnelag.

Eskimoene blir irritert og snur seg bort om en tillater seg

å ta bilder av dem uten å ha spurt på forhånd. Men de smiler og er riktig blide om en bare gjør seg den umake å spørre først. Det ble rikelig anledning for oss til å ta bilder.

Og så kunne dansen begynne, først solonumre, og siden danset alle. Eskimodans er i grunnen verdt et kapitel for seg. I solodansen «forteller» eskimoen opplevelser fra jakt og fiske. Det var festlig å se på.

På gulvet satt orkestret med store trommer laget av mageskinnet på hvalross. Bak dem satt «koret» og sang av full hals. Hver familie har sin egen melodi, og når trommeslagerne og koret setter i, er det bare én familie som har tur. Familiens overhode begynner dansen, og så kommer de øvrige til etter hvert, og til slutt alle venner som vil gjøre ære på familien. Berit og Don hadde også fått sin melodi, og de danset villig. Den episkopale presten og konen hans svingte seg også lystig i dansen, mens presten i pinsemenigheten derimot fordømte dansen på det kraftigste og ikke ville se på engang.

Ordføreren, som også er postmester, danser med sin kone.

2. juledags morgen skulle det være 20 miles hunderace. Don skulle «tidlig» opp, for racet skulle starte kl. 10. Dessverre viste det seg at noen hadde forsovet seg, så starten måtte utsettes til kl. 11. De har vanskeligheter med utregningen, sa Don, hvis ikke klokken er akkurat på timen!

Det var nokså mye vind og ca. 40 kuldegrader, men det var likevel festlig å se på starten. I alt 14 spann, 10—14 hunder i hvert spann, skulle delta. En skulle tro at det ville bli slagsmål med så mange hunder samlet, spannene sto tett inntil hverandre, men det var både verdighet og eksemplarisk oppførsel hos alle. Iveren etter å ta fatt skaffet starteren og hans hjelpere vanskeligheter. Det var vrient å «holde» på spannet til tiden var inne. Et spann fløy av sted uten slede fordi festet røk på startstreken. Hundene fór av sted i fineste tandemformasjon, og så lenge vi kunne se dem i løypa, holdt de plassen sin. Ved snupunktet, 10 miles, sto en kar til kontroll. I stedet for bare å la hundene selv løpe som de ville, «samlet» han dem inn og laget dermed mølje for dem som kom etter. Det løse spannet ville sikkert snudd som de andre og fløyet tilbake som et skudd. Hvorvidt det ville blitt kåret til seierherre, er det derimot tvil om.

Litt varm te i kroppen var deilig å få, mens vi ventet innendørs på innkomsten. Løypa var som sagt 20 miles, likevel var det et rasende tempo på hundene, der de kom flyende i full fart mot mål. Som et olja lyn fór de hjem til plassen sin. Både menn og hunder var hvitrimete i pelsen. Det beste spannet brukte 1.43.59.

Senere på kvelden var det valg på bystyre og ordfører. Så kom premieutdelingen. Da først kom vi. Don var blitt nr. 9. Han mente at det ville gått bedre om ikke det løse spannet var blitt stoppet, for hundene hans tullet seg borti de andre, dessuten hadde en av hundene hans fått primadonnanykker.

Å, hvor jeg ønsket at jeg kunne eskimoisk, for maken til latter og moro skulle du ikke ha hørt! Kontrollmannen fikk alle til å gapskratte i et par timer minst. Det eneste som gikk på engelsk, var selve tidene, men dem kunne en nå lese seg

Det blir gjort klar til kakomisakfesten. Store stykker av skinn med spekk ligger ferdig.

til på en tavle. Eskimoenes tallsystem er meget innviklet og brukes ikke.

Premiene var penger, overskudd av kinodriften. 1. premie var 30 dollar, 2. var 15, og 3. var 5 dollar. Alle deltakerne fikk dessuten gaver fra slekt og venner. Underholdningen etterpå var en del filmer, både korte og lange.

Neste dag var det stor fest igjen, kakomisak, i Browning Hall. To «klubber», Ungatsiksikak og Quagmaktak, holder fest for hverandre hver jul. De danser for og med hverandre og gir presanger. Vi var også invitert med.

Festen begynte kl. 5 med spising for bare den ene klubben. Salen var avdelt med et forheng. Den andre klubben innfant seg etter hvert bak dette forhenget for å danse for de andre når spisingen var slutt. De første som kom frem og danset, var de eldste, etterpå kom selveste hvalskipperne, og så gikk det etter rang og verdighet. Prestefamilien kom til slutt!

Det hele gikk etter bestemte regler. Mann og kone danset

først en stund. Så ble det en liten pause på ca. 1 min. hvor de fikk dele ut presanger til sine venner. Det gjaldt å skynde seg, for når trommene lød igjen, måtte en danse. Berit og Don var riktig flinke til å nytte tiden. De fløy nærmest veggimellom og delte ut gaver. Det gikk unna i en røyk, for Berit hadde tittet frem bak forhenget og forvisset seg om hvor de forskjellige satt. Presten og konen hans var ikke fullt så heldige, de ble aldri ferdige med å dele ut sine gaver.

Da så dansen begynte igjen, danset alle de som hadde fått gaver sammen med giverne, men en kunne også gi en gave og være med. Enhver som hadde lyst, kunne danse, bare som et vennskapstegn. Antonio og konen var stadig oppe og danset, for de fikk en masse gaver, særlig konen. Alle vil være venner med en «rikmannskone», sa Berit. Dette var den gladeste festen av alle. Alle svinget seg lystig i dansen. En eldre kone hadde krykker, men dem kastet hun fra seg og danset. Kvinnene flytter bena svært lite, det er mest som en rytmisk, lett knebøyning og strekning på stedet, mens armene svinges i bue i skulderhøyde.

Da alle bak forhenget hadde hatt sin tur, gikk den første klubben hjem mens de andre skulle spise. Siden skulle så den første komme tilbake og danse og gi sine gaver.

Maten ble båret inn og lagt på store papplater midt på gulvet. Unge menn sto for serveringen denne gangen. Det var mest eskimomat. Til sist spiste oppvarterne. De satte seg på gulvet rundt papplatene og la i seg selspekk og hvalspekk og rått, surnet kjøtt, så fettete tèt mellom fingrene på dem. Plutselig hørtes en underlig gjøing. Det var folket bak forhenget som ble utålmodige. Det var artig å høre på. Det satte imidlertid fart i spisingen og munterhet i salen, og i en fart var gulvet ryddet og til slutt sopt av noen smågutter. Så begynte dansen og gaveutdelingen igjen. Festen sluttet kl. 12, en stor og glad fest for alle, ikke minst for oss.

Hunderace for kvinner var noe av det pussigste vi så. Hundene oppførte seg slett ikke bra. Kvinnfolk bak rattet var de øyensynlig slett ikke vant til, så de kunne ikke be-

gripe at «han far sjøl» bare skulle stå og se på. De skulle løpe 10 miles, men det var uhyre vanskelig å få startet og få bikkjene på rett kjøl. Noen av mennene prøvde å følge med et lite stykke, men så fort de kastet seg av, gikk det galt. Flere måtte gi opp. Berit skulle være med hun også, men det bar galt av sted, så hun gav like godt opp og tilgav Don at han «bare» hadde blitt nr. 9! Vinnertiden for kvinner ble 53 min. og noen sek.

Som vanlig møttes alle til fest med premieutdeling om kvelden. Det tok uhorvelig lang tid. Men det har eskimoene nok av. Festen fortsatte med en del leker. Det kunne like godt ha vært i et norsk barneselskap, i alle slike som jeg husker dem fra min barndom.

Angående vårt «engasjement» så hadde vi ikke hørt noe mere, og neste dag skulle vi reise. Da vi om kvelden sa adjø

*Antonio's
kone, som ble
nr. 2 i hund-
race for
kvinner.*

til Antonio, sa han at det var synd, for neste dag var det meningen at vi skulle synge. Vi pakket og gjorde klart til å reise i fall det skulle komme fly. Siden vi kom hit, hadde det bare vært fly en eneste dag. Nei, bare belag dere på å bli, sa Berit og Don, det kommer ikke noe fly på lenge.

Hunderace, byen tre ganger rundt, var neste post på programmet. Det ble ubeskrivelig festlig å se på, nærmest komisk. Hundene trodde hele tiden at de var på hjemvei og fløy for fulle mugger første runde, men da de skulle inn i annen runde, ble det spetakkel. Det ble et svare strev å få dem av sted i rett løype igjen. Neste runde var det like vanskelig. Det er vel ikke så greit for en hundehjerne å fatte slikt tøys som å fly tre ganger rundt i ring i stedet for å ta korteste vei hjem. Men det rare var at da de først var kommet i sving med å fly rundt, så ville noen av dem fortsette en stund til, så nå ble det leven igjen. Noen tok snarveien hjem i stedet for å løpe mot mål. Folk sto oppe på takene og så på, aldeles tvikroket av latter over de uheldige hundekjørerne. Selvfølgelig vant den som hadde den lydigste og mest forstandige lederhunden.

Så ble det igjen en kveld på Browning Hall med premieutdeling. Kveldens høydepunkt ble visst opptreden av oss fire, skulle en dømme etter all latteren og moroen. Don spiller gitar, meget godt til og med, så akkompagnementet var det ikke noe i veien med. Utstyret vårt var nisseluer laget av rødt kreppapir. Vill jubel bare ved synet av oss! Vi sang: Det var en god, gammel bondemann, Kjerringa med staven, Pål på haugen, Flickorna i Småland, Den er fin med kompasset, og til slutt What shall we do with the drunken sailor. Berit fortalte på norsk innholdet, Don oversatte til engelsk og Antonio til eskimoisk. Det ble visst veldig komisk, for alle lo så de holdt på å trille over ende. Antonios versjon var sikkert den morsomste.

Antonio hadde lovet oss betaling, 2 dollar hver. Men dessverre, alle pengene var gått til premier, sa han, om vi ville ha 8 dagers hundefór i stedet? Det passet Don aldeles utmerket, for denslags var det heller skralt med.

Etterpå ble det ferdighetsleker for byens unge menn. Don og Odd var også med en stund på hvert sitt lag. Det laget som sist har vunnet en lek (tautrekking), foreslår en øvelse som det mener det har sjanse til å vinne. Det andre laget

forsøker å vinne over utfordreren. Alle på laget behøver ikke forsøke seg, det er nok med bare én. Han må da slå alle de andre på motpartens lag etter tur. Det utfordrende laget må selv kunne utføre den øvelsen det foreslår, ellers får de andre poeng uten å løfte en finger. Er det ingen på motpartens lag som kan utføre øvelsen, vinner laget, og kan så på nytt foreslå en øvelse.

Det hele begynte pent og forsiktig med øvelser hvor alle kunne være med. Odd dro fingerkrok til den store gullmedalje, han var uovervinnelig, så han vant seier for laget sitt. Men etterpå dummet han seg ut, mente Berit, for han begynte å gå på hender i stedet for å gjøre en annen øvelse som han ikke på noe vilkår greide, og slikt gjør man ikke! Fra hel-sittende stilling skulle en bevege seg framover, bena og baken opp fra gulvet. Absolutt ugjørlig, mente Odd, men eskimoene greide det! Senere foreslo laget hans nettopp å gå på hender. Merkelig nok var denne øvelsen aldri tidligere brukt under lekene. Odd var storlig imponert over innsatsen fra eskimoene. De kunne selvfølgelig ikke makte å slå ham, men gang på gang forsøkte de seg, og det tok lang tid før de gav opp. Å gå på hendene er sikkert en fast post på programmet heretter.

Det var helt fantastisk hva de forskjellige kunne prestere. Noen av lekene var meget morsomme. En mann gikk på tå med underbøyde tær over hele gulvet mens han drakk en kopp kaffe, tertefint og fornemt med både skål og teskje og sprikende lillefinger. Det så veldig lett ut, men ingen av de andre gjorde ham det etter, de forsøkte seg ikke en gang.

En annen lek måtte gi «blårev» dagen etter. Fra helsittende stilling hoppet de framover på baken, det gjaldt å komme lengst etter et visst antall hopp — en slags tresteg på baken! Fra stupfallstående med fingerknokene i gulvet hoppet de framover på knokene på harde gulvet mens de dro bena etter seg. Det ble mange blodige knoker.

Dessuten var det en hel del hopp både i høyde og lengde. Mennene kastet seg inn i alt uten å ta det minste hensyn til

Eskimoene skal tåle mye. Her går leken ut på å klype hverandre til én må gi seg.

om det gikk på helsa løs. Noe av det nifseste vi så, var et tau som gikk rundt ansiktet, over nesen på én fra hvert lag mens to mann dro alt de orket i hver sin ende. Den som gav opp, ble byttet ut med en ny fra sitt lag. Til slutt var det bare én igjen, vinneren, og han silblødde fra nesen.

Lekene fortsatte til den lyse morgen, til alle var sloppet opp for idéer til nye leker. Det var triste syn å se dagen etter da de aller fleste av byens unge menn gikk rundt med blå neser, blodige striper på kinnene, blodige knoker, pluss andre skjulte skavanker.

Det var fremdeles ikke fly å se. Vi hørte rykter om rekordkulde i Fairbanks, $\div 53^{\circ} \text{C}$, så de fikk vel ikke startet maskinene. Fullt så kaldt var det ikke i Tigara. Vi tok oss en tur på et par timer, mens vertskapet sov ut etter nattens utskeielser. Det var ikke mange å se ute.

Det forundret oss å se at så mange av de unge eskimoene foretrakk amerikanske klær, enda klimaet skulle tilsi en for-

nufftigere drakt. Enten var de veldig fine i nye klær, eller de så sjuskete og fillete ut. En så ingen med lappete klær.

De tannløse var et enda tristere syn. Butikken med hvit manns kost har ødelagt tennene deres fullstendig på få år. Riktignok får de gratis tannpleie, men da tannleger er mangelvare, og den eneste som finnes bor i Kotzebue og bare sjelden kommer til Tigara, er det ikke stor hjelp å få for en stakkar med tannpine. Flyreisen til Kotzebue koster 40—50 dollar.

Vi møtte likevel noen prektige eskimoer som forsøkte å holde de gamle tradisjonene ved like, som bruker den vakre eskimoiske drakt og som foretrekker eskimokost, men de er også våkne for de goder sivilisasjonen kan gi dem. Dessverre er de i mindretall.

Vi besøkte på vår tur en kirkegård, hvor hvalkjever var satt opp som gjerde rundt. Det var både kjempesvære og mindre kjever å se. Den aller største hvalen var tatt ved et mistak. De store våger eskimoene seg ikke på, for de greier ikke berge dem, men denne storingen hadde vært i følge med en mindre, som ble observert og skutt på. Da den store plutselig dukket opp igjen, trodde eskimoene at det var den de først hadde skutt på, og så fyrte de på nytt. Bare ved å samle absolutt alle mann til dyst greide de å berge den svære hvalen, men det holdt hardt.

Etter alle kjevene å dømme skal det være tatt i alt 2 500 hval i Tigara. Hvalfangstsesongen skulle vi gjerne ha vært med på, men det lot seg dessverre ikke gjøre. Den starter i april, og vi skulle forlate Alaska akkurat da.

Så kom en ny kveld i Browning Hall med opptreden av Tigara Playboys, stedets Beatles. Dernest kom en omfattende klesutdeling, både klær, madrasser og ulltepper, men da gikk vi.

Flyet lot fremdeles vente på seg, og så var det allerede blitt nyttårsaften, forholdsvis mildt og noe snø. Browning Hall var stedet denne dagen også. Eskimoene kan ikke fordra å skrive brev, mange av de eldre er analfabeter, så da er det

ikke så greit. De takker sjelden skriftlig for noe de mottar. Derimot liker de veldig godt å lytte til lydbåndbrev, som de både mottar og sender. Det finnes alltid en båndopptaker på stedet, og så sitter de i timevis og lytter til hverandres «brev», men aller helst til julehilsener fra sine egne tenåringer som går på skole i den sørlige delen av Alaska. Vi forsto ikke noe av «brevene», så vi gikk like godt hjem, først etter et par timer våget vi oss tilbake. Da drev småguttene med sine ferdighetsleker, men fullt så blodige som de voksnes var de ikke. De voksne lekte vanlige selskapsleker. «Potetløp» tok nesten knekken på dem, for de hadde alt for mange «poteter» å sette ut og samle inn.

Like før klokken 12 gikk vi hjem og laget oss en deilig nyttårsdrink, og da Antonio som passer elektrisitetsverket, blunket 12 ganger med lyset, og kirkeklokkene begynte å ringe, skålte vi for oss som var de siste i verden til å få nytt

Artikkelens forfatterinne med to eskimokvinner, mor og datter.

år. Tigara ligger helt nær datolinjen. Det ble skutt med gevær, og raketter fór opp, overraskende mye spetakkel til å være på et så lite sted.

Neste dag frisknet været på — vind og snø, så Don og Odd dro like godt i vei for å hente isblokker. Berit og jeg fulgte etter til fots for å få en tur. Det ble mere og mere kaldt, så nesen ble snudd hjemover nokså fort. Det var deilig å komme inn og få seg en rykende varm kopp te.

Nå hadde vi helt avskrevet å bli hentet med fly. Vi tenkte ikke lenger på det. Vi glemte simpelthen å vente på det. Tenk å ha så mye deilig tid til å gjøre ingenting!

2. januar blåste og føk det, guffent og kaldt, og så plutselig var flyet over hodet på oss. Vi hadde det meste klart, så det var bare å trive tannbørsten og soveposen og løpe. Du verden, som det blåste! Jeg så nesten ikke flyet for bare fokk. Vinden hylte rundt oss. Hvordan dette skulle gå, torde jeg ikke tenke på. Det siste vi så gjennom snøføyka, var eskimoenes skamferte fjes. En hel del var møtt opp for å se oss vel av gårde. Å du, så nervøs jeg var! Oppe er det «smooth», sa flyveren for å trøste. Og plutselig, før jeg visste av det, var vi oppe over fokk og blåst. Vi hadde fin medvind, så etter bare en time landet vi pent og pyntelig i tussmørket i Kotzebue. Det var deilig å være hjemme igjen til en herlig haug med julepakker og julebrev fra Norge.

Det amerikanske 4 års programmet for vitenskapelige undersøkelser i det indre av Dronning Maud Land startet for to år siden. Det første året ble etappen fra Sydpolen frem til den sovjetrussiske stasjonen «Utilgjengelighetens pol» tilbaketog, og på denne ekspedisjonen var den norske geologen Olav Dybvadskog med. I år ble neste etappe gjort unna, og Plateau Station ble opprettet på 79° 28' sør og 40° 35' øst. I den 11 mann sterke beltetraktorekspedisjonen deltok glasiolog ved Norsk Polarinstitutt Olav Orheim, som også skal være med på tredje etappe.

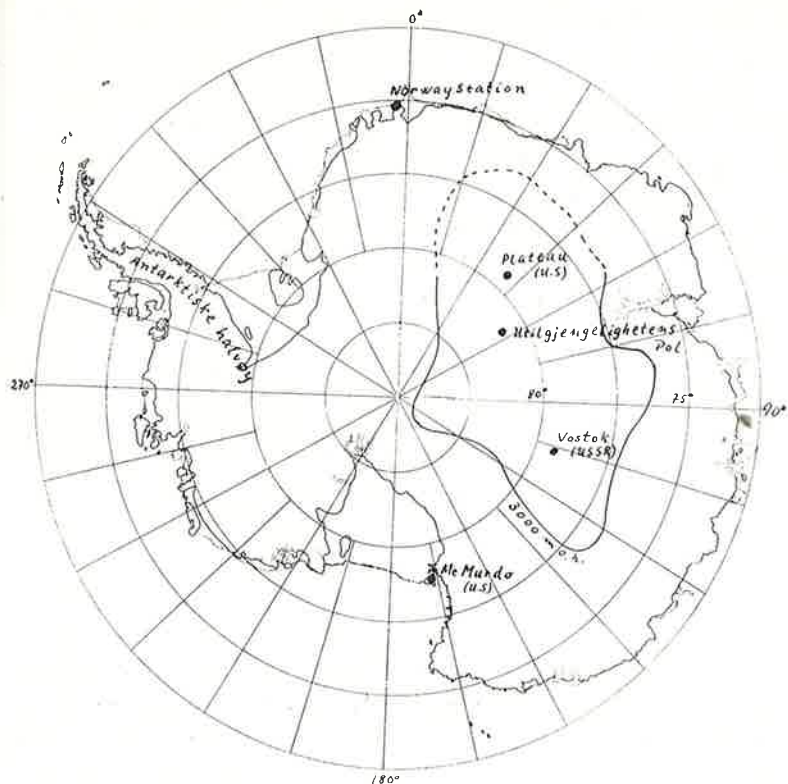
Lave temperaturer i Antarktis

Av glasiolog Olav Orheim.

For oss nordmenn som hvert år hutrer oss gjennom kald vinter, kan det være oppmuntrende å se på et område av verden som viser langt lavere temperaturer enn vi er vant til.

Før det internasjonale Geofysiske år (IGY), 1957—1959, hadde man målt de laveste temperaturene på jordens overflate i Sibir, ned til ca. $\div 70^{\circ}$ C. Men etterat man i forbindelse med IGY hadde øket forskningsinnsatsen i Antarktis og opprettet vitenskapelige baser på kontinentets indre, målte man der betydelig lavere temperaturer. Foreløbig rekord, $\div 88,3^{\circ}$, ble satt i august 1960 på Vostok, en av Sovjetsamveldets baser.

Den indre delen av Antarktis består av et høyt platå, hvorav et område på Vest-Europas størrelse ligger over 3000 m. o. h. Vostok, 3500 m. o. h., befinner seg i utkanten av dette området, og midt på platået ligger Utilgjengelighetens Pol. Der fikk jeg i år anledning til å observere hvor kaldt det hadde vært sist vinter. Et etterlatt minimumstermometer

viste etter korrigering nøyaktig samme temperatur som Vostok-rekorden.

Ifølge russiske observasjoner burde verdens kaldeste punkt ligge et sted mellom Vostok og Utlgjengelighetens Pol. Slike beregninger foretas på grunnlag av temperaturmålinger minst 10 m under snøoverflaten, hvor sesongvariasjonene ikke når ned og hvor man derfor måler den årlige gjennomsnittstemperaturen. Den er $\div 57^{\circ}$ på Utlgjengelighetens Pol og Vostok, mens den på den amerikanske Amundsen-Scott basen på sydpolpunktet «bare» er $\div 53^{\circ}$. Her er forøvrig det varmeste målte $\div 15^{\circ}$, og det kaldeste $\div 81^{\circ}$.

Hele Antarktis er ikke like kaldt. De fleste stedene ved

kysten har plussgrader om sommeren, og i de nordlige områdene, på den Antarktiske Halvøya, er klimaet nokså likt Nord-Norges. Norway Station på kysten av Dronning Maud Land, som ble drevet under IGY, hadde som årsmiddel $\div 16,5^\circ$, min. temp. $\div 47,3^\circ$, og maks. temp. $+ 1^\circ$ (for årene 1957—58—59).

I januar i år bygget Sambandsstatene Plateau Station i Dronning Maud Land. Den blir Antarktis' høystliggende base, — vel 100 m høyere enn Vostok. Plateaus årsmiddel er 1° lavere enn på Vostok, så amerikanerne håper å sette ny kulderekord. Men de har ikke lang tid å gjøre det på, for basen skal nedlegges januar 1968. Pr. 31. juni i år var laveste temperatur målt her $\div 82^\circ$ C.

Det er flere grunner til at en finner såpass mye lavere temperaturer på den sydlige halvkule enn på den nordlige. Men det skyldes hovedsakelig landmassenes fordeling. Da innstrålingen fra solen er lavest i polområdene, venter man å finne de laveste temperaturene der. Og slik blir det også i Antarktis, hvor store landområder gir kontinentalt klima i indre strøk, og hvor store høyder over havet senker temperaturen ytterligere. Rundt Nordpolen derimot er det et havområde, som er dekket av et forholdsvis tynt islag og som gir relativt marint klima. Så selv om det blir bedre med temperaturmålinger i nordpolområdet enn det har vært hittil, kan vi regne med at de antarktiske kulderekordene aldri vil bli slått på vår halvkule.

Et nytt trekk i bildet av Ny-Ålesund — den største av de to radomene som har reist seg over sneviddene. Kongsfjorden til høyre.

ESRO-stasjonen i Ny-Ålesund på Svalbard er bygget av og skal drives av Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Forskningsråd, hvis avdelingssjef for romvirksomhet, Jørgen Jensen, har skrevet artikkelen nedenfor. Det byggetekniske planleggingsarbeidet er utført av byggeavdelingen under avdelingssjef Chr. D. Zernichow. Daglig byggeleder i Ny-Ålesund har vært byggmester Henning Nielsen, i Oslo ingeniør Finn Olav Enger.

Romforskning på Svalbard

Av avdelingssjef Jørgen Jensen.

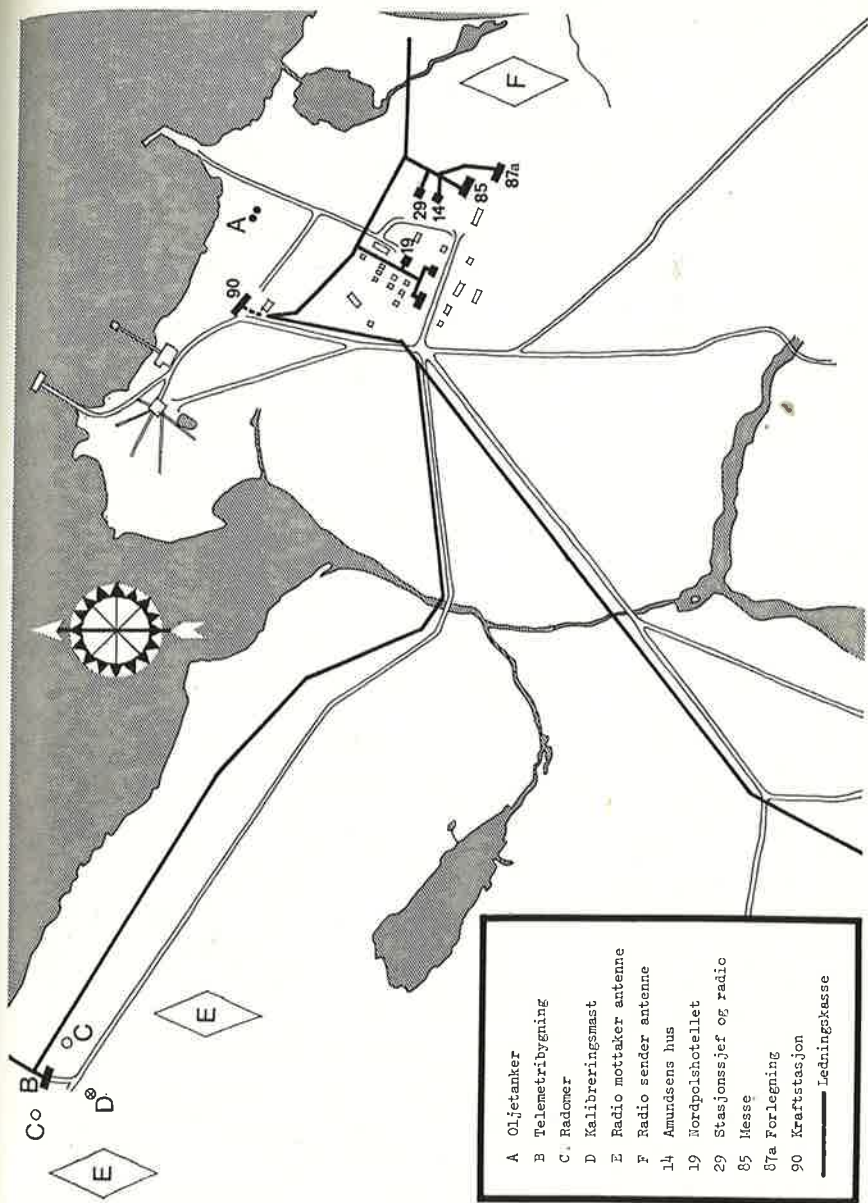
Det var nok mangen en old-timer som måtte gni seg litt i øynene ved innseilingen til Kongsfjorden i sommer. Det var plutselig grodd opp to svære sopper på Hamnerabben like utenfor Ny-Ålesund. Dette nye trekk i Svalbards flora er det

mest synlige tegn på at romfartens tidsalder har holdt sitt inntog også på Svalbard. Soppene er nemlig radomer, eller beskyttelseskupler, for antennene ved den nye satelitt-telemetristasjonen som bygges i Ny-Ålesund. Denne stasjon bygges og skal drives av Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Forskningsråd (NTNF) og er således en 100 % norsk stasjon, men den er ellers et ledd i et nettverk som skal opprettes i forbindelse med ESRO's (European Space Research Organisation) program for oppsendelse og utnyttelse av vitenskapelige satelitter. For å få den nødvendige dekning for sine satelitter vil ESRO benytte i alt 4 stasjoner; på Svalbard, i Fairbanks i Alaska, på Falklandsøyene og ved Redu i Belgia. Den sistnevnte stasjon vil i tillegg til datanedlesning også foreta banemålinger og beregninger, og vil tjene som kontrollstasjon for de øvrige stasjoner. Opprettelsen av disse stasjoner finansieres av ESRO.

For noen år siden henvendte ESRO seg til de norske statsmyndigheter med anmodning om å få tillatelse til å plasere en telemetristasjon på Svalbard. De norske myndigheter foreslo at stasjonen ble plasert i Ny-Ålesund og at ESRO henvendte seg til en eksisterende norsk institusjon som kunne forestå arbeidet ved opprettelsen av stasjonen og også den senere drift av stasjonen, som vil foregå i norsk regi. NTNF ble anmodet om å påta seg denne oppgave og erklærte seg i desember 1964 villig til å utføre oppdraget.

Den endelige avtale mellom ESRO og NTNF går ut på at NTNF skal foreta alle bygningsmessige arbeider og at ESRO skal levere det telemetritekniske utstyr til stasjonen. Dette utstyr vil stort sett bli identisk for de 4 ESRO stasjoner.

Planleggingen av stasjonens bygningsmessige deler tok til allerede i desember 1964, og i mai 1965 kunne anleggsarbeidet i Ny-Ålesund begynne. Planen gikk ut på å benytte så mye som mulig av de bygninger og anlegg som Kings Bay Kull Comp. allerede hadde i Ny-Ålesund. Faste anlegg ble stilt vederlagsfritt til NTNF's disposisjon av Kings Bay Kull Comp., og løsøre og flyttbart utstyr og maskiner ble i den

Skisse over anlegget i Ny-Alesund.

utstrekning NTNF ønsket å benytte det, overdratt mot en rimelig godtgjørelse.

For NTNF's byggeavdeling som foresto planleggingen og anleggsvirksomheten ble problemet i første omgang å bestemme de store linjer i arbeidet. For å sikre seg uforstyrrete mottakerforhold besluttet man å legge stasjonsbygningen med det telemetritekniske utstyr samt mottakerantennene på et lite høydedrag, Hamnerabben, ca. 2 km ut fjorden fra «tettbebyggelsen» i Ny-Ålesund. Likeledes besluttet man å utnytte et antall av de eksisterende bygninger i Ny-Ålesunds sentrum til forlegning, kraftstasjon, radiosenderstasjon og de andre hjelpefunksjoner som følger med et anlegg av denne type.

En analyse av telemetristasjonens operasjon viste at man kunne trenge ca. 20 mann for å kunne operere den effektivt ved maksimum aktivitet. I tillegg til dette kommer så hjelpepersonale. Det ble videre besluttet at man måtte gi avkall på å innkvartere familier. På grunnlag av denne analyse besluttet man å lage en forlegning for ca. 30 mann.

Neste trinn i planleggingsarbeidet ble så å velge og vrake mellom de eksisterende bygninger og anlegg for å finne frem til den mest økonomiske og praktiske løsning innenfor den ramme som er angitt ovenfor. Figur 1 viser et kart over Ny-Ålesund området. For vår stasjon valgte man de bygninger som er vist til forlegning. Dessuten kan vi føre vårt ledningsnett til Nordpolhotellet (bygning 19) og til bygning 18 og 20. De bygninger vi disponerer er nr. 87 a (ungkarsheimen) til boliger, nr. 85 (messa) til messe, kjøkken og oppholdsrom, nr. 14 (Amundsens hus) til sykestue, nr. 29 (bakeriet) til kontor, stasjonssjefsbolig og kommunikasjonscenter, nr. 90 (mekanisk verksted) til verksted og kraftstasjon og endelig det nye stasjonshuset på Hamnerabben som vi selv har ført opp. Det er en bygning i en etasje på ca. 360 m².

Den gamle kraftstasjonen besto av et kullfyrt dampsturbinanlegg som både var for stort og for tungt drevet for våre formål. Telemetristasjonens og forlegningens totale kraft-

behov blir dekket av tre dieselaggregater på 250 KVA hver. Disse ble plassert i det tidligere verksted, og kraften fordelt derfra til forlegningen i Ny-Ålesund og via en høyspentledning til telemetristasjonen på Hamnerabben. Et reserveaggregat på 140 KVA er plassert på Hamnerabben, med mulighet for å kobles tilbake til det lokale nett i Ny-Ålesund, og dessuten er et nødaggregat på 70 KVA plassert i messa. Ifall en større katastrofe skulle sette kraftstasjonen og dens koblingsutstyr ut av drift vil de livsviktige funksjoner kunne betjenes av dette aggregat.

Alle bygninger må forsynes med elektrisk kraft, telefon, drikkevann, varmt vann til oppvarming, og kloakk. Elektriske ledninger og rørledninger til dette er plassert i trekasser som er montert på trestolper i en minimum høyde av ca. 20 cm over marken, og som løper som vist på figur 1. I alt er det laget vel 5 km trekasser med vannforsynings- og fordelingsledninger og ca. 0,7 km med plastkloakkledninger. Rørledningene er isolert med glassvattskåler og matter, og varmekabel er lagt langs rørene. På denne måte har man sikret seg

En detalj i vei- og broarbeidet. Zeppelinfjellet i bakgrunnen.

frostfri vannforsyning og rørene er beskyttet mot telehiving da stolpene er ført ned til fast fjell eller, hvor dette er umulig, ned i permafrosten. Vannet som brukes i Ny-Ålesund pumpes fra et naturlig vann, Tvillingvann, som pussig nok ikke bunnfryser om vinteren.

Av hensyn til den interne transport måtte de gamle veier utbedres og en ny vei legges opp til telemetribygget. Denne veien krysser et lite avløp som om sommeren er praktisk talt tørt, men som i vårløsningen er en brusende elv. Et ganske omfattende broarbeid var derfor nødvendig. Likeledes måtte det adskillig arbeid til på veien til Hamnerabben for å hindre at bilene forsvinner i den bløte gjørmien som dannes ved frostmeltingen om våren.

Det var opprinnelig meningen at stasjonen skulle være i drift høsten 1966. På grunn av dette tidspress måtte de fleste disposisjoner med hensyn til valg av bygninger, konstruksjon av og traséer for veier og forsyningsnett, plasering av telemetribygget etc. foretas våren 1965, før noen fra NTNF's byggeavdeling hadde vært i Ny-Ålesund for å sondere terrenget. De fleste beslutninger ble tatt etter grundige kartstudier og etter å ha innhentet uttalelse om tingenes tilstand fra Kings Bay Kull Comp. Det viste seg heldigvis i retrospekt at de fleste disposisjoner var korrekte, og få forandringer måtte gjøres på stedet. Den vesentlige unntagelse til dette var det kjedelige faktum at Kings Bay Kull Comp.'s anlegg var i adskillig dårligere forfatning enn ventet. Det strenge klima hadde forårsaket store skader i løpet av den korte tid anlegget i Ny-Ålesund hadde stått ubenyttet. Arbeidets omfang ble derfor større enn opprinnelig antatt, bl. a. måtte det tidligere vann- og elektrisitetsforsyningsnett fullstendig omlegges. Sesongen 1965 arbeidet ca. 65 mann på anlegget og i 1966 var det gjennomsnittlige belegg 40—45 mann.

Hovedproblemet ved byggevirksomheten i Ny-Ålesund er selvsagt telen. Om sommeren smelter det øverste jordlag i en dybde av fra 0,6 til 1,6 meter. Under denne dybde strekker permafrosten seg ned til ca. 300 meters dybde. Bygninger av

alle slag må derfor forankres i fast fjell eller føres godt ned i permafrosten. Dessuten må man hindre varmegjennomgang fra bygningenes gulv ned i jorden. Den beste byggemåte er å fundere på stolper, isolere gulvet godt og sørge for rikelig lufting under gulvet slik at jorden under får anledning til å fryse.

Avskrekkende eksempler på hva som kan skje har man mange av i Ny-Ålesund. En av «ungkarsheimene», en 32 m lang to etasjes betongbygning av ny dato, er for eksempel seget på midten og sprukket fordi varmtvannsberedning og varmetilførsel skjedde i et uisolert rom i kjelleren midt på bygningen. Vi håper nå å ha stabilisert bygningen ved å slå huller i kjellermuren og fylle kjelleren opp med slagg. Messa, et større betongbygg, delvis i tre etasjer, kan vel kalles det skjeve tårn i Kongsfjord. I dette bygg er det et kjølerom i det ene hjørnet av kjelleren. Dette hjørnet har stått stille, men resten av huset er seget. Følgen er at man nå i spisesalen kan spise all suppen uten selv å helle på tallerkenen.

Disse bygningstekniske arbeider, inklusive vei, forsyningsnett, midlertidige arbeider og alt utstyr bortsett fra det telemetritekniske utstyr (som ESRO skal skaffe), representerer en verdi av ca. kr. 10 mill. Det telemetritekniske utstyr representerer antagelig en tilsvarende verdi. Dette utstyr vil bli brakt til Ny-Ålesund og installasjonen påbegynt i mai 1967. Installasjon og utprøving vil antagelig ta 2—3 måneder, slik at stasjonen skulle være i drift i august 1967. Opprinnelig hadde ESRO håpet at stasjonen skulle være i drift høsten 1966, slik at data fra den første ESRO satelitten (ESRO II) som skal skytes opp i april 1967, kunne tas ned med ESRO's eget nettverk av stasjoner. Imidlertid har ikke ESRO klart å få det telemetritekniske utstyr ferdig til noen av sine stasjoner. Det ser nå ut til at den første ESRO satelitt vil måtte betjenes fra det amerikanske NASA nettverk, mens stasjonen i Ny-Ålesund står uten sin tekniske innmat.

Man kan gjerne spørre seg, hvorfor legge en satelitt-telemetristasjon på Svalbard? Da de påtenkte vitenskapelige

Ledningskassen for vann, kloakk, telefon og elektrisitet. Man ser også en av ekspansjonsløyvene. Bildet over viser nedlegning i kassen.

satellitter vil gå i polare baner, dvs. over Nordpolen og Sydpolen, er det ønskelig å få lagt telemetristasjonene så nær polene som mulig. Den ideelle plassering for en telemetristasjon ville for så vidt, hvis ikke praktiske vanskeligheter forbød det, være å plassere en stasjon på Nordpolen. Da dette imidlertid byr på praktiske vanskeligheter må man forsøke å fordele stasjoner over jordens overflate på en slik måte at man om mulig kan «se» satellittene en gang pr. omløp fra minst en av disse stasjoner. Man slipper unna med det minste antall stasjoner hvis man kan oppnå en plassering så langt nord eller så langt syd som mulig. Svalbard byr på spesielt gunstige vilkår når det gjelder beliggenheten av en telemetristasjon for slike satellitter. For det første er Svalbard det nordligste område i verden som er lett tilgjengelig til alle årets tider. Ny-Ålesund er på ca. 79° N, en breddegrad som ligger langt nordenfor for eksempel hele det amerikanske kontinent. Dessuten kan man fra Ny-Ålesund «se» en satellitt over Nordpolen i en rimelig vinkel over horisonten, selv om den bare går i 200 km høyde.

De satellitter som det i første omgang er tale om å sende opp under ESRO's program er ESRO II som etter de nåværende planer skal sendes opp i april 1967, og ESRO I som skal sendes opp høsten 1967. Begge veier ca. 80 kg og blir skutt opp med en scout bærerakett fra den såkalte Western Test Range i California. Både ESRO I og ESRO II skal gå i polare baner. ESRO II vil gå i en høyde varierende fra ca.

Det 360 m² store telemetristasjonshuset under oppførelse.

1.100 km til 350 km, mens ESRO I vil gå fra 1.500 km til 275 km. ESRO II skal utføre et integrert studieprogram av strålinger fra solen og av kosmisk stråling. Den inneholder 7 forskjellige eksperimenter fra 3 forskjellige land. ESRO I skal studere partikler på de høyere breddegrader og deres innvirkning på den polare ionosfære inklusive optiske og varmeeffekter, ionisering og dynamiske effekter angående elektriske strømmer og magnetiske forstyrrelser. 4 land, deriblant Norge, har eksperimenter i denne satellitt. For full utnyttelse av data fra denne satellitt bruker man telemetri i «sann tid» eller samtidig telemetriooverføring, dvs. at data blir overført pr. radio idet målingene utføres. I ESRO I vil man med andre ord ikke lagre data på magnetbånd i satellitten for sending senere, slik som man gjør det i ESRO II, men sende data direkte til en stasjon innen rekkevidde idet målingene foretas. For ESRO I's vedkommende vil man også benytte den nye telemetristasjon i Tromsø som NTNf nå er i ferd med å bygge for det norske romforskningsprogram.

Hvordan foregår så telemetrering eller fjernmåling av data?

Satellittene er utstyrt med en rekke instrumenter. Disse måler hver for seg ting av vitenskapelige interesse, så som for eksempel intensiteten av sollyset innen et visst frekvensområde, antall partikler av en viss type eller innen et visst energiområde etc. Dessuten måles en rekke ting som angår selve satellittens tilstand, så som batterispenninger, tempe-

raturen i forskjellige deler av satellitten, dennes spinnhastighet etc. Disse sistnevnte data kalles ofte «housekeeping» data, og man må kjenne disse for å kunne kontrollere og kommandere satellitten og dens utstyr. Alle målinger blir omsatt til en elektrisk spenning. Denne spenning blir brukt til å lage en kode av pulser i 2-tall systemet (binær kode) som karakteriserer vedkommende målte verdi. For de forskjellige ting, det kan være flere hundre av dem man er interessert i, blir så målingene satt sammen til en lang serie pulser som blir sendt ned til jorden over en radiosender som opererer i et frekvensområde på 136 MHz.

På jorden blir dette radiosignal mottatt og forsterket og deretter spilt inn på magnetbånd. Dette magnetbånd sendes så til ESRO som senere kan spille det tilbake i sitt datasenter og sortere ut de forskjellige data for vitenskapelig analyse og databehandling. Et begrenset antall data, særlig de «housekeeping» data som er nevnt ovenfor, blir sortert ut på stedet, mens satellitten går over stasjonen. Disse data blir med en gang fremvist på dertil egnede skjermer og visere, slik at man kan følge den indre tilstand i satellitten og til enhver tid avgjøre om det er forsvarlig å gå igang med de aktive operasjoner. På stasjonen kan man på grunnlag av disse opplysninger sende beskjed opp til satellitten. Dette skjer ved hjelp av en radiokommandosender.

Når de først har oppfanget satellittens signaler er antennene på jorden selvstyrte og peker automatisk mot satellitten i dens bane. Når satellitten kommer opp over horisonten må stasjonens to antenner, telemetrimottakerantennen og radio-kommandoantennen, peke i riktig retning. Dette gjøres av stasjonens betjening på grunnlag av data som blir sendt til stasjonen fra kontrollsentret i Holland.

Selve antennene er store firkantede «plater» 10 x 10 m og 7 x 7 m henholdsvis for mottaker- og senderantennen. På den største platen er festet 64 dipole-elementer. Antennene står på betongklosser ca. 4 x 4 x 4 m store og veier ca. 25 tonn. Antennene er plasert inne i plastkupper, radomer, som er hen-

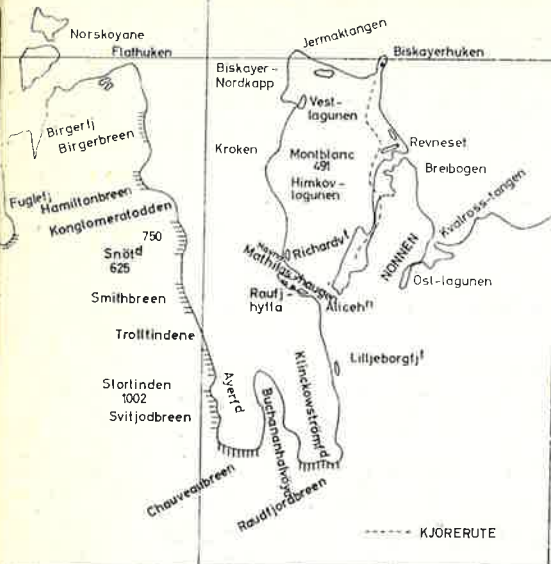

Det ferdige stasjonshuset med ledningskasse for kabler fra mot-takerradomen. Den minste av de to radomene i bakgrunnen.

holdsvis 21 m og 17 m i diameter og som hver står på en ringmur av betong. Den største radom består av 605 trekantede elementer av 13 forskjellige typer som er boltet sammen. Vekten av den største radom er ca. 10 tonn. Ved hjelp av et oljefyrt varmeapparat kan man bringe temperaturen inne i radomen opp i $\div 5^{\circ}$ C, slik at det er mulig å arbeide der inne selv i den koldeste vinternatten. Høyere ønsker man ikke å bringe temperaturen da man ellers kan få isdannelse på radomens utside. Radomen er beregnet til å kunne motstå vindstyrke opp til 170 km i timen. Radomen blir holdt på plass av 24 tomme-tykk bolter. Det er interessant å nevne at ved den høyeste vindstyrke vil radomen bli utsatt for en løftekraft på ca. 50 tonn. For å kalibrere antennene og mottakerutstyret er en liten prøvesender montert på toppen av et 40 m høyt ståltårn ca. 200 m fra antennene.

Stasjonens øvrige tekniske utstyr er ikke fullt så iøynefallende, men ikke desto mindre viktig. Dette gjelder for eksempel det nye radiosamband fra Ny-Ålesund til Oslo som vil sette oss i stand til å nå NTNF i Oslo og ESRO's kontroll-senter i Holland, forhåpentlig til alle årets tider.

Atter blir det helårsdrift i Ny-Ålesund. Fra å ha vært en spøkelsesby i noen få år er den blitt et aktivt senter. Opprettelsen av en vitenskapelig helårs stasjon bør være det neste skritt på veien til Ny-Ålesunds renessanse. For en bagatelmessig utgift kan man få et førsteklasses forsknings- og servicesenter der. Med moderne kommunikasjon kan man få et utmerket turistsenter. La oss så håpe at statsmaktene ser seg i stand til å utnytte de muligheter som revitaliseringen av dette stykke Norge byr på.

Nonnen

Av Sigfred Kristoffersen

Det er desember 1939. Jeg befinner meg sammen med min unge assistent, Tutt, på Biskayerhuk, Nord-Spitsbergen, på $79^{\circ} 50'$ nord og $12^{\circ} 24'$ øst. Fra en frostklar himmel skiner fullmånen på snedekte vidder og islagt hav. Det er en av disse vidunderlige nettene en kan oppleve i Arktis.

Skisleden er lastet med utstyr til Raudfjord-hytta i Alicehavn, som vi vil besøke i natt. Våre to kjørehunder, Fjell og Amandus, er spent for og venter utålmodig mens vi tar skiene på oss. Vi må ta veien over «Fjellpasset», for havisen ved land er ikke sikker.

Den klimaforandringen som har funnet sted siden 1919, med bl. a. mildere vintre enkelte år, og som er mest utpreget mot Antipodene, har ført til at havisen i disse nordlige strøkene ikke får ro, men blir brukket opp flere ganger i løpet av vinteren. Det er bare når selve isbaksen legger seg som

Biskayerhuken — 100 mil fra nordpolen.

en beskyttende mur utenfor kysten, at isen ved land får mulighet for å fryse til «normal» tykkelse, som på disse kanter av kloden er 60—70 cm. Men hittil har isbaksen ikke vist seg. Sydlige og vestlige vinder har vært fremherskende og har holdt isbaksen borte fra kysten.

Det er godt skiføre i natt, og veien opp Fjellpasset er på Biskayerhuk-siden bred og ganske slakk, og hundene trenger hjelp bare når sleden skal rykkes løs etter en pust i bakken.

Øverst i Fjellpasset i en høyde av ca. hundre meter, tar vi en lengere pause. Ikke så meget for å gjenvinne krefter, som for å nyte synet av det vidunderlige landskapet som ligger foran oss. Det er som å skue inn i en eventyrverden av overnaturlig skjønnhet. Det er så visst ikke bare unge elskende som priser vår kjære drabant som lyser opp i høst- og vinteretter, den er like kjær for naturelskeren i Arktis.

Veien ned til sletten østenfor passet er trang og tildels islagt. En fjellvegg på venstre hånd har gitt tilbakeslag for vinden, som har blåst snøen mot andre siden av passet, hvor

Men hun var ikke lenger som vi hadde sett henne i måneskinn...

den har dannet en lang skavl som skråner i 45 graders vinkel. Med forenede krefter kommer vi lykkelig ned, og fortsetter over sletten frem til Himkov-lagunens øvre basseng. Her er isen sikker, men sjøvann har trengt opp på isen og blandet seg i snølaget, så det er som å trekke sleden over sandmark. Vi tar skiene av, de kladder, og spenner oss for sleden sammen med hundene. Det går trått, men vi sliter oss fram, og takket være skinner av en-toms halvrundt jern som er festet under skiene på sleden, når vi land øverst i bassenget etter en rimelig anstrengelse, selv om både hundene og vi er ganske forpustet.

Elven fra Richardvatnet munner ut her. Den har i tidens løp gravd seg ned i berget, og elveleiet har på enkelte strekninger bratte vegger. Nå er elven frossen, men elveleiet er så steinet og bratt at det er uråd å ta seg fram der. Vi kjører derfor opp bakken på østsiden av elven, og kommer til Richardvatnet.

Dette vannet er ganske langt og har et flateinnhold på 2,7 km². Det fikk sitt navn av Prins Albert I av Monaco i 1899 etter dr. Jules Richard, som var knyttet til prinsens vitenskapelige undersøkelser helt fra 1887.

Vi ser utover isflaten og mener å få en lett og behagelig tur. Men snøen kladder, og etter å ha stoppet flere ganger for å skrape skiene, tar vi frem vår «patentsmurning for allslags føre», og preparerer skiene og skisleden. Patentsmurningen er laget av harpiks, voks og steinkulltjære, med like deler av hver. På primus blir smurningen smeltet og strøket på etterat skiene først er tørket og varmet av flammen fra

en spritlampe. Det er en fremragende smurning, men den egner seg best for vandring på flat mark, for skiene blir bakglatte. Det er ellers ikke vanskelig å benytte smurningen også i bakket terreng. Det er bare å binde en ullstrømpe (eller annet høvelig stoff) rundt skiene ved bindingen, så kan en gå rett opp temmelig bratte bakker. Det har jeg gjort ofte.

Nå går det lett fremover i lange, glidende tak. Til høyre for oss hever Montblancs fjellmassiv seg, og til venstre, på østsiden av sletten, står en navnløs tinderad, klart tegnet i fossende hvitt månelys og funkler i talløse snøkrystaller.

Jeg går foran, eller rettere, jeg glir avsted foran, for jeg behøver bare å gi stavene lette støt mot snøen for å bli ført flere meter avsted. Vi er kommet midtveis på vannet, da stopper jeg brått. I den navnløse tinderad står skarpt tegnet mot den klare himmel i det blendende månelys, et fredfylt ansikt av en nonne. Ansiktet luter bakover, og den hvite hetten på hodet hviler lett mot den øverste delen av pannen. Det er et syn så betagende at vi blir sittende lenge på ski-sleden i taus beskuelse. Den fredfylte mildhet som lyser ut av dette ansiktet skaper en stemning i oss av sjelelig ro og harmoni.

Sjelden har jeg savnet mitt fotografiapparat så sårt som i denne natten.

Men fjellet «Nonnen» levet ikke bare i vår erindring men også i våre følelser, og en gang i mai måned dro jeg tilbake og tok det fotografiet i fullt dagslys av «Nonnen» som vises her. Det er ikke den samme stemning over henne som i måneskinn hin natt i desember, men som naturen selv forandrer ansikt med årstidene, slik vil også «Nonnen» i sitt ansikt avspeile naturens skiftende stemninger.

I månelys vinternetter vil hun være der i all sin fredfylte mildhet, med blikket vendt mot himmelrommets uendelige stjernehær.

På kartet vil en finne «Nonnen» på ca. $79^{\circ} 46'$ nord og ca. $12^{\circ} 40'$ øst.

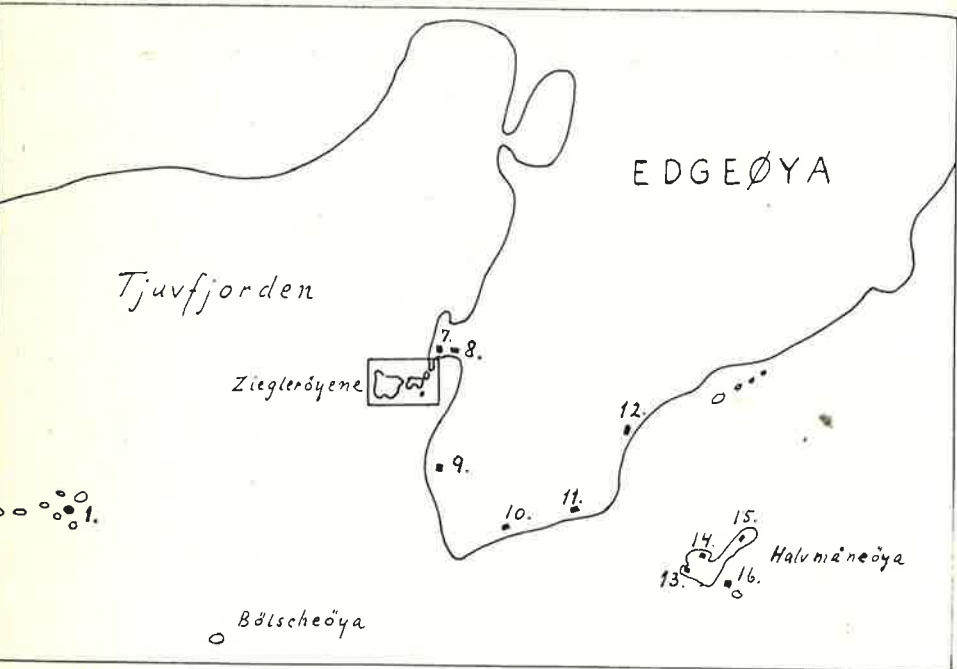

Fig. 1. Kartskisse over den sørøstlige delen av Edgeøya, Svalbard. Hytter og hytterester er nummerert, se teksten. Den innrammede delen er gjengitt på fig. 2.

Vandring blant ruiner i Tjuvfjorden

Av lektor, cand. real. Odd Lønø.

Når en som fangstmann går alene i et terreng på Spitsbergen, har en likesom følelsen av å være på jomfruelig mark. Andre mennesker er jo så langt unda. Det varer ikke lenge før en støter på rester etter virksomhet fra tidligere tider, og en ser for seg hvorledes ens forgjengere må ha hatt det. Etter mine fire overvintringer, en på Halvmåneøya og tre i Tjuvfjorden, begynner jeg nå å få et inngående kjennskap til alle de rester etter hytter, spekkovner og andre ting som

finnes her i strøket. Det er tydelig at de er etter folk som var blant de første her oppe, eller er rester etter fangsthytter bygd av nordmenn for ikke så lenge siden.

På mine siste tre overvintringer har jeg bodd i en hytte på tangen ut mot Zieglerøyene. Den er bygd i 1946 av Henry Rudi, og er den siste hytta som er bygd her i strøket (6 fig. 2). Herfra er det ikke langt ut til øyene, og der kan en ikke unngå å dumpe opp i rester etter hvalfangerne på Spitsbergen. Noen litteratur om disse restene på Edgeøya har jeg ikke klart å få tak i, og høyst sannsynlig er det heller aldri skrevet noe om dette. Desto mere morsomt er det for en amatør å komme med sine betraktninger.

Jeg skal først beskrive de levningene som må være eldst og etter sin likhet også må være fra samme periode i Svalbards historie. På fig. 2 har jeg tegnet en skisse av Zieglerøyene. Her har jeg funnet fem rester etter plasser, hvor det er blitt kokt ut spekk, merket A til E. Dessuten har vi F og noen utsiktspunkter merket med kryss. Alt dette har jeg tydet å være fra samme alder. De trer lett fram, og det er ikke vanskelig å finne dem, men flere er det heller ikke. Ved A, se fig. 2 og 3, er det en oppbygning til et ildsted og en ring med steiner med indre diameter 3 meter. Ildstedet er en oppbygning av stein på 5×5 meter med en smal åpning inn til et hull på 2,5 meter i tverrmål. Terrenget er skrått, og åpningen er fra den laveste siden. Oppbygningen er flat oppå. Dybden av hullet er 70—80 cm. Det hele står på fjell og er bygd av solide basaltsteiner, og det står nesten like fint i dag som den gang det ble bygd. På fig. 4 sitter min bror på denne tranovnen. Ved siden av og helt inntil er det bygd opp en plattform av stein med en bredde av 1,5 meter. Denne plattformen ligger ca. en halv meter lavere enn overkant av ovnen. Åpningen er for ilegget, plattformen må ha vært til å legge fra seg spekk eller brensel på.

Retten over sundet på den lille øya på sørsiden finner vi et anlegg, B fig. 2 og 3, som er større, men ikke så godt bevart. Her er det rester etter et ildsted for tre kjeler. Det er laget

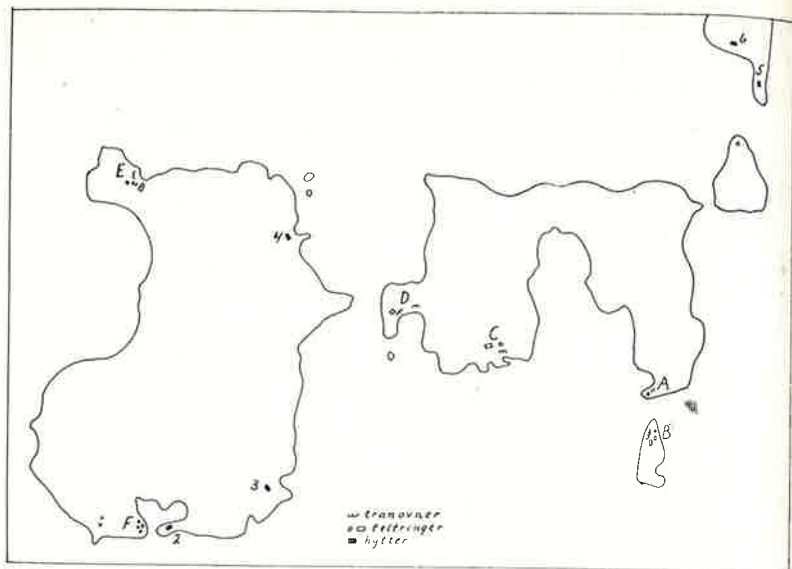

Fig. 2. Kartskisse over Zieglerøyene.

av løsere stein og grus, så det er nå rast sammen, men utførelsen er den samme. Ved siden av finner vi tre steinringer, den største 3×8 meter innvendig. De består av mye og tildels stor stein, og det må ha vært litt av en jobb å bygge dem.

Ved C finner vi også et stort anlegg. Det består av et ildsted for to kjeler, en teltring på $4,5 \times 9$ meter og en rund steinring på bare 2 meter i diameter. Ved siden av det store ildstedet ligger et mindre for små kjeler, muligens for digre kjøttgryter. Her finner vi rester etter fire pelere som er hugget ned. To av dem står rett ved ildstedet med en meters mellomrom og kan ha vært fester for taljer eller annet redskap i forbindelse med arbeidet ved ovnen. De to andre pelene står med en avstand av 4 meter lenger oppe fra fjæra. Hva de har vært brukt til, vet jeg ikke. Inne i den store teltringen finnes det noen rester av rekved.

Ved D er det to dobbeltovner som ligger 20—30 meter fra hverandre. Den østligste er bygd i to høyder med en nivå-

forskjell på 30—40 cm. Ved den vestligste er det bygd opp to avsatser, en bak og en på siden. I grusen i disse avsatsene finner en rester etter rekvedkubber som må ha båret et plankelag, slik at de som arbeidet her har gått på en plankeavsats. I begge ovnene finner vi rester etter murstein som har vært brukt til å bygge noe av ovnene med. Inne i ilegget, som nå har rast mye sammen, finner en rester etter en svart masse som består av grus og sand, kittet sammen med spekk som er blitt spilt under arbeidet.

Ved det siste anlegget E, er det en dobbeltovn laget av løst materiale og noen store steiner. Denne ovnen er mere rund i fasongen enn de andre. Ved siden av er det fire teltringer, en rund og tre firkantede, de to største er 3×7 meter innvendig.

Ved F finnes bare noen små steinras som må ha vært brukt til støtte for telt. Vest for F har jeg merket av med kryss to oppbygninger på snaue 2 meter i firkant. De ligger høyt og må ha vært utkiksplasser. Her fant vi rester etter en kritt-pipe under mosen.

Alt dette må være fra hvalfangsttiden. Den første hvalen på Spitsbergen ble tatt i 1611, og fangsten utviklet seg meget raskt og varte til slutten av 17-hundreårene. Det var bare i de første 20—30 år at det ble fanget inne i fjordene. Det meste av fangsten foregikk på vestsiden av Vest-Spitsbergen, men hvalfangerne fartet rundt overalt for å finne andre fangstplasser. Når de var her på østsiden er det ikke godt å si, men en skulle tro at det ikke var så mange årene etter at fangsten begynte. Mest naturlig er det å tro at hvalfangerne besøkte disse plassene på østsiden utpå sommeren, når isen trakk seg tilbake. Hvorfor vi finner så mange tranovner akkurat her på øyene, må komme av at det ellers i Tjuvfjorden ikke er mange lune vikene hvor en kan komme inn med småbåter. Hollenderne har satt navnet på denne fjorden, Deeve Bay, som oversatt til norsk blir Tjuvfjorden, noe som tyder på at det kanskje har foregått litt av hvert her i de dager. Vi vet jo fra mange beretninger at hvalfan-

gerne innbyrdes ikke var så gode venner bestandig. Det har kostet en del arbeid å bygge disse ildstedene, så de har nok vært beregnet på bruk i flere år. Kjelenes var av kobber, og de tok dem med seg for hver høst. Alle steinoppbygningene, firkantete og runde, må ha vært til støtte for telt. En del av mannskapet på båtene må være blitt satt i land med utstyr, slik at de kunne koke ut spekket, mens skuta gikk ut igjen og fanget videre.

Ja, hadde de nå vanlige telt av vår type? Noe annet kunne jeg ikke tenke meg, der jeg gikk og kikket. Men etter at jeg på ny har lest A. Heintz's artikkel i Polarboken 1959—60, «Reise til Spitsbergen for 153 år siden», hvor Heintz forteller om boken «Reise nach Spitsbergen» ser det ut til at innkvarteringen har vært meget primitiv. Her står det: «Hollenderne

overvintret aldri på Spitsbergen, unntatt i tilfelle av forlis. De tilbrakte bare 2—3 måneder der, for å koke ut tranen fra hvaler, som de fanget ved kystene. Deres bosteder — en mur omtrent 2 fot høy, dekket med et seil — var tilstrekkelig for å beskytte dem mot vær og vind.» Steinoppbygningene på Zieglerøyene er ca. 2 fot høye, så det stemmer jo aldeles bra. Det må ha vært litt av et liv for karene å krabbe inn og ut under disse seilene. Noe rekved må de vel ha brukt til å støtte opp presenningene med.

Det er merkelig, etter min mening, at ved F finnes det ikke tranovner, enda her er den beste havnen for småbåter.

Fangstperioden på Edgeøya sluttet, skulle en tro, samtidig

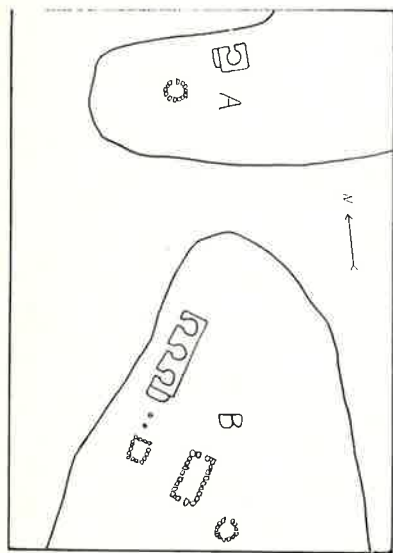

Fig. 3. En forstørret del av kartet på fig. 2. Vi ser plasseringen av tranovner og steinringer, bygget av hvalfanget.

med hvalfangsten på Vest-Spitsbergen. En må anta at det var den samme stammen av grønlandshval som ble fangstet på rundt hele Spitsbergen. Men det er mange andre rester her etter fangstvirksomhet som lar seg tidfeste bedre. Det er etter norske overvintre. To av den eldre garde, Henry Rudi og Arthur Oxaas, som selv har overvintret her, har ydet meg hjelp.

Før vi går over til dette avsnittet vil jeg nevne at Oxaas mener at de ruinene jeg har beskrevet ovenfor, er etter russerne. Men jeg kan ikke få det til å stemme, for russerne bygde hus og faste stasjoner, og slike rester finnes ikke her.

I 1906—07 overvintret Oxaas sammen med 7 andre på Halvmåneøya og i Dianabukta. Petter Trondsen ledet dette fangstpartiet. De bygde hytta i Dianabukta (12) og hytta på Halvmåneøya (14) og en bistasjon (15) i 1906. Tallene her og senere refererer seg til fig. 1 og 2. Dette fangstpartiet kom godt gjennom vinteren, og fangsten var 82 døde og 3 levende bjørn.

Det var virkelig folksomt her i 1906—07. Berner Jørgensen, eller bedre kjent som Beisaren, kom også opp her i 1906 med et fangstlag på i alt 4 mann. De bygde hytta (9) vest for Negropynten og en hytte (2) på Zieglerøyene. Oxaas kaller dem Dybebayøyene. Det lå to mann på hver plass. Beisaren fikk 15 bjørn og de andre 25 bjørn.

Enda et fangstlag, Ole Hogstad med tre mann, kom opp i 1906. Hogstad og en mann benyttet en hytte (4) på Zieglerøyene som hovedstasjon og en hytte (7) eller (8) som bistasjon. Disse to hyttene var da bygd tidligere, forteller Oxaas. De to siste av Hogstads folk lå på Rusøyene ute i fjorden. Hogstads parti fikk 25 bjørn tilsammen. Rusøyene må være de nåværende Kong Ludvigsøyene. Her står en hytte (1), den dag i dag. Det må være den som har vært brukt av Hogstads folk. Jeg så den for 11 år siden. Den er bygget av gamle skipsplanker. Utvendig er det fremdeles noe tjærepapp igjen, fordi hele hytta er murt ned med stein.

Det merkelige er at ingen av Petter Trondsens karer visste

om de to partiene i Tjuvfjorden før ut på vårvinteren. Disse overvintreterne, i alt 16 mann, var ikke de første her i strøket. Oxaas forteller at hovedstasjonen som de bygde på Halvmåneøya, ble bygd rett i nærheten av restene etter det huset Karl Møller og kamerat fra Hammerfest bygde i 1898. De ble begge funnet døde i hytta året etter. Oxaas mener at Karl Møller var den første som overvintret på Halvmåneøya.

I terrenget er det flere rester etter hus som jeg ikke har klart å få greie på. Det er nr. 3 på Zieglerøya, videre 5 og 7 eller 8. Hytterest 5 mener Rudi har vært et russehus. Det er flere ting som tyder på det. For det første er restene meget gamle, og det er rester etter murstein. I 1950 fant jeg en lanseslire av tre som ligner nøyaktig den lansesliren som står avbildet i Polarboken 1957, funnet i russetufter i Russekeila. Ved 10 står en hytte. Den bygde Per Johnson og jeg videre på og brukte som bistasjon under min overvintring 1964—65. Hovedstasjonen vår var Rudis hytte nr. 6. Ved 11 er det noen rester igjen. Disse, 10 og 11 er bygd etter 1907, men jeg vet ikke av hvem. På sandstranda mellom 10 og 11 ligger det vrakrester etter en seilskute. Oxaas så dem i 1906, men han vet ikke noe å fortelle om dem.

På Halvmåneøya har det vært folksomt til sine tider. Det er rester etter to hus til, ved 13 og 16. Det ved 13 ligger bra til og ble brent ned av ham som forlot det. Rudi forteller om dette: «Denne hytta tilhørte skipper August Stenersen, som hadde en ekspedisjon her. Da Stenersen kom for å hente folkene ned, hadde de dårlig fangst. Han ble forbanna og brente hytta da han reiste derfra. Årstall kan jeg ikke huske, men antagelig var det i årene etter at Trondsen var der.» Det er sikkert at det er etter Trondsens tid, for denne hytta stod ikke der da Oxaas var der. En hytte, 16, ute på den lille 60—70 meter lange øya øst for Halvmåneøya, er ubegripelig. Jeg har selv fanget der i 1946—47 og bodde da i huset bygd av Trondsen, forbedret av Rudi i 1935, men forstod aldri vitsen ved å bygge en hytte på den lille øya. Det måtte være for en som ønsket å bo i absolutt ensomhet. Hytta på Halv-

Fig. 4. Tranovnen ved A. Min bror sitter på kanten av hullet hvor kjelen var plasert. Ovnene er meget godt bevart.

måneøya ble i 1963 påbygd av Bjørnsvik og Johannesen. Helt sør på Halvmåneøya, rett ved den brente hytta, bygde Bjåenkarene en hytte i 1947. Den har bare vært ment som en observasjonspost.

Noe som forundrer meg er at det var så mange folk på disse fangstfeltene. Sesongen 1906—07 lå det tilsammen på vest- og østsiden av Negropynten 14 mann. Det er i dag regnet som fangstfelt for tilsammen 4 mann. De to på Hogstads parti på Kong Ludvigsøyene må regnes som et eget fangstfelt i denne forbindelse. Unødig mange bistasjoner hadde de også, etter min mening. Men fangstteknikken var anderledes den gang. De hadde ikke hunder, så alt måtte dras med handmakt på sleder.

Vi vet at russerne hadde en stor stasjon i Kvalrosspynt-hamna på Edgeøya, hvor de overvintret i mange år. På Tusenøyene sør for Tjuvfjorden, skal det også være russehus, har jeg hørt fangstfolk fortelle. Her har jeg aldri vært, unntatt på Bolcheøya. Det er 11 år siden nå, og jeg husker bare at jeg så noen rester der uten å kunne si hva det har vært.

Som leserne kan forstå, har det til sine tider vært ganske folksomt her, og det har vært mange fangstfolk av forskjellige nasjonaliteter som har vandret rundt på «mitt» fangstfelt.

Med stålmerke i øret.

Vi merker Svalbard-isbjørn

Om de isbjørn-undersøkelsene som ble satt igang fra norsk side i sommer forteller fellesprosjektets leder, cand. mag. Thor Larsen, til Polarboken:

Vi vet at isbjørnen er et sirkumpolart dyr, men vi vet ikke om det dreier seg om en eller flere populasjoner. Det er derfor om å gjøre å få standardisert og koordinert oversiktene over fangster som blir gjort og få istand et samarbeid om de nødvendige biologiske undersøkelsene i de landene som har isbjørn innenfor sine grenser eller som ligger opp til dens områder. Den kongressen som ble holdt i Fairbanks i Alaska i september 1965 vedtok å rette en henstilling om slike undersøkelser til de forskjellige landene. I kongressen, hvis offisielle navn er First International Scientific Meeting on the Polar Bear, deltok utsendinger fra USA, Canada, Sovjetsamveldet, Danmark og Norge.

Før kongressen i Fairbanks var det her i Norge allerede planlagt følgende tre prosjekter: om bjørne-trekket, bestandsberegninger, raseundersøkelser m. v. ved Thor Larsen — ornitologisk-økologiske undersøkelser ved cand. mag. Magnar Norderhaug — og endelig fysiologiske undersøkelser ved cand. mag. Nils Øritsland. De tre prosjektene er koblet sammen til en mere langsiktig undersøkelse med Thor Larsen

som ansvarlig for hele fellesprosjektet. Undersøkelsene er lagt opp som et samarbeidstiltak mellom Universitetet i Oslo og Norsk Polarinstitut.

Alaska har drevet med telling av isbjørn fra fly, fører statistikk over dyr som blir felt og foretar bl. a. aldersundersøkelser. 95 % av fangstene blir gjort av lisensjegere, som betaler høye avgifter, og kontrollen er meget streng gjennom spesielle game warders, plombering av alle skinn osv. Canada har gjort forholdsvis lite hittil. Det er foretatt enkelte mindre biologiske undersøkelser og aldersbestemmelser av isbjørnkranier, men det ser ut til at de vil ta mere energisk fatt nå. Det er en viss kontroll med fangstene, og all isbjørnjakt er forbudt for hvite. Derimot skyter eskimoene flere hundre i året, og da det ikke eksisterer noe lisenssystem blir kontrollen lite effektiv. Danmark har heller ikke gjort så mye, men i det siste er det kommet en interessant avhandling for doktorgraden av Chr. Vibe, som påviser sammenhengen mellom isforholdene og forekomstene av isbjørn, sel, hval og sjøfugl. Sovjetsamveldet innførte totalfredning i slutten av 50-årene, og har gjort endel sporadiske undersøkelser over yngleområdene. De viktigste bjørnefeltene er først og fremst Wrangeløya, videre De nysibirske øyene, Severnaja Zemlja og Frans Josefs Land.

Her i Norge har cand. real. Odd Lønø arbeidet med isbjørnundersøkelser i flere år. Vi har opprettet et samarbeid med ham og er meget takknemlige for det verdifulle materiale han har samlet inn under sine overvintringer på Svalbard og som nå blir bearbeidet av ham.

Det norske langtidsprogrammet ble satt igang våren 1965. Thor Larsen drøftet under et opphold i Alaska mars—april formene for samarbeid med amerikanske forskere og var også med på levende-fangst og fikk bl. a. se trofe-jakten på nært hold. Gjennomføringen av langtidsprogrammet begynte i mars i år med regelmessige flyvninger over Svalbard-områdene med luftforsvarets fly, tilhørende 333-skvadronen på Andøya. Det ble fløyet hver måned til og med oktober, og

turene gikk over Hopen, Kong Karls Land, Storfjorden, Barentsøya og Edgeøya — 12—14 og opptil 16 timer på hver tur. Vi fløy stort sett i en høyde av 40 m og tellet bjørn, så etter spor og gjorde is-observasjoner. Sporene er tydelige, og heller ikke er det vanskelig å se i hvilken retning dyrene har gått, for avtrykkene etter labbene er bredest på forsiden. Vi kunne se opptil 2—300 spor pr. tur, og til enkelte tider av året er det heller ikke vanskelig å avgjøre hva som er gamle og hva som er nye spor. Det kommer med øvelsen, og den har vi forhåpentlig fått nå. Etter disse flyturene er det vanskelig å si noe om størrelsen på bestanden. Derimot er det mye som tyder på en sammenheng mellom bjørneforekomstene på Svalbard og den russiske bestanden østenfor. Det ser ut som om påstandene om Kong Karls Land som den store yngleplassen er høyst overdrevne og nærmest må kalles en myte.

For å kunne følge trekkene enda bedre og ta biologiske prøver er det nødvendig å fange og merke bjørn, og det var også en del av programmet i sommer. Vi arbeidet fra båt i det nordlige og østlige av Svalbard-området, og deltagerne var Larsen, Norderhaug, to amerikanske biologer som var invitert med, foruten en veterinær, som var med i den første delen av sommeren. Vi fikk anledning til å bruke sysselmannsskøyta «Nordsyssel», og gikk oppe på nordsiden i et par uker, men fant ingen spor. Vi tok så kursen mot Kong Karls Land, men ble stanset av isen 8 nautiske mil fra land.

Fire isbjørn ble fanget og merket. Geværet ser ut som en enkeltløpet hagle, men prosjektilet er egentlig en injeksjons-sprøyte, som blir skutt ut på et snes meters avstand. Preparatet er engelsk og bedøver for en lengere periode. Det har aldri vært brukt her i landet før og heller ikke på bjørn i det hele tatt, men har vært brukt i Afrika på bl. a. elefanter. Da vi ikke hadde noen erfaringer å holde oss til måtte vi tippe hvor stor dosen skulle være, og det gikk bra. Her må det tilføyes at når det gjelder styrken på dosen har man et veldig spillerom, en margin på flere hundre prosent. Spissen

Tall blir klemt inn i overleppen.

på sprøyten går litt igjennom spekklaget, og mothakene er små og avrundet. Det er nok til å holde sprøyten på plass, men skader ikke dyret. Vi hadde med et spesialvåpen også, tilsynelatende et moderne jaktgevær, men bygget som middelalderens armbrøst. Buen er av glassfiber og så kraftig at en kan skyte sikkert på hundre meters avstand. Vi har ikke brukt det.

Når vi oppdaget svømmende isbjørn fikk vi den forsiktig ut i slakk is og skjøt fra baugen av «Nordsyssel». Den svimer snart av og da gjelder det å være rask, så den ikke blir liggende med hodet under vannet. Det var ikke noe problem for oss, men verre kan det være å få den opp på et isflak. En isbjørnskrott veier 3—400 kg og vi var gjerne 7—8 mann til å hale og dra. Det hendte at flaket røk og de fleste falt i vannet. Men stort sett gikk alt bra, og det skyldtes først og fremst de to amerikanske deltagerne i ekspedisjonen, den svenskåttede professor Albert Ericksson fra Minnesota, og

den danskfødte dr. Vagn Flyger. Deres erfaringer var til største nytte, ikke minst i begynnelsen før vi selv fikk et mere praktisk grep på tingene. Professor Ericksson har vært med på å fange og merke et par hundre svartbjørn og grizzlybjørn, bl. a. i Yellowstone.

I hvert øre på bjørnen blir det med tang klemt inn et stålmerke med Polarinstituttets navn og adresse på. Man kan også bruke merker av aluminium eller plast, og for hvert merke som kommer inn blir det betalt 150,— kr. Dessuten blir siffere klemt inn på den lyse innersiden av overleppen — også med tang — og sifrene gnidd inn med svart pasta. Altså tatovering. Endelig blir det malt et stort, svart tall i pelsen høyt oppe på låret — nr. 1, 2, 3 osv. i rekkefølge. Det er for det ene forat vi selv skal kunne se tydelig hvilken bjørn det er, men dessuten forat den ikke skal risikere å bli skutt av tilfeldige jegere i sommertiden. En bjørn som blir skutt kanskje bare etpar dager etter merkingen vil jo ikke ha særlig mange opplysninger å gi. Svartmalingen forsvinner utover høsten og er ikke til ulempe for bjørnen hverken på den ene

Professor Albert Ericksson i arbeid.

eller andre måten. I de amerikanske nasjonalparkene, bl. a. i Yellowstone, har mange grizzly'er gått i opptil 10 år med store halsbånd i kraftige røde, gule og grønne farger uten at det har gjort dem noe.

Vi merket fire isbjørn i sommer. Men vi trenger mange flere, helst et par hundre fordelt over noen år. Samtidig med merkingen måler vi størrelsen, tar blodprøver for raseundersøkelser og har levende, voksne dyr i fangenskap i kortere tid for bl. a. å undersøke pelsens isolerende evne. Vi har nå endel blodprøver, og det er første gang slike prøver fra isbjørn blir vitenskapelig undersøkt.

Flyrekognoseringene i sommer og andre undersøkelser tyder på at det er et stort isbjørn-trekk fra de sovjet-russiske områdene til Svalbard. For en stor del er nok den isbjørnen som blir skutt kommet østfra. Etter det vi vet for øyeblikket er det derfor neppe grunn til å tro at isbjørn-bestanden i Svalbard-områdene blir overbeskattet. Forutsetningen er da at tallene som er oppgitt for årsfangstene er riktige. Det er avgjørende at all fangst blir rapportert til myndighetene og at statistikken er nøyaktig. Når det gjelder yngleplassene kan vi regne med at de som nevnt ikke bare er konsentrert til Kong Karls Land, men at hi kan være å finne hvor som helst langs kystene og i sær øst for 20. lengdegrad — dvs. særlig øst for en linje midt gjennom Storfjorden, over Hochstetterbreen på Vest-Spitsbergen, videre over munningen av Wahlenbergfjorden på Nordaustlandet og over Nordkapp.

En ukjent sykdom på sledehundene

Av lektor, cand. real. Odd Lønø.

Fangstsesongen 1964—65 overvintret Per Johnson og undertegnede i Tjuvfjorden på Edgeøya, Svalbard. Vi hadde i alt 6 hunder, tre schæfere, hanner, og tre grønlandstisper. Alle var i god form om høsten og utover vinteren, og de trakk godt. De tre tispene parret seg dessverre ufrivillig tidlig på vinteren.

Den 25. januar fikk Siri hvalper. De ble drept, unntatt en som hun fikk beholde noen dager. Til nå hadde alt vært bra, men to dager etterat Siri hadde fått hvalpene, begynte hun å miste hår under magen og på brystet. Det begynte først rundt pattene, hårene falt av i store flak, og de bare flekkene bredte seg utover. Det luktet vondt, og huden var betent. Når man tok i hårene, kom de av i dotter på samme måte som når en tar i et surt skinn. Det stoppet først da hunden hadde mistet alle hårene under magen, langt oppover brystet og øverst på bena, her særlig på innsiden. Det så ikke ut som hunden hadde noe særlig vondt av det.

Bare noen dager etter at Siri begynte å miste hår, mistet også Nanok, en av schæferne, hår på ryggen og nedover sidene. Men det var likevel noe annet. Det så ut som den røyttet for tidlig, det var bare ullhårene som falt av, dekkhårene ble igjen.

Den 31. januar og 7. februar fikk de to andre tispene, Beinet og Simmy, hvalper som ble avlivet ganske snart. Disse to mistet også hår etter hvalpingen, som Siri. De to siste hannhundene var det aldri noe i veien med. Hårene vokste ut igjen på tispene etter 5—6 uker. Nanok forble tynn i pelsen.

Da hårene grodde ut igjen, trodde vi det hele var over, og at vi skulle slippe flere vanskeligheter med hundene, men i mai måned, nærmere bestemt den 19., begynte det på nytt. Nanok, som ikke hadde fått noen ny underpels, begynte å bite til høyre og venstre. Den var i dårlig humør eller ønsket å krangle, så det ut til. Særlig skulle den krangle med lederhunden enda den visste så alt for godt at der var den fullstendig underlegen. Nanok fikk noen rapp uten at det hjalp det ringeste, og det var oppstått en helt ny situasjon for oss. Dagen etter fortsatte det samme, og dagen deretter var Per en tur over på Halvmåneøya med de tre schæferne og besøkte de to karene som lå der og fanget. Vi hadde hatt kontakt med dem flere ganger siden begynnelsen av februar. Per var på Halvmåneøya 3—4 timer, og da han selet hundene for å kjøre tilbake, stolpret Nanok rundt på stive bein, og den hadde vanskeligheter med å holde balansen også. Da kjøringen begynte, var det tydelig at hunden var blitt blind eller hadde fått sterkt nedsatt syn. Nanok løp rett på iskoss, og det var ikke noe annet å gjøre enn å løse hunden og kjøre den hjem på sleden. Ved fremkomsten døde den.

I de siste dagene av mai ble Siri ute av form og fikk samme sykdomstegn som Nanok. Den ble i dårlig humør, glefset litt, og synet sviktet etterhvert. Da den ble leiet ned i fjæra for å skytes etter noen dager, hadde den vanskelig for å holde seg på bena, den var blitt lam i bakkroppen. I juni måtte vi skyte Beinet, den fikk nøyaktig samme sykdommen. Simmy hendte det ikke noe med, og den lever i beste velgående på Isfjord Radio, hvor den har fått flere hvalper.

Nå viste det seg at det var ikke bare hos oss at det hadde vært sykdom. Karene på Halvmåneøya forteller: «To av våre

hunder ble syke. Den første 16. april, den andre 22. mai. Den første ble urolig, gjødde og glefset etter de andre hundene og delvis etter oss. Den spiste lite. Etter en uke fikk den skum i munnen og ble stiv i bakbena. Den ble stadig verre, og hunden ble avlivet. Den andre hadde lignende symptomer, men det gikk raskere.» Det ligner jo svært på sykdommen vi hadde, men noe håravfall var det ikke her.

Hvilken sykdom eller sykdommer var nå dette? Da jeg kom hjem oppsøkte jeg dosent O. Berg ved Norges Veterinærhøyskole i Oslo, men han kunne ikke gi noen sikker forklaring på tilfellene. Mange muligheter ble diskutert. Tre muligheter — mangelsyke, forgiftning og overanstrengelse — mener jeg vi kan se helt bort fra. Hundene fikk godt stell og god behandling og hadde ingen muligheter for å komme i kontakt med giftige stoffer. Trikinose kan det neppe ha vært, for det er ikke de rette symptomer på det. Derimot er det en mistanke for at det kunne være hundegalskap. Berg og jeg ble enige om å sende ut spørreskjema om noen hadde hatt lignende sykdommer under sine overvintringer på Svalbard, Grønland og Jan Mayen. Det er kommet inn 51 svar, og 8 fangstmenn, — 5 på Grønland og 3 på Svalbard — forteller at de har hatt lignende sykdom på sine hunder. Det er åpenbart en meget sjelden sykdom for flere overvintretere med en rekke år i Arktis, bl. a. Henry Rudi, sier at de aldri har hatt eller hørt om noe lignende.

Om det er noen sammenheng mellom håravfall og resten av sykdommen, er det ikke mulig å si noe om, men det kan være ting som tyder på det. Hans Oddvik forteller fra Øst-Grønland 1957: «Sledepatroljen som i midten av mars var på vei fra Daneborg til Scoresbysund, fikk sykdom blant hundene i det ene spannet. Hundene ble slappe, fikk feber, hadde fråde og mistet hår. En veterinærkyndig behandlet hundene med penicillin uten at det hjalp. Av hundene måtte 4—5 skytes, resten ble bra igjen. En hund som ble skutt, hadde de fått av meg. Det hadde vært kontakt mellom alle hundene på østkysten uten at noen andre merket noe.»

To til, John Berg og Normann Andersen, forteller om tilfeller fra Grønland hvor hundene hadde håravfall og til slutt måtte skytes. Den ene ble behandlet med penicillin og den andre med B-vitamin uten at det hjalp.

Sysselmann Odd Birketvedt forteller at han vinteren 1958—59 på Svalbard hadde to tilfelle, en hvalp og en eldre hund, som fikk lammelser i ryggen. De var ikke aggressive.

To fangstmenn forteller at de har hatt lignende tilfeller som vårt, men det ligger langt tilbake i tiden på Svalbard.

Da jeg fikk høre om sykdommen på Halvmåneøya, mente jeg det kunne være en smittsom sykdom som vi hadde fått. Det var jo mulig vi kunne ha fått den fra Longyearbyen via Tiefenthals fly, som besøkte Halvmåneøya. Men det har ikke vært sykdom i Longyearbyen.

Dosent Berg ble ikke stort klokere av de svarene som kom inn. Det er ikke mulig å kunne si noe om hvilken sykdom det har vært. Den viktigste årsak til å sende ut spørsmålene var å få en pekepinn om det kunne være den farlige hundegalskapen. Symptomene på hundegalskap er at hunden til å begynne med viser en eiendommelig oppførsel, blir sky, urolig, nervøs, rasende og farlig ved sin trang til å bite, så sykdommen spres. Etterhånden blir hunden slapp, lammet og dør avmagret. Det ser ikke ut til at det har vært hundegalskap heller. Det ville i tilfelle vært første gang den sykdommen var blitt påvist på Svalbard. I skjemaene ble spurt om noen hadde observert syke rev, for rev kan få hundegalskap. To fangere forteller om syke rev. Normann Andersen forteller: «I 1936 overvintret jeg på Prins Karls Forland, Svalbard. Det kom en lurvete sommerrev til huset en formiddag og den var aggressiv. Den fløy direkte på meg så snart jeg viste meg utenfor døren. Jeg ville nødig bli bitt av den og gikk til motangrep med beksømstøvlen og hadde mange fulltreffere. Den var en stund helt groggy og lå nede, men når den kviknet til, sprang den på meg igjen. Den gav seg ikke. Var jeg inne, lusket den rundt i nærheten, og med en gang jeg viste meg ute, så hadde jeg den på meg. Jeg la meg om kvelden som

den tapende part med et flerret bukselår — uten å være blitt bitt. Neste dag jeg arbeidet ute, kom reven igjen, og da måtte jeg skyte den. Jeg har spurt mange fangstfolk om de har opplevd noe lignende, men alltid fått negativt svar.» Ole Kloseth forteller om et par fangstmenn på Øst-Grønland som i 1936—37 fikk en syk rev på besøk, og den bet noen hunder. Hundene ble syke, og en av dem bet igjen en av karene. Det ble noen spennende dager for dem da de trodde det var hundegalskap, men mannen forble frisk. Søren Richter forteller at vinteren 1937—38 ble flere hunder i et dansk spann, kjørt av en eskimo, bitt av en rev. Det var i Franz Josefs Fjord. Hundene ble syke, sinte og bet om seg, og måtte skytes. Flere andre eskimoer måtte skyte ned alle hundene sine etterat de hadde vist lignende symptomer. Ingen av de 10—12 norske hundespennene fikk sykdommen, til tross for at det var stadig kontakt mellom dansker og nordmenn. Nordmennene var tilbøyelige til å tro at sykdommen hang sammen med dårlig og tilfeldig foring og for hard kjøring. Ingen mennesker ble syke.

Det kan ikke sies noe sikkert om dette før fagmenn får en syk hund til undersøkelse — til da får det bli «ukjent».

Brunsttidens biologiske ytringer hos rein

*Av professor dr.
Josef Kratochvil,
Stuttgart.*

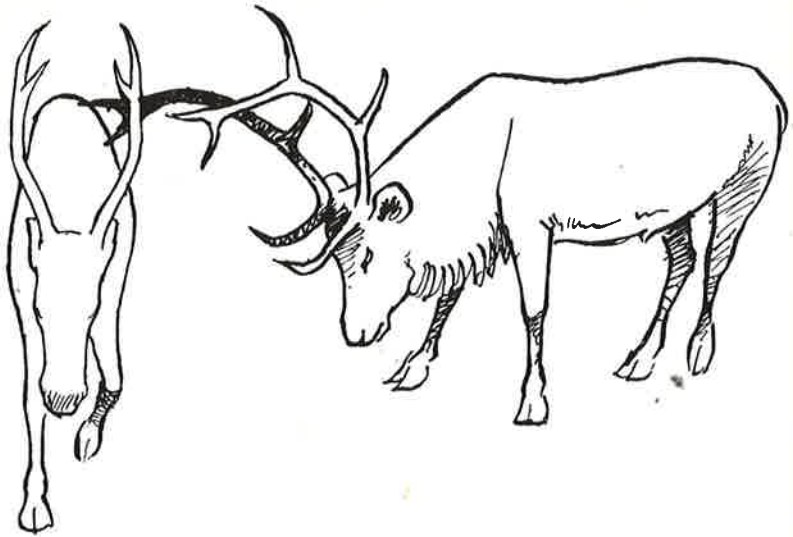

*Påfallende raskt mister han
basten på geviret.*

Iakttagelser av rein ved Veterinærstasjonen for Nord-Norge, Harstad, og av andre reinflokker i Norge. Tegninger av Armin Schwarz etter fotos og småfilmopptak av forfatteren.

I faglige tidsskrifter og vitenskapelige fagbøker finnes det forholdsvis få beretninger og avhandlinger om brunsttiden hos reinsdyrene, Rangifer tarandus L. Sven Skjenneberg vier dette spørsmålet nesten ingen oppmerksomhet i sin bok: «Rein og reindrif» (1965). På side 256 gjengir han mitt fotografi av kjempende reinsbukker, og på side 257 har han et bilde som viser en tragisk avslutning på en slik kamp: to reinsbukker med gevirene filtret inn i hverandre. Noe som forårsaker dyrenes død.

I flere år har jeg hatt anledning til å studere brunsttiden hos reinflokkene i Nord-Skandinavia, og jeg vil her forsøke å beskrive de viktigste fasene i fenomenet. I Skandinavia faller reinsdyrenes brunsttid omtrent samtidig med brunsttiden hos den europeiske hjorten (*Cervus elaphus*), altså i oktober. Men begynnelsen kan man merke allerede i slutten av september, og de siste fasene kan strekke seg helt til de første dagene i november.

Han dytter til rivalen med geviret uten å såre ham.

Brunsttidens forløp kan man dele i tre faser:

1. Biologiske fenomener før selve brunsten.
2. Høydepunktet.
3. Avslutningsperioden.

I tiden før brunstens begynnelse merker vi at seksuelt modne reinsbukker mister påfallende fort basten på geviret, og at de selv hjelper til på den måten at de, mens de beiter, gnir geviret mot kvister eller trestammer, hovedsakelig bjørk og furu eller seljegratt. Denne gnidningen kan vare nokså lenge. Når flokken legger seg til ro for å tygge drøv, står enkelte bukker ved småtrær og busker og gnir geviret iherdig mot kvistene. Enkelte biologer hevder at dyrene gjør det ikke bare for å fjerne basten, men også for å få farvestoff til geviret av trærnes garvestoff. Geviret får på den måten brun farve. (I min samling har jeg et gevir av rein som ble drept mens basten ennå satt på geviret. Den ble senere fjernet av en same, men geviret var likevel brunfarvet — av blodet.) I tiden når basten ennå delvis sitter på geviret, kan vi regi-

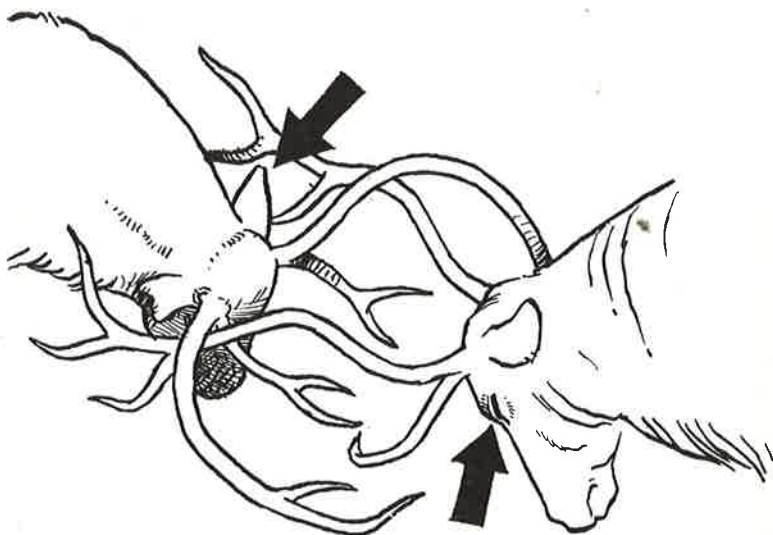
strere to fenomener: for det første forsøker reinsbukkene fra tid til annen å bedekke en eller annen hunrein. Det skjer naturligvis uten resultat, da hunreinen på denne tiden ikke er villig til omgang og flykter. Som regel slutter reinsdyret etter ett mislykket forsøk og beiter videre i likhet med de andre dyrene. Som et annet fenomen kan nevnes at en rein overfaller en annen hanrein. Det skjer på den måten at han dytter til ham med geviret uten å såre sin rival. Den overfalte viser som regel ikke noen lyst til kamp og flykter. Den som angrep gjentar som regel ikke forsøket. Han faller til ro og beiter videre.

Hele brunst-aksjonen er dirigert fra mellomhjernen, det vil si enten fra nervesystemet i thalamus, eller fra hormonsystemet, frem for alt hypofysen. Og hypofysens innflytelse på kimekjertlene øker betraktelig i denne tiden. De her beskrevne fenomenene i før-brunsttiden øker for hver dag, men klimatiske forhold kommer også delvis inn i bildet og regulerer hele aksjonen.

Brunstens høydepunkt arter seg slik at sterke reinsbukker kvitter seg helt med basten og blir voldsomt aggressive. På dette tidspunkt er ofte hele flokken spredt og danner mindre grupper. For samene, som helst ser at hele flokken holder seg sammen, blir det nå en vanskelig tid. For å gjøre det lettere, dreper eller kastrerer man de sterkeste og villeste reinsbukkene allerede før brunsttidens høydepunkt, det vil si i før-brunstperioden. Den gamle måten å kastrere dyrene på, nemlig å bite med tennene over kjønnsorganet og presse innholdet ut med fingrene, blir nå mindre og mindre brukt, og samene arbeider nå oftere med kniven. Sammen med konsulent Skjenneberg har jeg flere ganger prøvet å gjennomføre kastrasjonen ved hjelp av hormonsprøyter, s. k. Sexocretin forte, men resultatene ble mindre tilfredsstillende enn vi ventet. (Om dette skriver jeg i en annen artikkel.)

Under brunstens høydepunkt arter de biologiske fenomenene seg slik: i første rekke er det kampen om prioriteten i flokken. Den foregår omtrent slik: hver eneste reinkalv blir

overfalt og slått i hoftene med geviret, slik at den i fremtiden passer seg godt for å komme i nærheten av den sterke reinsbukken. Det kommer aldri til noen kamp mellom den svake og den sterke reinen. Den sterke nøyer seg selvsagt ikke bare

Det gjelder å finne de ømfintligste stedene.

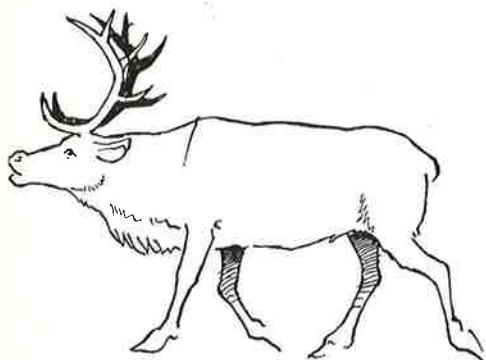
med dette slaget i hoftene — som noen ganger kan være så sterkt at den svakere unge kalven kan bli alvorlig såret — men den forfølger den andre på avstand fra 10 til 200 meter, alt etter terrenget, været og dens øyeblikkelige «stemning», men lar den til slutt være i fred. De yngre småreinene pleier på denne tiden å isolere seg og danne en selvstendig liten flokk. I denne flokken foregår flere tilsynelatende mindre kamper mellom reinkalvene, som igjen danner mindre grupper. Først etter brunsttiden forener disse smågruppene seg igjen og holder da sammen helt til sent på våren.

Finner en rein en annen som er like sterk, da kommer det til kamp. Her er det ikke bare reinens styrke, men også dens ferdighet og gevirets form, særlig de kvasse spissene som

spiller en stor og ofte avgjørende rolle. Fordi hver eneste rein forsøker å såre rivalen på de ømfindtligste stedene, f. eks. øyet eller øret. Det hender ikke sjelden at en kanskje svakere rein på denne måten tvinger en sterkere til kapitulasjon. Kampene mellom reinsbukkene foregår uansett dag eller natt. I brunsttiden veksler dag og natt i Norden omtrent på samme måte som i Midt-Europa. Reinen kjemper til en hvilken som helst tid på døgnet. Jeg har flere ganger iaktatt disse kampene i brunsttiden om natten. Som regel foregår de slik: hanreinen stanger mot sin rival med geviret og prøver å tvinge ham i kne, eller jage ham på flukt ved å såre ham på de ømfindtligste stedene. Fordi det som regel bare er omtrent jevnbyrdige reinsbukker som slåss, tar en sånn kamp flere timer. Ofte hender det at dyrene i løpet av en time bare så vidt flytter seg fra stedet! Som regel fjerner flokken seg fra de to kjempende uten å bry seg om dem, nesten som om de ignorerte dysten. Ingen ser til dem, ingen blander seg inn. Reinsbukkene avbryter sin kamp bare av og til og bare for kort tid, for å beite litt eller for å innhente flokken som går videre. Det hender ofte at reinsbukken i denne korte pausen graver i jorden med geviret, kaster jorden opp i luften eller støter med geviret mot stein. Kampen gjelder ikke bare styrke men også ferdighet og utholdenhet. Den som seirer til slutt tar seg av hun-dyrene og deres befruktning. Også dette er lite kjent og det finnes ingen litteratur som beskriver det nøyaktig. En reinsbukk behandler hunreinen han har valgt slik: først og fremst prøver han seg på friing, dvs. han nærmer seg sin utkårede fra siden eller forfra og setter trut. Det har lyktes meg flere ganger å få disse biologiske fenomener på smalfilm. Frieriet varer ikke lenger enn $\frac{1}{2}$ til 2 minutter. Hofter og brystkasse beveges sterkt, høyere hjerteslag og pust. Den utkårede hunreinen forsøker som regel å flykte fra bukken, som gjør kur til henne, men denne flukten er bare tilsynelatende. Bukken forfølger henne og ofte snuser bakfra på henne. Selve befruktningssakten varer noen minutter. Bevegelsene er forholdsvis

moderate, ikke forhastede. Her finnes det forresten adskillige individuelle avvikelser.

Etter aktens slutt later hunreinen som om hun vil flykte fra ham, mens han enten angriper en yngre bukk i nærheten

*I det frieren nærmer seg den
utkårede —*

setter han trut —

på den måten at han slår ham hardt med geviret i hoften, eller han begynner rolig å beite. I løpet av en dag kan en reinsbuk i brunsttiden befrukte flere hunrein.

Befruktningsakten hos en hunrein gjentar seg flere ganger. Også disse iakttagelsene kommer jeg til å bearbeide i oversiktlige tabeller.

Etter brunsttidens slutt blir reinen stadig roligere og beiter grådig for å ta igjen det han har tapt av kraft i løpetiden.

Et typisk tegn som følger med brunsten hos den europeiske hjorten (*Cervus Sp.*) er «blåsing», det vil si en slags prusting som betyr en utfordring til kamp, et akustisk bevis på hierarkisk status. Om denne «blåsing» er det skrevet meget, og vi kan se på de fleste bildene av en europeisk hjort i

brunsttiden at det kommer damp ut av munnen idet han blåser. Det hører visst til en jegers største opplevelser dette å kunne lytte til hjortens «blåsing» i brunsttiden om høsten i Midt-Europa eller andre steder hvor familien *Cervus* lever. Denne akustiske ytring mangler helt hos reinen. Dens brunsttid er bare ledsaget av en slags hes murring som om et menneske med stor anstrengelse forsøker å presse pusten ut av

lungene. Det er klart at et slikt signal ikke kan høres på avstand og at det ikke kan spille den rollen som blåsing hos Cervus Sp. Jeg har flere ganger tatt reinsdyrenes brunstlyder opp på bånd og jeg har forsøkt å reprodusere dem for andre reinsdyr i brunsttiden. De ignorerte dem nesten fullstendig. Bare hos noen få eksemplarer kunne jeg merke en slags opphisselse. Mens en Cervus Sp. fra Midt-Europa, når han hørte hjortenes blåsing, kom helt frem til stedet hvor lydapparatet sto.

Etter syv Vinlands-ekspedisjoner

Helge Ingstad er vendt tilbake fra sin siste Vinlands-ekspedisjon. Det har vært hans syvende til L'Anse aux Meadows på nordspissen av Newfoundland hvor han i 1960 oppdaget de tuftene som har vist seg å være norrøne. Viten-skapsmenn fra fem forskjellige land har deltatt i ekspedisjonene — fra Norge, Island, Sverige, Canada og USA. Hans kone Anne Stine Ingstad har ledet det arkeologiske arbeidet.

Polarboken spør Helge Ingstad om resultatene av årets utgravninger.

— Etter å ha drevet på i så mange år måtte vi denne gang være beskjedne i vårt håp om nye funn. Men vi var overraskende heldige. Hvor vi før hadde gjort en prøvegravning, som vi ikke hadde stor tro på, avdekket vi et ganske stort rom, og i tilknytning til det fant vi også et annet. Dessuten gjorde vi andre spredte funn som på en verdifull måte supplerer bildet av bebyggelsen.

— Og konklusjonen på alle undersøkelsene?

— En rekke forhold tyder på at husene på L'Anse aux Meadows har vært et samlet kompleks. Etter en arkeologisk vurdering kan det vanskelig være tvil om at de er norrønne.

Det blir støttet ved enkelte funn av norrøn karakter, og her er vel et spinnehjul av kleberstein det viktigste. Med hensyn til husenes datering foreligger trekk som peker hen mot islandsk byggeskikk i tidlig middelalder. Videre har vi 12 kuldateringer (C-14), som delvis er noe eldre enn år 1000 e. Kr., delvis ubetydelig yngre. Den yngste er år 1080 pluss/minus 70 år. Det var jo på den tiden — omkring år 1000 — at Leiv Eiriksson og andre norrønne menn foretok sine Vinlandsferder. En rekke forhold tyder på at de holdt til i husene på L'Anse aux Meadows, men å skaffe sikkert vitenskapelig bevis lar seg vanskelig gjøre. Vi vil ikke si mer enn det vi kan innestå for, og det er at tuftene er norrønne, førkolumbiske og fra omkring år 1000.

— Hvordan ser andre vitenskapsmenn på disse problemene?

— Her vet jeg bare at en del av de fremste skandinaviske arkeologene på det norrønne felt, og som kjenner vårt arbeid, er enige i våre konklusjoner. Det samme gjelder en rekke arkeologer i USA og Canada.

— Etter utgravningene i år har De og Deres kone deltatt i amerikanist-kongressen i Buenos Aires?

— Vi anså denne kongressen som det naturlige forum, oppdagelsene gjaldt jo Amerika. Sant å si var vi forberedt på skarp kjøring. Mange italienske og spanske vitenskapsmenn ville også være til stede, og i de siste årene har det jo vært en hissig strid mellom tilhengere av Kolumbus og vikingene. I New York har det f. eks. gått svære bølger. Jeg tror ikke man her til lands er oppmerksom på hvor skarp og omfattende striden har vært. Vi regnet da nøkternt med at når vi drog til denne kongressen var det som å dra inn i løvens hule. Men det gikk bra. Min kone og jeg holdt to foredrag hver, og vi fikk et sterkt inntrykk av at man fant våre argumenter tungtveiende.

— Avisene forteller at senere deltok De i et stort møte i senatet i Washington, arrangert av Leiv Eirikson Foundation, og at De fikk en ny utmerkelse der.

— Det var et interessant møte som fant sted noen dager før Leiv Eirikson-dagen 9. oktober. Det ble ledet av senator Magnusson og ca. 300 mennesker var tilstede. Sjefen for den amerikanske atomkommisjonen professor Seaborg holdt et fengslende foredrag. Leiv Eirikson-dagen er jo nå lovfestet som en høytidsdag av kongressen og president Johnson. Få dager etter, 12. oktober, var det Kolumbus-dag, som ble feiret over hele landet. Den skarpe striden mellom Kolumbus- og viking-tilhengerne er uheldig og jeg blander meg overhodet ikke bort i den, holder meg til det strengt saklige.

— Hvordan går det med tuftene på L'Anse aux Meadows?

— De blir vernet godt om. Jeg fikk regjeringen² i Newfoundland til å bygge hus over de viktigste. Men ellers satte vi alt i fin stand før vi drog. Jeg har stadig hatt etterslekten i tankene. Regjeringen har også gått med på å ansette en lønnet mann, som stadig passer på ruinene og viser turister omkring. Merkelig nok er det en stadig økende turiststrøm til L'Anse aux Meadows. I år var det ca. 800 fra de forskjellige stater i USA. Og det til tross for at det ikke var vei dit og at kystbåten ikke går innom. I år er veien ført frem og det kan vanskelig være tvil om at det i årene fremover vil bli et meget stort antall turister som finner veien til de norrønne tuftene. Mellom Nova Scotia og Newfoundland må man ta ferge, men ellers kan en jo bile hele veien. Og det i en fengslende natur.

— Er Deres to bøker som har tilknytning til oppdagelsen, «Landet under Leidarstjernen» og «Vesterveg til Vinland», oversatt til andre språk?

— Den første kom ut i England og Amerika i år under tittelen «Land under the Pole Star». Vinlandsboken er oversatt til svensk og tysk og vil neste år komme på en rekke andre språk.

— Hva står nå på programmet?

— Ekspedisjonene er avsluttet og nå er det den videnskapelig bearbeidelsen av materialet som min kone og jeg er opptatt av. Et krevende arbeide.

A. O.

Professor Silvio Zavatti på Grønland — han spiser frutti dell' Empetrum nigrum, dvs. krekling.

L'Istituto Geografico Polare Italiana

*Av bibliotekar
fru Sigrid Rasmussen.*

Det italienske polarinstitutt viste seg til min store overraskelse å være stiftet ved privat initiativ, uten noen som helst støtte fra den italienske stat eller andre institusjoner i Italia. Eier og grunnleggeren Silvio Zavatti fikk som liten gutt to bøker om Nobile av sin mor. Det gav støtet til at han kastet seg over alt han kunne finne av reiseskildringer både fra fantasiens og virkelighetens verden, og han bestemte seg for selv å bli oppdagelsesreisende når han ble voksen.

Han er født 1917 i Forlì. Etter vanlig skolegang der gikk han i fire år på den sjømilitære skolen i Ancona. Han har også full embedseksamen fra universitetet i Bologna. Før krigen var han til sjøss som underoffiser under engelsk flagg og besøkte Sumatra, Java, Borneo, Australia, India, og han var også langs den norske kysten. Desember 1938 ble han innkalt til krigstjeneste i den italienske marine. Han og hans foreldre var kjente antifacister, så han ble satt til å holde latrinene rene i ett år. Han ble partisan og ledet frigjørings-tank-trenet til 8. arme gjennom minefeltene inn i

sin barndoms by Forli. Der ble han så viseborgemester, giftet seg, kjøpte sitt eget hus og opprettet det italienske polarinstitutt i 1944. Samtidig som han nå er rektor ved den høyere skolen i Porto Civitanova er han professor i geografi ved universitetet i Urbino.

En skulle tro at dette var nok til å oppta en manns tid. Og en spør seg selv: når har han hatt tid til å skrive 50 bøker om polare forhold — alle gitt ut på de mest eksklusive italienske forlag og med godt salg i Italia? Boken om James Cook i tre opplag og dessuten oversatt til spansk. Foruten utallige artikler i tidsskrift og aviser.

I 1959 reiste han til Bouvet Island og håpet dermed å få den italienske stat til å opprette en stasjon der. Men myndighetene ville ikke ut med penger. Om denne øya skrev han bl. a. en bok for barn.

I 1961 ledet han en etnografisk ekspedisjon for å studere eskimoene i Rankin Inlet, Hudson Bay, Kanadisk Arktis. Alle artiklene fra denne ekspedisjonen er samlet og utgitt som en spesialpublikasjon fra det italienske polarinstituttet.

I 1962 en etnografisk ekspedisjon for å studere nomader i Lappland.

I 1963 en vitenskapelig ekspedisjon til Angmagssalik, Øst-Grønland, hvor han bl. a. studerte grønlenderens psykologi.

Så har han skrevet analyser over befolkningen og dens forhold i Rankin Inlet sammenlignet med den i Angmagssalik. De er oversatt og godt mottatt i andre land.

Alle disse reisene er som sagt foretatt for private midler uten statlig støtte. Hans nærmeste ønsker for fremtiden er at han skal få råd til å studere de norske nomadene og sammenligne dem med de svenske, og få reise tilbake til Grønland og Canada for videregående studier.

Hans museum er meget interessant. De mest eksepsjonelle ting er utstilt. Men plassmangelen gjør at det meste er pakket bort. Han har fullstendig utstyr til en reise i kalde strøk. Han har også en samling instrumenter som blir brukt til vitenskapelige formål av forskjellig slag.

I biblioteket har han ca. 5000 bøker og særtrykk, 600 kart, 4000 bilder, dessuten litt sten og litt planter. Han redigerer selv og gir ut tidsskriftet for polare forhold, «Il Polo». Dette og mange andre trykksaker fra hans hånd fikk jeg med som gave til det norske polarinstitutt. Han har også gitt ut en rekke polare bibliografier, også over båter og kart. Hans første utgave av polarbiografi var dedisert til en norsk kvinne. Nå kommer den i tredje forøketete utgave. I det største militære tidsskriftet i Italia har han skrevet to lange, inngående artikler om de polare soners strategiske betydning. I «L'Universo» august 1966 har han skrevet en meget interessant artikkel: Finnes det en godhetens geografi? (Esiste una geografia della mitezza?) Hvor han sier at den opprinnelige befolkningen i Grønland og Arktisk Canada og våre nomader ikke brukte vold mot hverandre og ikke trengte

På bordet noe av den rikholdige polarlitteratur, som er professor Zavattis gave til Norsk Polarinstitutt.

lov og rett i vår forstand, før de hvite kom til dem med sine livsvaner.

En må spørre seg selv hvordan en mann kan gjøre alt dette alene. Hvordan han har fått tid til alt fra det mest vitenskapelige til det mere populære. Skjønt, når man har opplevet ham og hans familie et døgn, forundres en igrunnen ikke lenger! En mann fylt til randen av vivasitet, godhet og vennlighet. Han forklarer, gestikulerer, reiser seg, løper bort i bokhyllen etter dette eller hint manuskript, utrettelig til å vise frem bøker med dedikasjoner fra kjente polarforskere. Plutselig ber han om unnskyldning fordi han løper ut av døren og opp i øvre etasje for å finne frem nye ting til å illustrere sine tanker og idéer med. Snart omfavner han sin sønn og kaller ham skatt, snart sin kone, og forteller hvor lykkelig han er.

Dette kan bare bli en kort og ufullstendig skisse av mannen og verket.

Olav Bjålands museum i Morgedal

Av Olav S. Bjåland.

Museet til minne om polarfararen Olav Bjåland ble opna 5. februar i år i Morgedal. I eit rom ved sida av minnesamlingi er skimuseum som viser utviklingi av skityper frå 1850-åri, ei 100-års line kan ein seia. Olav Bjåland gav for om lag 20 år sidan skipremiane sine og det som var att av Sudpol-minne til bygdi, representert ved idrettslaget og ungdomslaget.

Samlingi hev fenge ei fin tomt midt i bygdi, tett ved ungdomshus og hotell. Olav Bjåland var gardgut og skimakar og sterkt knytt til ungdomslivet i bygdi. Han var formann i ungdoms- og idrettslag i mange år kring 1900. Det var difor naturleg at desse lagi tok yver minnesamlingi.

Bjåland hadde vel ikkje rekna med at amatørfotograferingi hans på sudpolturen skulle bli musegjenstandar. Filmane han tok hev no blive forstørra og fyller ein stor del av utstillingsromet. Sjølv fortalde han at «det gjekk noko gale med filmane til Roald Amundsen — so han måtte låne mine te sudpolboki si». Ellers er skipskista hans frå «Fram» med, revolveren, kikerten og ymse småting frå ferdi medteke. Framfor reserverteltet på polturen, laga av Martin Rønne, ei gåve frå ingeniør John Rønne, står ein av hundesledane som Bjåland var med og snikkera på i Framheim. Pokal- og medaljesamlingi er samla i eit glasskåp. Frå dagboki hans er utstilt nokre fotostatkopiar.

Museet er reist ved dugnad og tilskot frå herad, fylke og stat. Bygget vart teikna av arkitekt Kjell Søndergaard.

Sumaren 1966 hev vel 2700 sett samlingi. Såvidt ein veit hev samlingi blive godt likt av dei som hev sett ho.

Den 85-årige Olav Bjåland i 1958 sammen med sir Vivian Fuchs. Bildet er tatt i Fram-huset på Bygdøy under sir Vivians Oslo-besøk og festen for ham etter sydpolferden samme året.

≡≡≡ FRA POLARFRONTEN ≡≡≡

Norsk Polarklubb.

I de to årene som er gått siden forrige Polarbok kom ut har Norsk Polarklubb hatt følgende Medlemsmøter:

21. oktober 1964, direktør Tore Gjelsvik: Norsk Polarinstitutt's ekspedisjonsvirksomhet på Svalbard.
24. november, publ. relationssjef Bjørn Hafslund: Libya — fra romersk ørkenprovins til moderne oljestat.
16. desember, kommandør Finn Rønne: Forskning i Antarktis igår, idag og i fremtiden.
29. januar 1965, oberst Bjørn Rørholt: Radiosamband og navigasjon i arktiske strøk.
3. mars, Helge Ingstad: Vesterveg til Vinland.
26. oktober, etnograf, lektor Tom Askildsen: Eskimoene i Povungnituk — stedet som lukter av råttent reinsdyrkjøtt.
23. november, byggesjef Christian D. Zernichow: Om ESRO-anlegget i Ny-Ålesund, og avdelingsjef for romforskning Jørgen Jensen: Mål og virkemåte med ESRO-stasjonen. — Justisminister fru Elisabeth Schweigaard Selmer var tilstede.

Første halvår av 1966:

28. januar, førsteamanuensis Åge Jonsgård: Problemer vedrørende vår hvalfangst i nordlige farvann.
 11. mars, professor Tom Barth: Vulkaner på Island.
- Klubben har hatt det samme styret i 1965 og 1966: Formann Helge Ingstad, styremedlemmer Odd Lønø, Asbjørn Omberg, Søren Richter og Olaf Lødding. Varamenn: Aslak Forberg og Thore Winsnes.

På årsmøtet 11. mars 1966 ble Helge Ingstad overrakt en plakett av redaktøren i Morgenposten i anledning av at han var valgt til Årets Navn. På samme møte ble Ingstad utnevnt til æresmedlem og overrakt et tegnet diplom med innskriften: «Norsk Polarklubb utnevner til æresmedlem Helge Ingstad for fremragende

innsats og virke i polartraktene.» Fru Anne Stine Ingstad ble innvotert som innbudt medlem og overrakt blomster for fortjenester som sin manns hjelper bl. a. under utgravningene på Newfoundland.

ODD LØNØ
sekretær

Mange vil til nordpolen.

Det blir forholdsvis livlig i de nordlige polarområdene i de nærmeste årene, hvis alle foreliggende planer om nordpols- eller transpolare ekspedisjoner blir forsøkt gjennomført. Det er, så vidt man forstår, tale om fem ekspedisjoner, og av dem er en norsk, to amerikanske, mens en er tysk, men bygger på så utradisjonelle forutsetninger at den er nærmere omtalt i egen notis nedenfor. En britisk ekspedisjon under ledelse av W. W. Herbert har vært forberedt i lengere tid og skal bestå av 4—5 mann, til dels med erfaringer fra opphold i Antarktis. Etter noen måneders trenings-tid på Nordvest-Grønland i vinter skal ekspedisjonen starte på ettervinteren neste år fra Alaska. Det kan da neppe bli tale om annet enn det nordligste punktet, Point Barrow. Ekspedisjonen skal foregå med ski og hundesleder, men baserer seg på flyslipp på etappen til henimot nordpolen, hvor den skal gå i vinterleir. Etter is-drift over eller forbi polen i mørketiden, må man gå ut fra at det er meningen at marsjen skal fortsette så snart dagslyset er tilstrekkelig, og med Svalbard som endelig mål. Ferden vil spenne over to sesonger, altså lengere tid enn det vanligvis har vært regnet med, men til gjengjeld formodentlig større sikkerhet og færre problemer med råker og smeltevann.

Norsk transpolar 1968.

Sivert Fløttum.

En av deltagerne i Staib-ekspedisjonen 1964, Sivert Fløttum, har også i lengere tid arbeidet med planer for en ny transpolar ferd med sikte på start tidligst mulig omkring 1. mars 1968 fra Ellesmereland — eller fra Svalbard, evt. Frans Josefs Land. Det er meningen at ekspedisjonen skal bestå av fire mann med tre sleder og 28—30 hunder, dessuten et støtteparti. Beregnet tid 90 dager. Fra tidlig i sommer er det dels satt igang, dels gjennomført fagmessige undersøkelser ved eksperter over manns- og hundeproviantens vekt i forhold

til næringsinnholdet, og bl. a. forsøk med enkelte forbedringer av Nansen-sleden og andre slede- eller amfibityper, som det kan bli tale om. For å få gjennomprøvet utstyret inngår det i planene at Fløttum og Hans Oddvik, som også var med i 1964-ekspedisjonen, til vinteren skal foreta en sledereise over større deler av Svalbard, med start fra Longyearbyen og i en ring gjennom de sørlige, østlige og nordlige områdene.

Trøndelag avdeling.

Norsk Polarklubb Trøndelag avdeling har i det siste året fortsatt hatt en pen utvikling og medlemstallet er steget til 90. Styret består av: direktør Ivar Ytreland, formann, radiobestyrer Hjalmar H. Olsen, nestformann, styremedlemmer fru Borghild Roll-Lund, oberstløytnant Gunnar S. Pedersen, lege Håkon Sæther, varamenn sivilingeniør Olaf Ellefsen og dr. Olaf I. Rønning. Avdelingen har god kontakt og godt samarbeid med enkeltpersoner og selskaper som har sitt virke knyttet til polarområdene, og særlig skal fremheves Arktisk Forening i Tromsø.

Fra høsten 1965 til sommeren 1966 er avviklet 4 vellykkede medlemsmøter med en rekke innbudte.

Foredrag:

Planteliv på Svalbard ved dr. fil. Olaf I. Rønning, Svalbard i oljeletingens tegn ved bergmester Harald N. Ross, Vesterveg til Vinland ved Helge Ingstad og Arktisk og transpolar kommunikasjon ved radiobestyrer Hjalmar S. Olsen. Oppmøteprosenten har vært meget høy. Særlig bør nevnes møtet med Helge Ingstad som vår gjest og foredragsholder — et festmøte med kvalitet og fin stemning. Etterpå var det souper i Britannia Hotell's Palmehave med ca. 100 deltagere.

Til nordpolen på larveføtter.

Den tyske læge Karl Herrligkoffer fra München har vakt stor og ikke bare smigrende oppmerksomhet med sin plan om å foreta en nordpolsferd med beltebiler. Det het seg at ekspedisjonen skulle bestå av 9 eller 12 mann, men mere sikkert var det at 3 kvinner skulle være med. Meningen var å starte fra Pearyland på Nordøst-Grønland neste år med tre amerikanske amfibiekjøretøyer og at reisen eller turen skulle ta etpar måneder. Herrligkoffer, som tidligere skal ha ledet en Himalaya-ekspedisjon, kom så langt som til å sende endel av utstyret med fly til Mestersvig, men lenger er han heller ikke kommet. Etter planen skulle hovedekspedisjonen overvintre i Pearyland, men det støtte bl. a. på sterke protester fra Eigil Knuth, som var redd for at det kunne komme til å gå ut over

det vitenskapelige arbeidet, bensinbeholdninger m. v. Et eget problem har vært hvordan Herrligkoffer skulle få kjøretøyene opp til startplassen i Brønlundfjorden. Transporten skulle foregå med amerikanske fly, het det, men det har ikke lyktes å få bekreftet noe amerikansk tilsagn om slik flystøtte.

Diskusjonens bølger har gått høyt. Herrligkoffer har erklært at de danske myndighetene har opptrådt tyskfiendtlig, og han har forgjeves henvendt seg til både statsminister Jens Otto Krag og forbundskansler Erhard om hjelp. Danske eksperter betegner planene som parodiske og hevder at kjøretøyene f. eks. ikke vil kunne forsere råker, og at de iallfall vil fryse til ispanserer straks de kommer opp av vannet. De sier at beltebilene ikke engang vil klare å nå frem til polarisen på grunn av det ufarbare terrenget nordover gjennom Pearyland.

Finner på innlandsisen.

En finsk ekspedisjon på fem mann tilbakela i mai—juni i år den 700 km lange strekningen tvers over innlandsisen fra Angmagssalik til Christianshåb. Blant deltagerne var den 60-årige sakføreren Christer Bucht, hans sønn som er student, og en læge. Hensikten var å vise at også «amatører» kan gå over Grønland. Alle kom frem i god behold og tydeligvis i god form. På forhånd gikk det sterke rykter om de hadde med for lite hundemat. Starten foregikk med to sleder og 29 hunder. Underveis ble endel av hundene skutt, og ved fremkomsten ble resten, undtatt en, også skutt. Men det var bare på grunn av eventuell smittefare, sa lederen.

Arktisk Forening Tromsø.

På siste årsmøte ble direktør Johan Hagerup gjenvalgt som formann, journalist Thorolv Lund som nestformann og kontorsjef Olaf Jakobsen som styremedlem. Gjenstående: skipper Kåre Pedersen og skipper Alfon Sebakk. Varamenn: direktør Alfon Kræmer, meteorologfullmektig Leif Brox, kaptein Knudsen og reder Henrik Nissen. Til arrangementskomité ble valgt fruene Margit Pedersen og Margaret Øien, Egil Dalsbø og Evald Nilsen. Til komité for innsamling av historisk materiale postmester Evald Nilsen, pensjonist Evald Johansen og skipper Alfon Sebakk. To medlemsmøter har vært holdt med foredrag av Thorolv Lund om «Møte med russiske polarforskere», og av sivilingeniør Erik Tandberg om «Romforskning og romfart».

Utseilingsfesten for Vesteris-flåten ble arrangert etter oppdrag av Tromsø kommune. Videre arrangerte foreningen tradisjonell polarfest og forestod bekransningen av Roald Amundsen-monu-

mentet 17. mai med Svalbard-veteranen Arthur Oxaas som taler. Styret har i løpet av fjoråret gitt en rekke uttalelser om bl. a. Norges rettigheter på Grønland, de fremtidige kommunikasjonene på Svalbard, isbjørnfangsten og israpportene fra fangstfeltene. Det er gjort henvendelse om utsmykningen av Tromsø Lufthavn, som etter foreningens mening bør få et arktisk tilsnitt. Foreningens innholdsrike tidsskrift Polar-Posten kom ifjor ut med 4 numre, redigert av Thoralf Lund. Til det påtenkte internasjonale flystevne i Tromsø i juni — det ble senere utsatt — ga Polar-Posten ut et særlig flynummer, som var viet flyvning i Arktis.

Arktisk Forening Andøy.

Før Arktisk Forening Andøy ble stiftet 9. november 1964 hadde et interimstyre vært i arbeid en tid. Initiativtaker og formann var oberst Tor Vik. Det hele begynte med en Polarraften som ble arrangert på Andøya flystasjon i februar samme år. Arrangementet ble meget vellykket og hadde stor oppslutning. I og for seg var det ikke uventet da folk fra Andøya i lang tid har vært knyttet til Svalbard, både gjennom fangst, i gruvedriften og i de senere årene gjennom 333 skvadrons post og ambulansflyvninger. Kjente fangstfolk med Hilmar Nøis i spissen er kommet fra Andøya og bor fremdeles her.

På det konstituerende møtet som foregikk i et forrykende uvær var det møtt fram 33 interesserte. Etter at oberst Vik hadde gjort rede for formålet med foreningen var det livlig ordskifte. Man ble enige om at Arktisk forening Tromsøs formålsparagrafer og lover også skulle gjøres gjeldende for vår forening, og at et intimt samarbeid skulle opptas. Utenom å støtte opp om Arktisk forening Tromsøs arbeid for å ivareta norske interesser i Arktis, ville en av hovedoppgavene være å arbeide for opprettelsen av et polar-museum på Andenes.

Det første styret besto av: oberst Tor Vik, formann, fangstmann Hilmar Nøis, nestformann, løytnant Arne Svendsen, sekretær, kaptein Gunnar Lambersøy, kasserer og kaptein Arne Lillestø.

På siste årsmøte gikk Arne Svendsen ut av styret og dampskips-ekspeditør Terje Heglund Andreassen ble nytt styremedlem, mens undertegnede ble ny sekretær.

Foreningen sto bak en innsamlingstur for det påtenkte polar-museet siste sommer. Tre mann med Hilmar Nøis i spissen oppholdt seg på Svalbard i nærmere to måneder og selv om utbyttet ikke ble så stort som ventet, kom de tilbake med mange verdifulle ting. En god del fugl ble skutt og er nå kommet tilbake i utstoppet stand.

Polarmuseet på Andenes har fått frigitt lokaliteter i et av kommunens hus og vil forhåpentlig være etablert utpå høstparten i år.

Foreningen har arrangert polarkvelder også i 1965 og 1966 med ca. 300 deltagere begge ganger. I vinterhalvåret er det et medlemsmøte en gang i måneden med foredrag og kåserier. Blant foredragsholderne kan nevnes professor dr. Bjørn Landmark, direktør Chr. Lindboe ved Vassdrags- og havnelaboratoriet, og stortingsmann Helge Jacobsen fra Tromsø. Foreningen har ca. 70 medlemmer. Tre mann er utnevnt til æresmedlemmer: Hilmar Nøis, Daniel Nøis og Haakon Aronsen. Alle er kjente fangstfolk fra øya.

ARNE LILLESTØ
sekretær

Grønlandske tall.

Den nye 5-års planen for utbyggingen av Grønland frem til 1970 forutsetter investeringer på til sammen 1245 millioner kr. Sammen med vanlige driftsomkostninger betyr det at Danmark må ut med ca. en halv milliard i året til Grønland. Den nye planen innebærer at investeringene blir øket med 75 % i forhold til perioden 1960—65. De viktigste postene er boligbyggingen — som sluker en tredjedel — deretter opphjørp av eksportindustrien, undervisning, sosiale institusjoner og offentlige anlegg. Det er fastslått at det finnes uran og thorium på Grønland, men hittil er det bare konstatert mindre forekomster, og forsøksstasjonen i Risø i Danmark arbeider for å finne frem til prosesser som kan gjøre malmen drivverdig. Nordisk Mineselskap arbeider med et prosjekt som går ut på å utvinne 7 500 tonn molybden i året på Øst-Grønland. Salgsverdi ca. 100 mill. kr., kapitalinnsats 400 mill. I 1952 lå folketallet på Grønland på 22—23 000, og den gjennomsnittlige levealderen var 29—30 år. Hver tredje grønlander døde av tuberkulose. Nå er befolkningen øket til ca. 36 000, og tuberkulosen er rykket ned på 12. plass som dødsårsak. Under sin 10 000 km lange reise i sommer tok statsminister Jens Otto Krag til orde for grønlandsk TV, men tilføyde at det hadde lange utsikter på grunn av omkostningene. Fra enkelte hold — til dels også fra myndighetenes side — blir det hevdet at utviklingen på Grønland går for raskt, grønlanderne kan ikke følge med og byene er uryddige, trøstesløse byggeplasser, hvor alt går ut på effektivitet, rentabilitet og lønnsomhet. De 47.8 mill. kr. som etter programmet er satt av til sosiale institusjoner, skal bl. a. gå til barnehaver, barnehjem og vuggestuer. Et representativt møte av grønlandske kvinner har forlangt at nye leiligheter blir utstyrt med etslags bryggerhus til å flense sel i, dessuten

altaner for barnevogner og til å tørke tøy på — og at det på Nord-Grønland, hvor hver familie gjennomgående har 10—12 hunder, blir sørget for tilholdssteder for hundene i forbindelse med oppførelsen av nye leiegårder. Av den grønlandske statistikken fremgår det at alkoholforbruket på Grønland er øket fra 14.7 mill. kr. i 1962 til 25. mill. idag. Mens hver voksen innbygger i 1964 satte til livs gjennomsnittlig 6.55 liter i det egentlige Danmark, 5.43 i Sverige, 3.53 i Norge og 3.08 i Finland — er tallet for tiden ca. 12 liter pr. år på Grønland.

Verket om Svalbard.

Første bind av Adolf Hoels store 3-binds verk om Svalbard er kommet, og de to neste bind er på trappene. Sjelden har et verk hatt en tyngre fødsel. De første spadestikkk ble tatt for 16—17 år siden. Hoel hadde allerede nådd 70-årene, men mente han skulle holde mange år ennå og gikk til verket med sin vanlige energi. Boken var opprinnelig foreslått fra Polarinstituttet som en oversikt på ca. 300 sider, over kullselskapenes historie, men programmet ynglet i Hoels hender. Nå skal man, i rettferdighetens navn, si at Hoel var den mest kompetente mann til å skrive Svalbardselskapenes historie, han hadde vært på Svalbard hver sommer siden 1907, hadde minutløst førte dagbøker og en betydelig «inside information» å støtte seg til.

Hoel fikk også økonomisk støtte fra Norsk Polarinstitutt, Norges almenvitenskapelige forskningsråd og industridepartementet, tilsammen kr. 260 000. Han ansatte sekretær og kontordame. Hoel hadde det hell å få cand. jur. Kjeld Myklebust som sekretær, en mann som med sjelden plikttroskap gikk inn for sitt arbeide. Myklebust var ikke polarmann og hadde ikke vært på Svalbard, men han ble helt fascinert av oppgaven og stod last og brast sammen med Hoel i gode som i onde dager. Årene gikk og pengene ble brukt. En naturlig nervøsitet hos bidragsyderne for at nye beløp sannsynligvis ville bety nye undersøkelser og et ytterligere utvidet manuskript gjorde at de nå sa stopp og fremholdt at materialet kunne arkiveres i industridepartementet.

Kort før julen 1963 ble Hoel påkjørt av en bil og sterkt kvestet. Med innbitt energi og livsvilje kjempet han imot, men måtte tilslutt gi tapt og sluknet 19. februar 1964. Men Myklebust førte kampen videre i Hoels ånd og førte den omsider frem til seier. Ingen av de store forlagene turde påta seg å trykke verket uten en klekkelig statsgaranti, men Myklebust klarte å finne mannen som trodde på at verket var salgbart og ville bære seg. Det var boktrykker og forlegger Sverre Kildahl, og ære være ham for dette tiltaket.

Det kan vel være at det hefter svakheter ved verket, det ville neppe være naturlig annet. Myklebust stupte under en nødvendig avkortning og revidering av arbeidet og avled i september 1965, men Hoels bobestyrer, advokat Paul Røer, og forleggeren Sverre Kildahl, førte arbeidet videre og nå foreligger, som sagt, første bind. Man bør ikke være smålig negativ, ikke se det som oppgave å rive ned mest mulig, helst drepe et arbeide som Svalbards Historie. Se heller de positive sidene ved verket, hvordan forfatteren har fremstilt Svalbardselskapenes historie i korte dramatiske glimt, det norske Klondyke. Så langt man nå kan se, før de to manglende bind foreligger, har vi fått en interessant og velskreven håndbok over Svalbard, og nedskriveren av disse linjer tror at de positive sider av arbeidet langt overgår manglene.

S. R.

Film om Knud.

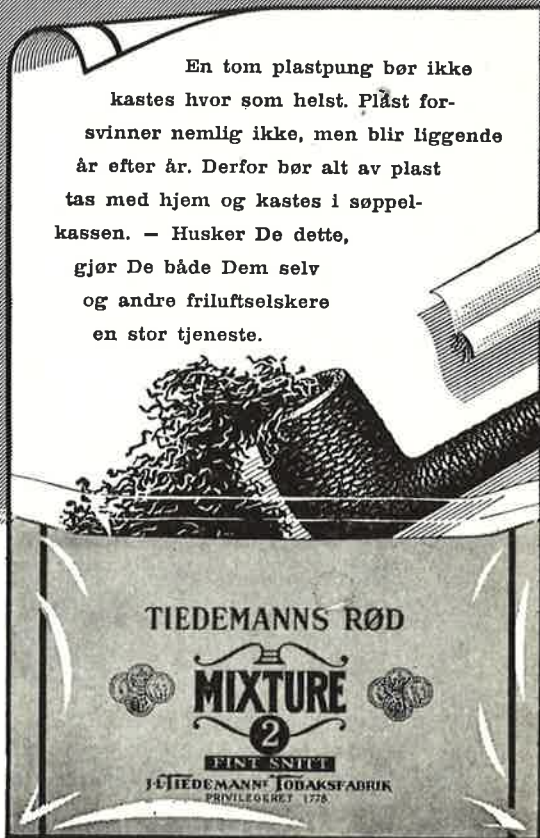
Den kjente danske instruktør av dokumentarfilmer, Jørgen Roos, har laget en film om Knud Rasmussen. Den skal gi et godt bilde av den store oppdagelsesreisende, livfull, munter og impulsiv som han var. Han var født i Jakobshavn men vokste opp i Lynge, og i sin anmeldelse skriver forfatteren Tom Kristensen at filmen skildrer Knud Rasmussen som en mann med et splittet sinn, for han levde i to verdener: Grønland og Danmark. Et hovedpunkt i den vel 30 minutter lange filmen er skildringen av den annen Thule-ekspedisjon langs Grønlands nordkyst 1916—18 med et halvt hundre sleder og 700 hunder. For å klare tilbaketuren måtte ekspedisjonen hadde hatt med film og fotoutstyr, men trodde alt var tapt. Til alminnelig overraskelse viser det seg likevel at en enkelt film er i behold. Den er lagt inn som en egen avdeling i hovedfilmen og er tatt opp av den svenske botanikeren Thorild Wulff, som omkom underveis. Filmene om «Knud» hadde premiere i Danmark i sommer, men det er ikke avgjort noe om når den kommer til Norge.

6 døgn på Bouvetøya.

Den sør-afrikanske republikk har i flere år vært interessert i å få opprettet værvarslingsstasjon på Bouvetøya, og formell ansøking er i høst kommet til den norske regjering. Havisforsker ved Norsk Polarinstitutt, Torbjørn Lunde, deltok i en sør-afrikansk ekspedisjon til Bouvetøya i mars/april 1964, og hans syn på mulighetene for en fast stasjon er gjengitt i hans artikkel i Polarboken 1963—64. I vinter har cand. real. Thore Winsnes — som

På tur i skog og mark -
En real røyk må til!

En tom plastpung bør ikke kastes hvor som helst. Plåst forsvinner nemlig ikke, men blir liggende år efter år. Derfor bør alt av plast tas med hjem og kastes i søppelkassen. - Husker De dette, gjør De både Dem selv og andre friluftseiere en stor tjeneste.

TIEDEMANN'S RØD-røyk for menn!

deltok i kartleggingsekspedisjonen i Dronning Maud Land 1958—59 — vært invitert av den sør-afrikanske republikk til å være med på en ny ekspedisjon som brekyndig norsk representant. Ekspedisjonen foregikk med ekspedisjonsfartøyet «RSA» og marinefartøyet «Natal». Hensikten var å forsøke å finne en brukbar plass for et fast værvarslingsanlegg, og blant deltagerne var en hel del eksperter for geologiske, glasiologiske og biologiske undersøkelser, kartlegging m. v. Været var denne gangen ideelt, og fartøyene kunne ligge utenfor Bouvetøya i seks døgn. Deltagerne bodde ombord, men ble hver dag satt iland med ekspedisjonens to helikoptere. Man festet seg ved en plass på isen på østsiden, ca. 260 m. o. h. En betingelse er at isen er stabil og at det ikke er fare for sprekker. Undersøkelser ble straks satt igang, og samtidig er det satt opp en liten bu på stedet, drevet ned påler for snemålinger m. v. Et annet alternativ er en plass vel 100 m høyere oppe på Rustadkollen på sørsiden av øya. Terrenget er fullt av knauser som ligger snefrie om sommeren, men vindforholdene er ugunstige og den stadige tåken vil vanskeliggjøre forskning i høyere luftlag.

Bouvetøya er formodentlig verdens ensomste øy. Den aktivitet som andre nasjoner viser i stigende grad i disse sørlige områdene, bør anspre norske myndigheter til å gå videre på den veien som er staket opp av Lars Christensen, hvis Norvegia-ekspedisjoner 1927—30 utførte et grunnleggende forskningsarbeid og førte til at Bouvetøya i 1930 ble norsk biland.

Gammelt i Pearyland.

Den 4. Pearyland-ekspedisjon, som består av 9 dansker og en grønlander under ledelse av arkeologen Eigil Knuth, har i sommer foretatt inngående undersøkelser i områdene ved Brønlundfjorden — som er isfri etpar måneder om sommeren — og ved Independenfjorden, som er islagt hele året og hvor istykkelsen er etpar meter. Det viser seg bl. a. at den store Brønlund-breen bare har minket ganske umerkelig og ikke har undergått vesentlige forandringer i den siste menneskealderen. Ekspedisjonens viktigste oppgave har vært å foreta fortsatte utgravninger av en stor eskimo-boplass og studere den 4000 år gamle eskimo-kulturen, som er påvist i disse områdene på Nordøst-Grønland. De klimatiske forholdene gjør at traktene omkring Brønlundfjorden har et ganske rikt plante- og dyreliv, noe som nok har gjort dem tiltrekkelige for eskimoene også for noen tusen år siden. En kanadisk

arkeologisk ekspedisjon har også vært på ferde på Nordøst-Grønland i sommer for å studere eskimoenes gamle innvandringsveier.

Film om Vitus Bering.

Russiske filmfolk gjorde i sommer forberedelser til å ta opp en film om Vitus Bering. Hans første reise 1725—30 foregikk som kjent under Peter den Store, «som var nysgjerrig etter å få vite hvordan det så ut ved hans veldige rikes østlige grenser». Men det er Vitus Berings annen store reise 1733—43 som gir det virkelige filmstoffet — en hel hær på vandring østover gjennom Sibir: 1000 ekspedisjonsmedlemmer, 2000 transportarbeidere, 4—5000 hunder — skip blir bygget underveis for elvefart, opptil 12 av gangen, men de blir bare etterlatt så snart de er brukt. I Okhotsk blir det reist et skipsverft, og havseilerne «St. Peter» og «St. Paul» blir bygget — derav navnet Petropavlovsk på byen på Kamtsjatka. Vitus Bering kom ikke tilbake. Han døde av skjørbuk på Beringøya under Alaska-kysten, ble bundet til en trefjel og lagt i sanden, men han hadde bevist at Asia og Amerika ikke var landfaste. Det var meningen at den russiske filmen om ham skulle tas opp i sommer.

Bare en konebåt tilbake?

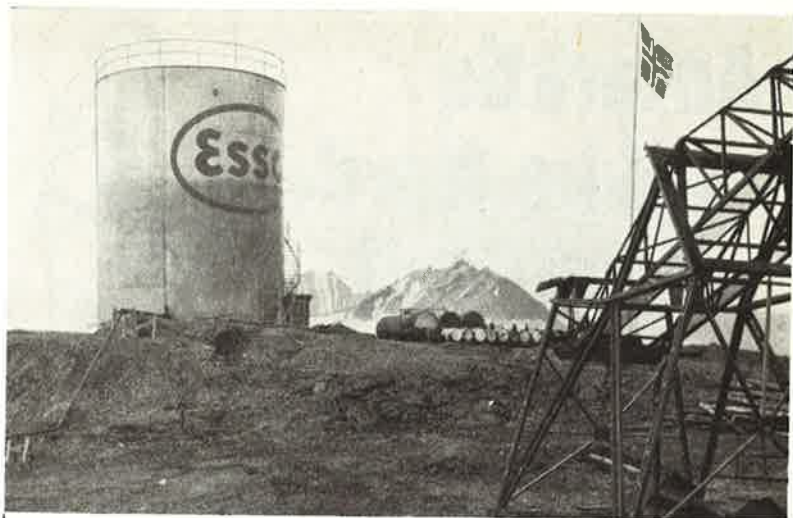
Så sivilisert er livet på Vest-Grønland blitt at det bare skal finnes en eneste brukbar konebåt tilbake. Det er da rimelig at det blir gjort særlig nummer av den i en Grønlands-film i farver som er planlagt av den grønlandske tegner, maler, forfatter, reinvulsekspert, museumsmann og etnograf Jens Rosing. Filmens hensikt er å vise det Grønland som er iferd med å forsvinne, og konebåten skal derfor utstyres og bemannes på gammel maner og brukes bl. a. under opptak av fiske på den lille anmagssat'en, av fuglefangst ved Upernavik og av reinsjakt i Nordre Strømfjord.

Hull gjennom innlandsisen.

Både i Arktis og Antarktis har amerikanerne arbeidet intenst på å løse de tekniske problemene som er forbundet med dybdeboringer i isen. I Thule på Nordvest-Grønland har de nå etter gjentatte forsøk gjennom flere år klart å bore gjennom innlandsisen for første gang og komme ned til fjellgrunnen. I 1956 lykkedes det å komme 305 m ned, og året etter 411 m — dvs. omtrent til den sneen som falt i Eirik Raudes ungdom for tusen år siden. Det

hullet som ble boret i sommer er antagelig 5—6 cm i tverrmål og nådde en dybde på 1400 m, hvor det viste seg at man støtte på grunnfjellet. De seismologiske målingene har tidligere gitt et inntrykk av hvor langt man måtte ned, men ellers har man bare kunnet gjette på hvordan forholdene måtte være i de underste islagene. Etter den siste boringen blir det stillet store forventninger til de mulighetene som åpner seg for både å måle temperaturer og få et bilde av isens bevegelser og alder dypest nede. Man håper også å kunne få opp prøver av selve undergrunnen.

***Selv på Norges ytterste post
mot nord er ESSO representert***

Som det eneste oljeselskap med anlegg på Svalbard kan ESSO levere lettflytende olje for lave temperaturer til skipsflåten og de norske grubene.

**TANKANLEGG I LONGYEARBYEN, NY-ÅLESUND
OG PÅ KAPP LINNÉ**

- det progressive oljeselskap

Antarktis er ikke Nord- marka, nei!

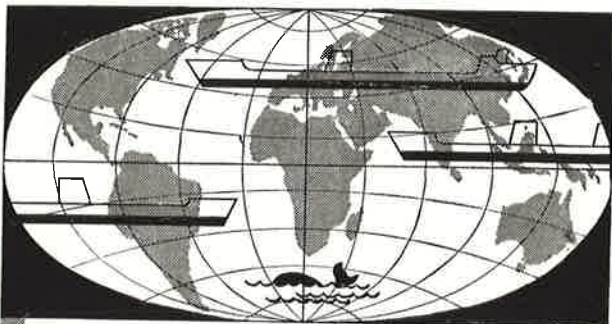
De riktige og varme kvalitetsklærne leveres av Mehren, som vet hvordan utstyr og materiell må være i polarstrøkernes nådeløse vær- og temperaturforhold.

HERMAN MEHREN

Rosenkrantzgt. 4, v/ Bristol. Tlf. 335780

Fredager
åpent til 19

A/s THOR DAHL

SANDEFJORD

**SKIPSREDERI
HVALFANGST**

**INDUSTRI
SKIPSHANDEL**

Longyearkull

STORE NORSKE SPITSBERGEN KULKOMPANI
AKTIESELSKAP

B E R G E N

TROMS

FYLKES

DAMPSKIPSSSELSKAP

Telegramadresse:
DAMPSKIBSKONTOR

Representant for:

SAS

Rute på Svalbard om
sommeren.

Telefoner:

Sentralbord 1074

Reisebyrået 3538

ODD BERG

Tel. adr.: Oddship — Telefon 1500 (centralbord)
Telex 3533

REDERI
SKIPSEKSPEDISJON
SKIPSMEGLER
SPEDISJON
ASSURANSE
REISEBUREAU

Arrangerer ekspedisjoner til Ishavet

A/S Tromsø Bunkerdepot - Tromsø Kulkran A/S

Tromsø Fiskeindustri A/S

A/S Finnmark Bunkerdepot - Nordkapp Fiskeindustri A/S

HONNINGSVÅG

MARTIN KARLSEN A.S

Brandal pr. Ålesund

Rederi for selfangere

Arrangerer arktiske ekspedisjoner og jaktturer i Ishavet
ved Grønland og Svalbard

For ekspedisjoner og turer spesielt:

M.s. «Polar Star» - M.s. «Polarbjørn» - M.s. «Polaric»

M.s. «Signalhorn» - M.s. «Brandal» - M.s. «Aarvak»

M.s. «Polarsel» - M.s. «Polarhav»

MELSOM & MELSOM

Skipsrederi — Hvalfangst

Nanset pr. Larvik

Telegramadresse: Melsom-Larvik - Telefon: Sentralbord 83 600

JACOB KJØDE A/S

PARADIS

BERGEN

Carl Evensens Eftf. A.s

SKIPSHANDEL

TOLLBODGT. 4 — OSLO 1

Tlf.: 20 10 58

Etter kl. 17: 24 21 48 - 69 36 34 - 28 52 25

Telegramadresse: «Evengros» — Etablert 1865

LOS ANGELES

NEW YORK

TROMSØ

ANDENES

BODØ

TRONDHEIM

BERGEN

STAVANGER

KIRKENES

ALTA

LAKSELV

BARDUFLOSS

OSLO

KRISTIANSAND

TOKIO

HONG KONG

BANGKOK

JOHANNESBURG

SANTIAGO

SAS BINDER NORGE SAMMEN

SAS flyr regelmessig mellom 12 viktige steder i Norge - fra Kirkenes i nord til Kristiansand i syd - fra Oslo i øst til Bergen i vest.

Velg SAS — bedre kan De ikke reise!

SAS BINDER NORGE SAMMEN MED VERDEN

